

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Studia Historica Upsaliensia

257

Utgivna av
Historiska institutionen vid Uppsala universitet
genom Margaret Hunt och Maria Ågren

Omslagsbild: Björn Eriksson

August Aronsson

Löfte, tvist och försoning

Politikens spelregler i 1300-talets Norden

UPPSALA
UNIVERSITET

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Geijersalen, Engelska parken Hus 6, Thunbergsvägen 3P, Uppsala, Friday, 7 April 2017 at 13:00 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Swedish. Faculty examiner: Biträdande professor Thomas Småberg (Malmö högskola).

Abstract

Aronsson, A. 2017. Löfte, tvist och försoning. Politikens spelregler i 1300-talets Norden. *Studia Historica Upsaliensia* 257. 156 pp. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. ISBN 978-91-554-9827-6.

This thesis aims to explain how politics in 14th century Scandinavia were structured by a set of rules or norms of conduct – rules which were neither codified nor enforced by any outside agency, yet had a very real impact on the patterns by which political action was conducted. Taking inspiration from historical anthropology, the study sets out to analyze the ways in which political tensions and relationships, primarily within the royal elite, were negotiated in various situations. The source material – mainly letters of treaties, but also contemporary literary sources – are treated as remains of political communication within a common discursive framework.

The findings of the study go against some established notions about politics in the 14th century that are prevalent in current Scandinavian research. On the whole, patterns of political behaviour during the period show great similarities to those of the earlier Middle Ages, despite the discontinuity implied by the idea of the 13th century as the era of "state formation" in Scandinavia. Rather, the kings and princes of the 14th century appear to have been ruled by quite similar norms of behaviour to those of their predecessors, albeit on a more complex scale.

The concepts of *peace* and *justice* are shown to have been central to the way that political action was legitimized. No functional difference can be shown to have been made between "feudal" or personal relations, and those of the state. Peace was conceived as a state of harmony, which could only be achieved through the establishment of mutual positive bonds, and an active striving for justice. The latter was achieved, both with the aid of mediators and negotiators, and through the demonstration of force, in patterns largely similar to the practice of feuding. Likewise, acts of supplication and reconciliation are shown to have played an active part in the way that political relations were reified during the process of ending an armed conflict.

Keywords: Scandinavia, Middle Ages, Conflict Management, Political Culture, 14th Century, Peacemaking, Dispute Studies, Legal Anthropology, Rules of the Game, Ritual Studies

August Aronsson, Department of History, Box 628, Uppsala University, SE-75126 Uppsala, Sweden.

© August Aronsson 2017

ISSN 0081-6531

ISBN 978-91-554-9827-6

urn:nbn:se:uu:diva-315772 (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-315772>)

Innehållsförteckning

Förord	9
Förkortningar	13
1. Inledning.....	15
1.1. Syfte och frågeställning	19
1.2. Avgränsningar.....	22
1.2.1. 1300-talets furstekonflikter	23
1.2.2. Kvarlevor av politisk kommunikation	25
1.3. Problemläge.....	28
1.3.1. Gemenskap och konflikt i det senmedeltida samhället. ..	28
1.3.2. Politik mellan tanke och handling	31
1.4. Operationalisering	34
1.4.1. Konflikthantering i det fjortonde århundradet	34
1.4.2. Politikens spelregler som diskursiv arena.....	35
1.4.3. Löfte, tvist och försoning.....	37
2. Löfte.....	38
2.1. Löfte och fredsstiftning.....	39
2.1.1. Rättvisa: Fredens förutsättning	41
2.1.2. Fredens kontinuitet	44
2.1.3. Att avvärja tvister.....	46
2.1.4. Förhandling och skiljedom	49
2.2. Gemenskapens former och förväntningar.....	55
2.2.1. Släktskap	56
2.2.2. Trohet och tjänst	60
2.3. Löftesaktens funktion	66
2.3.1. Avtalsstillfället.....	67
2.3.2. Löftesakten som uppvisning.....	68
2.3.3. Sanktionernas betydelse	73

3. Tvist.....	79
3.1. Fejdens sociala logik	80
3.1.1. Fientlig frändskap	81
3.2. Fientlig kommunikation	83
3.3. Konfliktlegitimering i efterhand.....	99
4. Försoning	112
4.1. Försoningstillfället	113
4.1.1. Konflikters slut	113
4.1.1. Medlare och bundsförvanter	116
4.2. Försoningens manifestation	121
4.3. Försoningen och historien	126
5. Resultat och slutsatser	136
Resultat	136
Slutsatser	139
Summary.....	144
Bilagor.....	147
De nordiska furstekonflikterna 1300-1375	147
"Brödrastriderna" 1302-1319	147
Hertiginnan Ingeborg 1321-1326.....	148
Kung Magnus tidiga regering 1332-1340	148
Erik Magnussons resning 1356-1359.....	149
Bellum omnium inter omnes 1360-1375.....	150
Referenser/Litteratur.....	151

Förord

När jag började som doktorand var det någon som sade att forskaren har ett ensamt yrke. Hittills har det inte visat sig stämma. Visserligen är det sant att framför tangentbordet är man utlämnad åt sig själv och ingen annan, vilket alla som någonsin försökt skriva en akademisk text kan intyga. Men ensam hade jag aldrig lyckats ta mig in på forskarutbildningen, än mindre ta mig därifrån. Så många människor har hjälpt mig genom åren, inte bara med råd, stöd och uppmuntran, men också genom att på olika sätt bereda mig det utrymme som min arbetsprocess tycks kräva för att kunna ro i land ett projekt av den här omfattningen. Deras generositet är vad som har låtit mig komma ända fram. För att citera en person mycket nära mig: ”Du är ganska gammal, pappa, men ändå har du inte blivit någonting. Du bara skriver en bok.” Jag hoppas att hon och alla andra kommer att känna att deras tålamod har blivit belönat.

Vad gäller tålamod har min huvudhandledare, professor Jan Lindgren, uppvisat allt av den varan som hans långa erfarenhet i rollen har kunnat uppbringa. Hans förståelse och uppmuntran har varit en solid grund att stå på när jag har vacklat, och kunskapen han delat med sig av har varit ovärderlig.

Det har varit min förmån att ha inte mindre än två av Sveriges mest namnkunniga medeltidshistoriker som biträdande handledare. Mitt samarbete med professor Lars Hermanson började redan på C-kursen i historia för snart 14 år sedan, och han har varit ett konstant stöd för mig sedan dess. Hans forskning har utgjort en avgörande inspirationskälla. Professor Thomas Lindkvist var vänlig nog att axla manteln en bra bit in i arbetets gång, och att följa det till dess slut. Givet hans stora kunnande om min valda undersökningsperiod, har hans entusiasm inför projektet varit en stor uppmuntran.

Arbetskamraterna på Historiska institutionen har varit för många för att jag skall kunna tacka alla som de förtjänar. Jag kan bara upprepa vad jag redan sagt, att det är svårt att känna sig ensam här. Både i fram- och motgång möts man av medkännande och en vilja att hjälpa. För att jag fick göra en dröm verklig här är jag evigt tacksam, både för att jag blev utvald att få försöka och för alla de resurser som mobiliserades för att

hjälpa mig ända fram. Några särskilda tack vill jag rikta till professor Margaret Hunt och György Novaky, för råd och entusiasm, och till Dag Lindström, som varit ett stort stöd i egenskap av studierektor, redaktörläsare och kollega. Ett särskilt tack går också till medbrottslingarna i professor Lindegrens tetricarseminarium, för att ni förkroppsligade idealtypen av vad en forskarutbildning vid Uppsala universitet bör vara. I samma andetag vill jag tacka doktor Iva Lucic, som kom på namnet till avhandlingen.

Ett hjärtligt tack riktas till docent Per-Axel Wiktorsson, som var frikostig med sin tid och intresse när jag behövde hjälp med att tyda källor på fornnordiska.

Alla kollegor är vänner, men alla vänner är inte kollegor. De som hör till den senare kategorin är också för många för att kunna tackas var och en. Bland mina många *amici* har väl uppfattningen länge varit att det var till den här punkten jag alltid var på väg, men hur eller när jag skulle bli komma dit var en fråga för lärd spekulation. Jag är tacksam mot er alla som på något sätt har deltagit i min vandring på den här banan. Oskar Fahlén-Godö och Stella Papasotiriou har helt enkelt utmärkt sig som de bästa vänner man kan ha. Doktor Paulina Partanen delade under lång tid min dagliga kamp mot demonerna på Carolina Rediviva, och fortsatte vara mitt understöd även efter att hon naglat fast sin egen avhandling med järnspik vid anslagstavlan. Min barndomsvän Björn Eriksson såg till att oavsett den här avhandlingens övriga meriter så är den snyggast i ämnets historia.

På tiden det begav sig (medeltiden) särskiljde man inte mellan vänner och familj, och inte heller mellan familj genom födsel och de som hade kommit till senare. I den medeltida meningen har jag samlat på mig en större familj än när jag började, och därmed också skaran av personer som har trott på och uppmuntrat mig. Till min mor, Kerstin Aronsson, riktar jag stor och kärleksfull tacksamhet, för förståelse, stöd och närvaro. Ett varmt tack vill jag också rikta till mina utökade familj genom min dotter: Hennes morfar Waleligne Asfaw, och moster och morbror Anna Stolpäng Venemalm och Charlie Stolpäng, för ert välkomnande och delaktighet. Åt min gamle mentor Lars Gustafsson har jag ett tack som är svårt att rätt formulera, för ord, insikter och existens. Med sin visdom vet han vad jag försöker uttrycka.

Glädjen över att vara framme förstärker samtidigt saknaden efter de som inte kunde följa med till resans slut. Min dotters mormor Yvonne Venemalm är hågkommen med stor värme och tacksamhet. På samma vis minns jag professor Birgit Sawyer, vars uppmuntran var avgörande för att hålla mig kvar på vägen som senare ledde till forskarutbildningen.

Så är det tid att tacka de två personer som varit mest involverade i det här långa arbetet förutom jag själv: Min dotter Valerie Aronsson-Venemalm och hennes mamma Sofia Venemalm. Er plats i min tillvaro

har till större delen sammanfallit med tillblivelsen av den här boken. Den har krävt mycket av er precis som av mig. Tack för allt ni givit och varit.

Arbetet har kunnat slutföras genom generösa bidrag ur Sven A. Nilssons stipendiefond, samt även från Stiftelsen Olle Engkvist Byggmästare. För denna hjälp när behovet var som störst är jag oändligt tacksam.

Jag vill även tacka kaffe, hårdrock och Dungeons & Dragons.

*Jag håller fest, med mina vers till
gäster,
det dricks otroligt och det skryts
förfärligt
likt fulla riddare och mätta präster,
men deras glada rus är icke ärligt.
Och hovmansversar stiga fram och
buga,
hur välskt och sirligt är ej allting
skrivet,
jag tror dem icke, dessa rim, de
ljuga,
de bringa sist mitt samvete om livet.
De tala lättsint ord, det är att dölja
att uppror mot mig själv i skymning
tassar,
med kappans lätta sidenveck de
hölja
ett tvivels dolk, att bruka när det
passar.
Jag grips av skam för detta falska
gyckel,
för mina ark i ett av skåpets göm-
men
jag vrider om i bittert hån min
nyckel
och rider ut och slänger den i
strömmen.*

*Ty mina dagars ro, min sömn om
natten,
ha de förött med all den Håtun-
leken,
den glada leken med de lömska
spratten,
den glatta minen och de dolda sve-
ken.*

*

*Men Bjälboätten är dock Bjälbo-
ätten
och ingen boskap förd till slakt från
betet,
så får väl nåden då gå före rätten,
för agnars ondhet bränner ingen
vetet.*

*Jag öppnar bommarna på nytt, jag
banar
mig vägen fram till deras fängsel-
kammrar
och medan dunkelt framtidsont jag
anar,
jag står i dörrn i vankelmod och
stammar:*

*"Så gån härut, I hertigar av meter
och riddare av rim, jag löser bandet,
och riden ut att göra mig förtreter
och föra ofog över hela landet!"*

-Gustaf Fröding, "Nyköpings
gästabud" (Stänk och flikar, 1896)

Förkortningar

DD	<i>Diplomatarium Danicum</i>
DS	<i>Diplomatarium Suecanum</i>
Sdhk	<i>Svenskt diplomatariums huvudkartotek</i>
ST	<i>Sverges traktater med främmande magter</i>

1. Inledning

Vissa berättelser är så bra att de fortsätter att förmedlas under mycket lång tid, även sedan deras ursprung har fallit i glömska. Så är det med historien om *Nyköpings gästabud*. Namnet brukar kännas igen av de flesta som har haft en svensk skolgång under 1900-talet. Även om de inte kan redogöra för detaljerna, är de ofta bekanta med historiens kärna: Hur kung Birger Magnusson lät sina bröder svälta ihjäl i källaren på Nyköpingshus, som hämnd för att de själva hade berövat honom friheten drygt tio år tidigare (den s.k. *Håtunaleken*), och en tid regerat Sverige i hans ställe. Några kommer ihåg årtalet (1317). Somliga minns också att dådet utlöste en stor resning mot Birger, som slutade med att han förlorade kronan och jagades ut ur riket.

Ironiskt nog är det som traderats om dessa välkända händelser en litterär konstruktion. Det gäller inte minst de poetiska eufemismerna, men även de flesta av detaljerna som ger berättelsen dess märke.¹ Kung Birger lät verkligen fängsla sina bröder, hertigarna Erik och Valdemar, precis som de tidigare hade agerat mot honom. De dog verkligen i fångenskap på Nyköpingshus. Men Birgers hämndmotiv, hertigarnas dödsorsak, och den ofta omnämnda detaljen att kungen slängde nyckeln till deras fångelse i fästningens vallgrav; allt detta är hämtat från medeltida litterära källor, främst *Erikskrönikan* (ca 1320-1321).² Detta historiska diktverk producerades kort efter att händelserna hade utspelat sig, med det uttalande syftet att förklara varför avsättningen av kung Birger hade varit rättfärdig, liksom valet av hertig Eriks unge son Magnus till ny kung.³

---

¹ Namnet "Håtunaleken" kommer från den scen i *Erikskrönikan* där Birger konfronterar sina bröder med orden: "Mynnes jder nakot aff hatwna leek[?]/ fulgörla mynnes han mik[!]" (Pipping 1963 vv.3864-3865); Vad gäller benämningen "Nyköpings gästabud" har jag tidigast kunnat hitta dess användning i C. Georg Starbäcks *Berättelser ur svenska historien*, (Starbäck 1863) men utger mig inte för att vara den slutgiltiga auktoriteten i frågan.

² För dateringen, se Lovén & Bengtsson 2011.

³ Det är givetvis omöjligt att säga något definitivt om intentionen bakom en historia som skrevs för snart 700 år sedan av en anonym författare. Många analyser har gjorts av *Erikskrönikans* idémässiga innehåll, och nyligen har Fulvio Ferrari beskrivit den som en

Likafullt har den huvudsakligen fiktiva berättelsen om Nyköpings gästabad starkt bidragit till att forma bilden av denna tidiga period i Sveriges och Nordens historia. Det medeltida källmaterialet är i bästa fall sporadiskt bevarat, och ofta har *Erikskrönikan* använts som en form av ramberättelse för att hänga upp mer välgrundade uppgifter, om än med tillbörliga källkritiska brasklappar.⁴ När episoden om gästabadet i Nyköping återberättas, framhåller historiker att det är en idealiserad skildring, vars syfte var att smutskasta den ena parten i dramat och skönmåla den andra.⁵ Likväl har berättelsen i sig en kraft som tycks svår att förminska, för Håtonaleken och Nyköpings gästabad kvarstår än i dag som emblematiske bilder av sitt tidevarv: Ett århundrade präglad av hänsynslös maktkamp mellan självsvåldiga furstar, av svek, intriger och politiskt våld.

Den moderna läsaren är inte främmande för tanken att ”vinnarna skriver historien”, och att författare alltid har ett uppsåt med att skildra det förflutna på ett visst sätt. Detta är uppenbart i ett verk som *Erikskrönikan*, där kung Birger så tydligt framställs som niddilden av en grym och usel härskare, samtidigt som hans bror Erik förses med alla upptränkliga goda egenskaper enligt tidens moraliska värdesystem. Samtidigt är det en utmaning att försöka träda bakom författarens intentioner, eftersom vi saknar den ursprungliga åhörarskarans referensramar. För en modern läsekrets framstår kung Birgers handlande lätt som ett typiskt sätt att agera för 1300-talets aristokrater. Det var dock personer ur denna grupp som utgjorde den tilltänkta publiken för berättelsen, och hos dem var den avsedd att väcka moralisk indignation.

Erikskrönikan kom till i en tid då all form av litteratur, såväl historieskrivning som fiktion, förväntades vara uppbygglig och presentera lärdomar för åhörarna.⁶ Berättelsen om Nyköpings gästabad lärde ut att ett handlande som kung Birgers var förkastligt. Hela poängen var att inpränta att han hade begått en överträdelse av så grav natur att varken Gud eller människor kunde förlåta den. Så liknade också krönikan kung Birger och hans medhjälpare vid Judas Iskariot, som skulle få sin slutgiltiga lön i helvetet: ”Så skall också alla de/ som mördar och förråder/ i den

---

form av riddarspegel, viktig för den svenska aristokratins identitetsformering. (Ferrari 2008, s. 77–79.) Min ståndpunkt är dock att det är viktigt att undvika övertolkningar när det gäller att analysera en litterär text historiskt. *Erikskrönikan* presenterar ett konsekvent tyrannporträtt av en nyligen avsatt kung, som varit rikets lagenligt krönte härskare. Ingen historisk tolkning kan bortse från denna omständighet kring verkets tillblivelse. Min slutsats är därför att defameringen av Birger och hyllningen av hertig Erik var krönikans huvudsyfte, även om den också hade andra kommunikativa funktioner.

⁴ För exempel, se Fagerland 2006; Rosén 1939.

⁵ Skeie 2014, s. 95–97.

⁶ Johannesson 1978, s. 19–21.

pina som aldrig nås av nåder.”⁷ Judasliknelsen är bara ett av flera ställen där krönikans berättare stannar upp och moraliserar över det öde som drabbar alla nidingar och edsbrytare, både i den här världen och i nästa.⁸ Visserligen var dessa reflektioner i huvudsak ämnade att ytterligare svartmåla Birger. Men de omvittnar att det fanns en föreställning som delades av författaren och åhörarna, om att det existerade en moralisk ordning i världen, som bestämde gränserna för vad som fick göras och inte göras. Detta är den referensram som *Erikskrönikans* författare utgick från, men som vi saknar: Att hur obönhörlig kampen om makt och resurser än må te sig i våra ögon, hade den vissa regler, och att överträdelser mot dessa regler fick verkliga konsekvenser.

Ord som ”regler” och ”ordning” har dock sällan varit de första att förknippas med denna period i Nordens historia. Historiker beskriver i regel 1300-talet som en tid av tilltagande politisk instabilitet, då högmedeltidens politiska organisationsformer successivt bröts sönder, genom en ”feodal upplösning av riksgränserna”.⁹ Enskilda personer av kunglig börd började etablera sin egen maktbas och bedriva självständig politik, med ringa hänsyn till kungarikets väl som helhet.¹⁰ Denna politik tog sig regelbundet uttryck i väpnade motsättningar, inte sällan inom ett och samma rikes gränser. Följden är att 1300-talet framstår som en period av politisk instabilitet, där individuella maktambitioner hela tiden hotade att bringa freden om intet.

Ändå kommer den största delen av vår kunskap om perioden från källor som producerades just för att uppnå ordning och fred. Varje gång två furstar hade tvistat med varandra, avslutade de sin konflikt genom en överenskommelse, där de som regel lovade varandra ”evig fred”.¹¹ Dessa avtal (”traktater”, ”fredstraktater”) fästes i skrift under högtidliga former och bevarades mycket noggrant, vilket är skälet till att vi har kvar dem än i dag.¹² De är sedan länge insamlade, systematiserade och utgivna. Genom dem kan vi se vilken central roll löftesgivandet intog i 1300-

---

⁷ ”thz giter enging twnga sakt/ thera ödmiwkt mz falske liist/ the haffdo som iudas winder crist/ [I]ak hörde for pascha at man laas/ i scriptenne aff iudas/ at han swiek van herra i tro/ thy skal han i heluute boo/ ok haffua ewynnelika wee/ swa skulo ok alle the/ ther oärlika myrda ok forradha/ j then pyna ther aldreg komber nade/ The mogha sarlika jäwa om sik/ som forrado hertogh Erik.” Pipping 1963. vv. 5765-3777.

⁸ Pipping 1963. vv. 2842-2859, 2909-2917, 3630-3635, 4475-4485.

⁹ Christensen 1980, s. 28.

¹⁰ Schück 2005, s. 238.

¹¹ “...mellan densamme herre konungen, hans riken, land och välde, och män, hjälpare och vänner, på den ena sidan, och oss, vårt rike, land och välde, män, hjälpare och vänner, på den andra, skall fastheten hos en innerlig fred och oupplöslig enighet iakttagas för eviga tider.” (“...inter eundem dominum regem, regna sua, terras et dominia hominesque, fautores et amicos ex parte vna, ac nos, regnum nostrum, terras et dominia, homines fautores et amicos, parte ex altera, firme pacis sinceritas et indissolubilis concordie stabilitas, perpetuis temporibus obseruentur.”) DS 3606 (Sdhk 4823).

¹² Hamre 1974; Rosén 1959.

talets politiska interaktion. Två härskare som ingick en överenskommelse gjorde så inför Gud och alla sina anhängare, med handen på relikier. Som pant satte de inte bara sin egen heder, men även hedern hos de som svor tillsammans med dem, vilka ofta själva lovade att vända sin herre ryggen om han bröt vad han hade lovat. På samma sätt underkastade sig parterna ofta en kyrklig bannlysningsdom om de skulle bryta sitt löfte. Sammantaget framstår akten att avlägga ett löfte för 1300-talets makthavare som en helig handling.

”The problem was that these promises were always broken.”¹³ Dessa ord skrevs av Sverre Bagge 2007, men de sammanfattar en uppfattning som dominerat synen på 1300-talets politiska handlande minst de senaste 130 åren. Olof Simon Rydberg anmärkte 1883 att ”Aldrig har starkare förpliktelser uttalats i offentliga akter än under denna tid, men uppriktigheten och ordhålligheten stod därtill inte i motsvarande utan snarare i motsatt förhållande.”¹⁴ Trots tidsavståndet uttrycker dessa citat i grunden samma föreställning: Att 1300-talets makthavare ingick överenskommelser med varandra när det gynnade dem, bara för att bryta sina löften så snart som det var opportunt. Detta synsätt passar väl ihop med det maktpolitiska perspektiv som varit rådande inom nordisk medeltidsforskning sedan 1900-talets början, där politiskt agerande förklaras främst i termer av ekonomiska motiv. Det lämnar dock inget tillfredsställande svar på frågan om varför hederns och den ömsesidiga trohetens värderingar framhölls som så viktiga, om de verkligen betydde så lite.

Bevisligen blev löften brutna. De ”eviga freder” som befästes på detta sätt blev ofta ganska kortlivade. I historiska översikter framstår 1300-talet lätt som en katalog över ändlösa krig och fredsslut, utan någon ordnande princip inom synhåll, och det är ibland frestande att gömma huvudet i händerna och instämma med Mikael Nordberg:

Politiken, handlingsättet, valet av bundsförvanter, styrdes inte av heder eller några fasta principer efter någon genomtänkt ideologi eller av ridderlig trofasthet eller lojalitet. Nej, falskhet, trolöshet, illojalitet, absolut hänsynslöshet för allt annat än den egna, omedelbara vinsten var det som gällde.¹⁵

Det är inte förvånande att denna uppfattning varit så seglivad, men den behöver inte utgöra slutpunkten. Om vi anser att människors agerande i svunnen tid gick i stäv med de värderingar som de förfäktade, måste vi börja misstänka att dissonansen ligger hos oss själva. Om vi ser ett handlande som meningslöst, som de själva beskrev som ytterst betydelsefullt, är den rimligaste slutsatsen att handlandets mening är fördold för oss, för att vi ställer fel frågor.

---

¹³ Bagge 2007, s. 17.

¹⁴ Rydberg 1883, s. vi.

¹⁵ Nordberg 1995, s. 58.

Vi måste söka efter referensramarna som låter oss dra rätt lärdomar.

1.1. Syfte och frågeställning

Syftet med den här undersökningen är att förklara politikens spelregler i 1300-talets Norden. Det är ett syfte som kräver precisering.

Historiker studerar ofta samhällen som på grundläggande sätt skiljer sig från sitt eget. En utmaning med detta ligger i att själva orden vi använder för att beskriva mänskligt handlande ibland för med sig omedvetna associationer till vår egen tid, vilket i sin tur bäddar för anakronistiska slutsatser. Studiet av *politik* i förfluten tid är ett område där den här faran är särskilt stor. Vår förståelse av vad det innebär att agera politiskt, och hur detta förhåller sig till andra områden av mänsklig verksamhet, är så formad av tillvaron i en modern nationalstat att den kan vara svår att frigöra sig från.¹⁶ För att medvetandegöra sitt eget ”kognitiva bagage” och tackla den här typen av problem analytiskt har historiker formulerat olika teoretiska verktyg. Ett sådant är termen *politiska spelregler*.

”Spelets regler” eller ”the rules of the game” har letat sig in i det allmänna äldrehistoriska språkbruket med relativt lite av sin ursprungliga innebörd i behåll. Det lanserades ursprungligen av medeltidshistorikern Gerd Althoff för att beskriva något mer specifikt: Ett system av symboliska innebörder som vidhäftade olika former av rituellt politiskt manifestation.¹⁷ Sedan dess har termen börjat användas i lösare betydelse för att beskriva sociala normer för politiskt agerande överhuvudtaget.¹⁸ När Sverre Bagge i en artikel 2003 konstaterade att ”There has been no extensive examination of ‘the rules of the game’ in late medieval politics [i Norden]”, var det snarast denna bredare betydelse han syftade på.¹⁹

---

¹⁶ Davies 2003, framförallt s. 287–293.

¹⁷ *Spelregeln der Politik* formulerades av Gerd Althoff för att beskriva politisk interaktion i det ottoniska kejsardömet på 900-talet, ett samhälle som saknade permanenta institutioner för makt- och rättsutövning. Likväl fanns ett *socialt* tryck att anpassa sig till vissa gängse interaktionsformer, vilket strukturerade det politiskt handlandet i detta samhälle, trots frånvaron av en organisation som skulle kunna beskrivas som en stat. Eftersom det var en primärt muntlig kultur, där kommunikation skedde verbalt och ansikte mot ansikte, konstruerades sociala band och hierarkier i stället genom olika former av rituella manifestationer. ”Spelreglerna” var de oskrivna normer som gav dessa ritualer sin innebörd. De styrde vilka ritualer som skulle tas i bruk i olika situationer, och vad deltagandet i en ritual (eller vägran att göra så) betydde. Jeffrey Koziol har kritiserat Althoffs tillämpning av begreppet som otympligt brett och funktionalistiskt; det förutsätter i sin ursprungliga betydelse att det rådde en allmän konsensus kring ”spelreglernas” innebörd och funktion. Althoff 1997; Koziol 2004, s. 380–382.

¹⁸ Fagerland 2006, s. 34–37; Kaminsky 2002, s. 59–65.

¹⁹ Bagge 2003, s. 471.

Därmed har det skett en glidning av betydelse som gjort termen närmast synonym med *politisk kultur*.

Politisk kultur har tillämpats i svensk historisk forskning sedan det introducerades av Eva Österberg i början av 1980-talet, och har haft en bred påverkan på det äldre historiska fältet. Sett till dess användning betecknar det snarare en forskningsingång än ett entydigt analytiskt begrepp, men i allmänhet används det för att beskriva *mönster* för politiskt handlande, både som en produkt av värderingar och praktiska överväganden.²⁰ Grundläggande är att politiskt handlande formas av normsystem som inte enbart går att härleda från skriven lag eller ett renodlat rational choice-perspektiv.²¹ Historiker som tillämpar begreppet studerar politiskt handlande som ett socialt fenomen, hur det antar form och mening i förhållande till samhället där det äger rum.²²

I nordisk medeltidsforskning har begreppet politisk kultur fått sin mest systematiska tillämpning inom den stora vågen av antropologiskt inspirerade konfliktstudier sedan 2000-talets början.²³ Det har hjälpt forskare att problematisera vissa djupt rotade uppfattningar om den tidiga medeltiden i Norden (före ca 1200), innan uppkomsten av mer statsliknande former för politisk organisation. Äldre forskning hade oftast sett denna period i förhållande till ett modernt statsbegrepp, vilket ledde till en bild av den tidiga medeltiden som präglad av politisk anarki. I stället har konfliktforskarna kunnat förklara det tidigmedeltida samhällets egen dynamik. Avsaknaden av en stabil hierarkisk statsmakt gjorde visserligen väpnade konflikter vanliga, framförallt inom de maktbärande skikten, men samtidigt fanns det vedertagna sätt att hantera dessa konflikter. Den politiska kulturen byggde på förhandling och ömsesidighet snarare än underkastelse inför en överordnad central auktoritet av den typ som vi förknippar med en modern stat. Det var alltså ett samhälle som präglades av sin egen form av ordning, även om det för en modern betraktare lätt kan förefalla kaotiskt.²⁴

Konfliktforskarna har alltså haft stora framgångar med att tillämpa begreppet politisk kultur, men de tenderar att dra gränsen för sina undersökningar någonstans mellan åren 1200 - 1250. För den senare medeltiden finns det betydligt färre studier som anlägger mer samhällsholistiska perspektiv på politiskt handlande. Det mest omfattande exemplet är Peter Reinholdssons studie över de folkresningarna i Sverige under Kal-

---

²⁰ Österberg 2008, s. 76.

²¹ Reinholdsson 1998, s. 10–11.

²² Gustafsson 2000; 2002; Reinholdsson 1998; Österberg 2008; Österberg & Sogner 2000.

²³ Jezierski, Hermanson, Orning, & Småberg 2015, s. 8–11; Orning, Esmark, & Hermanson 2010, s. 1.

²⁴ Esmark, Hermanson, Orning, & Vogt 2013, s. 1–12.

marunionen, 1397-1521.²⁵ Den avhandlingen är vid tidpunkten för det här arbetets utgivning nästan 20 år gammal. Catharina Anderssons och Thomas Småbergs studier av aristokratisk politisk kultur i senmedeltidens Sverige har mer lokala avgränsningar.²⁶ Tor Einar Fagerland har undersökt politisk kultur i de nordiska politiska konflikterna 1286-1319.²⁷ Med undantag för dessa arbeten går det en tydlig historiografisk skiljelinje vid 1200-talets mitt mellan historiker som låtit sig påverkas av nyare teoretiska perspektiv, och de som anlägger en mer traditionell statscentrerad syn på politiskt handlande. Orsaken är oklar. En framlagd hypotes är att företrädarna för det statscentrerade perspektivet helt enkelt har flyttat sina målstolpar, snarare än att omvärdera sina grundläggande antaganden.²⁸ Den tidiga medeltiden förefaller ha lämnats åt konfliktforskarna, men frågor om politisk kultur och konflikthantering anses mindre relevanta att ställa för perioden efter ca 1250. Detta är i alla fall den tysta konsensus som impliceras av forskningsläget.

Att 1300-talet var en konfliktfylld period i Nordens historia går inte att förneka, även om bilden av denna epok av medeltiden som *mer* konfliktfylld än de föregående till stor del hör ihop med den ökade rikedommen av källmaterial från 1200-talets slut. Dessa källor och konflikterna de vittnar om har redan utforskats av många generationer historiker. Gemensamt för de flesta av dem är att de uppfattat konflikterna som tecken på ett samhälle i kris, eftersom dessa setts som antitetiska till den ordning som förknippas med ett modernt statsbegrepp.²⁹

Syftet att förklara politikens spelregler innebär att jag kommer att analysera kommunikation som en del av själva det politiska handlandet. Många forskare har redan försökt att fördjupa vår förståelse för 1300-talets politiska historia genom att tränga bakom källornas ”förskönande” beskrivningar av upphovsmännens motiv och bevekelsegrunder, för att på så sätt ge en mer korrekt bild av vad politik vid denna tid *egentligen* handlade om. Jag utgår i stället från att sättet som politiska aktörer förklarade sitt agerande inför varandra hade en verklig betydelse, och att handlandets villkor påverkades av orden som användes för att beskriva det. *Hur* detta gick till, är frågan som den här undersökningen skall besvara.

Hur den här ambitionen skall förverkligas är beroende av ett flertal överväganden. 1300-talets politiska historia är ett mycket välbevärat fält. Att positionera sig mot det befintliga forskningsläget på området kräver omsorgsfulla formuleringar. Först skall uppgiften avgränsas med avseende

---

²⁵ Reinholdsson 1998.

²⁶ Catharina Andersson 2006; Småberg 2004.

²⁷ Fagerland 2006.

²⁸ Orning 2008, s. 22–23.

²⁹ För ett betydande exempel ur standardlitteraturen, se Carlsson & Rosén 1969, s. 173–179.

på tidsperiod, analytiskt fokus och källmaterial. Sedan skall några teoretiska huvuddrag i forskningsläget lyftas till en principiell diskussion. Med utgångspunkt i denna skall uppgiften operationaliseras. Därefter tar själva undersökningen vid.

1.2. Avgränsningar

Undersökningen kommer att handla om politisk interaktion mellan makthavare i Norden 1300-1375. Källmaterialet tillåter knappast någon tidigare startpunkt för en studie på sådan detaljnivå som den här undersökningen föresätter sig att tillämpa. Den hitre tidsavgränsningen är något godtycklig, men att sätta den efter 1375 skulle föra undersökningen in på förvecklingarna kring Kalmarunionens tillblivelse, vilket jag har bedömt som ogörligt.

Internationellt brukar sekelskiftet 1300 räknas som startpunkten för senmedeltiden, den period som Jan Huizinga beskrev som ”medeltidens höst”.³⁰ I Norden tenderar termen ”senmedeltid” att överskuggas av Kalmarunionens starka symbolvärde (1397–1521), men dess negativa associationer är kännbara även här.³¹ I Norge betraktas av hävd kung Håkon Magnussons död 1319 som början till slutet för det högmedeltida kungariket.³² Danmark anses ha anträtt sin väg mot tilltagande upplösning redan efter Valdemar II:s död 1241. Men det är under en period på 1330-talet som man till och med brukar säga att riket upphörde att existera som politisk entitet.³³ I Sverige har Magnus Erikssons tid på tronen (1331-1364) fått ett blandat eftermäle, då han personligen har förknippats med en olycklig ekonomisk politik, som ledde till utarmning av statsfinanserna och satte stora delar av riket i händerna på utländska panthållare.³⁴ Generellt har 1300-talet i Norden behandlats som en föregångsfas till den omdebatterade unionen i Kalmar, och betydelsen av olika politiska skeenden under seklet har ställts i förhållande till denna senare utveckling.³⁵

1300-talet är alltså en period i Nordens historia som ofta har värderats negativt, i förhållande till vad den *inte* har ansetts vara. Samtidigt finns det drag hos denna period som utgjort en dragningskraft för alla de historiker som lockats till att skriva om den, inklusive undertecknad: De in-

---

³⁰ Titeln *Herfstijj der middeleeuwen* är dock dubbeltydig, då den samtidigt för tankarna till epokens förfall, och till dess sista blomstring. Huizinga 1986.

³¹ Lars-Olof Larsson 2003, s. 21–23, 108–109.

³² Imsen 2011, s. 97.

³³ Charpentier Ljungqvist 2015, s. 100–102.

³⁴ Lönnroth 1940, s. 156.

³⁵ Blom 1992, s. 1–5; Christensen 1980, s. 23–29; Koht 1956, s. 24–35; Lönnroth 1934, s. 29; Olesen 2003.

tensiva politiska förvecklingarna, som från 1200-talets slut är möjliga att studera i ojämförligt mycket större detalj än tidigare, i synnerhet för Sveriges räkning. Dessa företeelser kan dock uppfattas på olika vis, vilket är föremålet för den följande diskussionen.

1.2.1. 1300-talets furstekonflikter

I vart och ett av Nordens tre kungariken beskrivs 1200-talet i regel som den medeltida statsbildningens århundrade. Den politiska makten samlades under en allt mer centraliserad kunglig administration, och *riket* definierades som en politisk och territoriell enhet, i tilltagande grad som något fristående från den enskilde monarken. Det gängse sättet att behandla denna process är som en intern utveckling inom varje respektive rike. Från 1200-talets mitt anses aristokratiskt ingifte över riksgrensarna ha bidragit till en allt intensivare politisk interaktion, vilket vid sekelskiftet 1300 hade lett till att hela Norden var en mer eller mindre integrerad politisk arena. Denna utveckling sägs samtidigt ha inverkat menligt på den politiska stabiliteten och rikenas territoriella integritet. Som de viktigaste omständigheterna nämns att 1200-talets kungar antog den europeiska vanan att tilldela sina söner självständiga län inom riket, samt att giftermålsallianserna gjorde det möjligt för senare generationer av härskare att ställa arvsanspråk i varandras riken. Tillsammans ledde dessa faktorer till att 1300-talet i Norden präglades av oupphörliga maktstrider mellan medlemmar av de olika kungafamiljerna, ofta inom ett och samma rike.³⁶

Betydelsen av denna utveckling kan tolkas på olika sätt. Det vanligaste är att fokus läggs på statsbildningen som en *överordnad* process, vilket gör att skeenden som 1300-talets politiska konflikter ter sig som kontinuitetsbrott. Detta synsätt stärker alltså intrycket av senmedeltiden som en nedgångsperiod i den historiska rörelsen mot allt mer centraliserade och välordnade nationalstater.

I det längre medeltida tidsperspektivet utgjorde dock 1300-talets politiska interaktionsmönster snarare en återgång till ett normaltillstånd. Som Tor Einar Fagerland har påpekat, var interaktionen mellan Nordens kungariken vid 1200-talet slut inte en så ny företeelse som Knut Helles benämning ”Growing inter-Scandinavian entanglements” antyder. Den ter sig bara på det viset om man förutsätter att något som från början inte

---

³⁶ Denna karaktäristik av det sena 1200-talets politiska utveckling och förklaringen till 1300-talets politiska konflikter går att läsa i snart sagt varje historiskt översiktsverk om perioden, senast i *The Cambridge History of Scandinavia: Vol 1. Prehistory to 1520*, Helle (red.) 2003. I denna volym hänvisas i första hand till Knut Helle: ”Growing inter-Scandinavian entanglements” (s. 411-420); Jens E. Olesen: ”Inter-Scandinavian relations” (s.710-770).

hörde ihop med något annat blev förenat med detta.³⁷ Intensiva politiska kontakter inom Norden var dock norm under hela medeltiden, inte undantag. På samma sätt har Birgit Sawyer framhållit att väpnade konflikter mellan aristokratiska grupperingar, vilkas sammansättning korsade riksgränserna, snarast hörde till regel än undantag under nordisk medeltid. Det fanns enligt Sawyer inget som väsentligen skilde exempelvis 1100-talets konflikter från senare motsvarigheter, med avseende på aktörsgruppernas sammansättning och motivation. ”I ett skandinaviskt perspektiv skulle det vara lika lämpligt att beteckna hela perioden ca 900-1523 [...] som ’tronföljdstridernas tid’.”³⁸

Det dominerande synsätt som presenterats ovan, och argumenten som anförts mot det, speglar i de väsentliga dragen även det internationella forskningsläget. Ett skäl till att senmedeltiden så ofta beskrivs som *mer* konfliktfylld än tidigare är enligt den brittiske historikern John Watts att dess konflikter gav upphov till en mycket rikare dokumentation än tidigare.³⁹ Han manar till försiktighet med att se senmedeltiden som en tid av *tilltagande* politisk instabilitet, och påpekar att den tidigare utvecklingen knappast hade resulterat i någon harmonisk fulländning av samhällsformerna: ”The legacy of ’the High Middle Ages’ was not order, but complexity and volatility”.⁴⁰ 1100- och 1200-talet medförde inte en förenkling av de politiska relationsstrukturerna, snarare tvärtom. Vid sekelskiftet 1300 hade hela Europa visserligen gått igenom en process av politisk centralisering, men inte i förhållande till ett fåtal statiska, stabila centralmakter, utan snarare till en mångfald av konkurrerande maktcentra i varje rike.⁴¹

1300-talets politiska konflikter i Norden kan ses som ett uttryck av denna konkurrens. De maktcentra som på detta sätt hade uppstått var i de flesta fall samlade kring personer av kunglig börd: De härskande monarkerna, men även deras bröder och söner, och i vissa fall hustrur – det mest kända exemplet på det sistnämnda är änkehertiginnan Ingeborgs förvaltning av sin döde makes besittningar från sitt hov i Varberg 1321-

---

³⁷ Fagerland 2006, s. 28–29.

³⁸ Sawyer 2003, s. 107. Sawyer understryker själv att detta inte är något allvarligt menat förslag, snarare en maning till historiker att inte okritiskt acceptera periodiseringar och begrepp som har formulerats av deras föregångare. Hennes övergripande argument i artikeln ”Släkt, vänner och makt” (2003), även publicerad som ”The ’civil wars’ revisited” (2003), är att den hävdvunna beteckningen på 1100-talets politiska konflikter i Norden som ”inbördeskrig” är missvisande, eftersom den 1) förutsätter ett modernt statsbegrepp, och 2) felaktigt antyder att konflikternas mönster och uttryck var unika för just den perioden.

³⁹ Watts 2009, s. 9–23.

⁴⁰ Watts 2009, s. 203–204.

⁴¹ Watts 2009, s. 34–42. Se även Bagge 2007, s. 27.

1326.⁴² För enkelhets skull kommer dessa personer att grupperas under samlingsnamnet *furstar*, och deras motsättningar benämns *furstekonflikter*.⁴³

Utmärkande för 1300-talets furstekonflikter är att en given konflikt tenderade att involvera fler parter än de ursprungliga kontrahenterna. Det är också en definitionsfråga när en given konflikt kan sägas ha börjat och slutat. Öppna konflikter var ofta ett uttryck för motsättningar som hade grundlagts innan de inblandade furstarna var födda. I den meningen är det rimligt att säga att 1300-talets furstekonflikter i Norden var ”strukturer snarare än händelser”, för att låna ett uttryck från Patrick J. Geary.⁴⁴

Det är behjälpligt att tänka på 1300-talets furstekonflikter som ordnade i ”kluster”, som i stora drag motsvarade generationsväxlingar i det maktbärande skiktet. Motsättningarna rörde vanligen motstridiga anspråk på herravälde och egendom. Sådana konflikter aktualiserades och förstärktes när ett furstebarn blev myndigt, vilket innebar att vederbörande förväntades göra sina anspråk gällande. Tvisterna som uppstod på detta sätt fördes både med och utan vapen. Perioden 1300-1375 ramades in av två större sådana konfliktkluster, som involverade hela Norden och det baltiska kustområdet. Dessutom utspelade sig ett flertal konflikter av mindre omfattning, alltför talrika för att alla skall kunna nämnas här. I stället för att tynga ner det här avsnittet med att försöka beskriva dem, har jag placerat en sådan översikt i *Bilagor: De nordiska furstekonflikterna 1300-1375*. Den är inte på något sätt uttömmande, men är tänkt att ge läsaren en historisk överblick när så behövs.

1.2.2. Kvarlevor av politisk kommunikation

1300-talet gav upphov till ett ojämförligt rikare källmaterial än föregående sekel. Det svenska riksarkivet har totalt ca 2000 skrivna handlingar

---

⁴² För att förtydliga: Det var sällsynt under den aktuella perioden att kvinnor omnämndes som fokuspunkter för politisk lojalitet. Hertiginnan Ingeborg (1301-1361) och sedermera även drottning Margareta (1353-1412) är de två mest framstående exemplen under nordiskt 1300-tal, och de kunde ikläda sig denna roll först efter att deras makar hade dött. Kvinnor som politiska *aktörer* är en mer komplex fråga, vilken delvis kommer att beröras i det följande, dock inte uttömmande. Förhoppningsvis kan den här undersökningens resultat bidra till framtida forskning med den inriktningen.

⁴³ Jag anser att termen ”furste” är godtagbar eftersom det är den bästa översättningen av latinets ”princeps”, som regelbundet användes som tilltal mellan personer av kunglig börd: ”vår storslagne furste och herre, Birger, med Guds nåd svearnas och götarnas lysande kung, vår käre bror...” (”magnificus Princeps ac Dominus noster Byrgerus Dei gratia Sveorum Gothorumque Rex illustris, Frater noster karissimus...”). DS 1480 (Sdhk 2118).

⁴⁴ “[...] conflicts were such an essential part of the social fabric that one can hardly speak of them in this society as having a beginning, a middle, and an end. Conflicts were more *structures* than *events* – structures often enduring generations.” Geary 1994, s. 139.

sparade från tiden före år 1300, och av dessa är ca 1400 (70%) daterade efter år 1250. För perioden 1300-1399 finns det ca 15000 brev.

Skälet till denna explosion av skriftanvändning var att skriften togs i bruk som ett administrativt verktyg, framförallt av den expanderande kungamakten. Men skriftanvändning blev därmed normerande för andra viktiga verksamheter. Ett sådant område var akten att sluta överenskommelser av olika slag. Bruket att fästa avtal i skrift spreds i Norden redan under 1100-talet, med kyrkan som förebild. Fram till mitten av 1200-talet var dock avtalsbrevet främst en skriftlig vittnesbörd om att en muntlig överenskommelse hade ägt rum. Därefter antog brevet gradvis karaktären av ett avtal i fysisk form, en ”handling” i bokstavlig bemärkelse.⁴⁵

Vid 1300 var det obligatoriskt för furstar att fästa sina överenskommelser i skrift, under vedertagna former för detta. Brevens stipulerade överenskommelsens klausuler, och utfärdades vanligen i två versioner, en av varje part, vilken överläts till den andra när de hade undertecknats och försetts med utfärdarens sigill.⁴⁶

I den här meningen var 1300-talets avtalstraktater en form av politiska kontrakt. Dock fanns det ingen överordnad rättslig auktoritet som kunde se till att de efterlevdes. För att försvåra att de skulle brytas, ställde utfärdarna olika former av garantier. Furstar utfärdade normalt sina brev tillsammans med grupper av löftesmän, s.k. *compromissiores*, bestående av deras högst betrodda anhängare. Dessa förband sig i sin tur till att mana sin herre till att hålla vad han lovat, och säga upp sin trohetsed till honom om han inte gjorde det. Ofta lovade furstarna också att underkasta sig en kyrklig bannlysningsdom om de skulle svika sitt löfte. Slutligen lämnades fysiska säkerheter i form av panter, och ibland utväxling av gisslan.⁴⁷

Även med dessa garantier på plats byggde avtalen dock på frivillighet. De praktiska möjligheterna att avkräva en furste ansvar för ett brutet löfte var små. Det förekom också att avtal bröts, ibland på sätt som för en nutida betraktare kan framstå som flagrant. Grethe Authén Blom skriver om ett avtal från år 1371 mellan Norges och Sveriges kung om att överlämna Varbergs fästning i den senares ägo: ”Imidlertid rakk bare Albrecht så vidt å ta slottet i besiddelse før kong Håkon erobret det igjen, et traktatbrudd som kan tjene som eks. på hva tidens forhandlingsdokumenter egentlig var verdt.”⁴⁸ Exempel som detta är vad som har föranlett många historiker att anse att 1300-talets avtalshandlingar egentligen hade begränsad betydelse i förhållande till hur högtidligt de ingicks.

---

⁴⁵ Inger Larsson 2010, s. 123–124; Ljungfors 1955, s. 42–66.

⁴⁶ Hamre 1974.

⁴⁷ För en mer detaljerad diskussion, se avsnitt 2.2. *Löftesaktens funktion*.

⁴⁸ Blom 1992, s. 505; För det aktuella brevet se DS X 79 (Sdhk 9992).

Det väcker dock frågan om varför avtalen faktiskt tillmättes så stor vikt, om de nu inte var värda mer än pergamentet de skrevs på. Olof Simon Rydberg postulerade en form av avtalsinflation vid 1300-talets början, orsakad av att ”staternas styresmän med ytterst få undantag var främmande för en högre uppfattning av statslivet och ledda blott av personligt intresse och ögonblickets fördel.⁴⁹ Men även om Rydbergs förklaring upplevs som otillfredsställande så ställde han onekligen en legitim fråga: Varför denna mångfald av avtalsbrev vid 1300-talets början?

Ett kompletterande synsätt är att inte bara se på 1300-talets avtalsbrev som ett sätt att *dokumentera* överenskommelser, utan även ett sätt att *kommunicera*. På samma sätt som senmedeltiden medförde en tilltagande politisk komplexitet och konkurrens, kan den ökade förekomsten av avtalsbrev ses som ett sätt för makthavare att artikulera och manifesterasina anspråk. Den intensifierade politiska interaktionen åtföljdes av ett ökat behov att visa upp att man hade följt de politiska spelreglernas fordringar. Att avtal ibland bröts av olika skäl behöver inte ha förminskat behovet av sådana uppvisningar, snarare tvärtom. Hur denna kommunikation ägde rum i praktiken lämnas åt undersökningen att besvara.

Detta synsätt hjälper även till att överbrygga uppdelningen mellan avtalsbreven, som av tradition har använts främst som kvarlevor av politiskt handlande, och sådana källor som beskrivits som ”berättande”, nämligen den medeltida litteraturen. I den här undersökningen är det framförallt tre litterära verk som kommer att behandlas på detta sätt. Det är den redan diskuterade *Erikskrönikan*, samt två andra verk: *Libellus de Magno Erici Rege* (”En liten skrift om kung Magnus”), en kortfattad nidskrift om kung Magnus Eriksson författad någon gång år 1366-1370, och *Konungastyrelsen*, den tidigaste svenska representanten för den vitt spridda furstespegelgenren, troligen tillkommen under 1300-talets tidigare hälft.

Alla dessa verk kom till med en specifik agenda, inom ramen för en delad politisk kultur. Deras kommunikativa funktion förutsatte att det fanns en mottaglighet för dem, att publiken talade samma begreppsmässiga språk som författaren. Hos *Erikskrönikan* och *Libellus de Magno Erici Rege* (hädanefter förkortat *Libellus*) var denna agenda uttalad. De kom till för att skildra ett nyligen utspelat politiskt skeende i ett visst historiskt ljus, legitimera vissa parter handlande och delegitimera andras. De producerades för att *förklara* politiskt handlande. Därmed är det möjligt att se dem som uttryck för samma spelregler som avtalsbreven.

---

⁴⁹ Rydberg 1883, s. v–vi.

1.3. Problemläge

Därmed är undersökningens avgränsningar preciserade. Nästa steg är att utveckla de teoretiska huvuddragen i forskningsläget.

Forskningen om nordisk medeltid är ett stort fält, och samtidigt ganska homogent vad gäller frågeställningar och tillvägagångssätt. Ofta är dessa underförstådda. Meningen med det följande är att lyfta fram dem och förklara hur de inverkar på den här studien, framförallt med avseende på valet av undersökningsobjekt och metod. Med utgångspunkt i denna diskussion kommer sedan undersökningen att operationaliseras.

1.3.1. Gemenskap och konflikt i det senmedeltida samhället.

Sociologen Max Weber har formulerat den klassiska definitionen av en *stat* som en organisation som utövar ett mer eller mindre effektivt våldsmonopol över ett avgränsat territorium.⁵⁰ Enligt denna definition är de flesta forskare överens om att stater uppstod i de flesta delar av Europa under 1100- till 1200-talet. Kungar fick mer makt och samhället blev mer hierarkiskt och formaliserat. Rätten att döma och stifta lagar, bära upp skatt och utöva våld knöts till ett permanent centrum, representerat av kungen och kungadömet.⁵¹ Detta skedde med viss fördröjning i Norden i förhållande till det övriga Europa.

Frågan är inte om denna process ägde rum, utan vilka slutsatser som bör dras därav. Det mest relevanta problemet i det här sammanhanget är vad som hände med äldre former av relationsbaserad politisk gemenskap i förhållande till de nya organisationsformerna.

1200-talet betraktas i allmänhet som en period i Nordens historia då de mer traditionella typerna av relationsbaserad gemenskap underordnades kungariket som politisk entitet.⁵² Det är fortfarande bristfälligt undersökt huruvida detta medförde en grundläggande förändring i de politiska interaktionsmönstren. Forskare som diskuterat frågan har understrukit att det hela varken var en linjär eller motsägelsefri process, och att starka relationella band snarast var en förutsättning för uppkomsten av mer institutionella former för maktutövningen, mer än ett hinder för den.⁵³ Peter Reinholdsson har framhållit hur kungamakten i Sverige ännu under det sena 1400-talet var beroende av goda kontakter med lokalsamhällets nätverk för att överhuvudtaget kunna utöva någon form av ”offentlig” makt. De organisatoriska ramverken i samhället – kunga-

---

⁵⁰ Weber 1983, s. 39.

⁵¹ Lindkvist & Ågren 1993, s. 5–8.

⁵² Hermanson 2009, s. 113–136.

⁵³ Hermanson 2012, s. 142; Orning 2010, s. 285; Watts 2009, s. 154.

makten, kyrkan, lagsagorna, riket – var beroende av personliga relationer för att kunna fungera.⁵⁴ ”Institutioner” var ännu vid 1500-talets början ett mellanting av ämbeten och egendom, där de högsta politiska posterna i riket bekläddes av människor vilkas rikedom och prestige förstärktes av ämbetet, men som samtidigt kunde utöva uppgifterna som följde med det just i kraft av sin personliga maktbas.⁵⁵

Den här nyanseringen har dock inte nått forskningsläget om 1300-talet. Där betraktas politiskt handlande fortfarande med staten som självklar referenspunkt. Det yttrar sig i en terminologi som värderar olika yttringar av politiskt handlande beroende på hur de anses ha förhållit sig till staten som överordnad storhet.⁵⁶ Implicit i det perspektivet är att gemenskapen som representeras av en stat är av ett annat väsen än andra typer av gemenskap, närmare bestämt den relationsbaserade gemenskapen som höll ihop det äldre medeltida samhället. Konflikter mellan riken har däremot setts som en given del av konkurrensen mellan angränsande statsmakter.⁵⁷ Furstars agerande beskrivs i termer av ”inrikes-” och ”utrikespolitik”, och väpnade konflikter som antingen utslag av ”expansionspolitik” eller ”inbördeskrig”.⁵⁸ Resultatet blir att de respektive kungarikenas utveckling beskrivs som en framåtriktad pendelrörelse mellan perioder av upplösning och stabilitet. Detta förutsätter är att det fanns en nödvändig väsenskillnad mellan furstarnas personliga band och banden som representerades av ”statsgemenskapen”. Det medför i sin tur att konflikter - ett agerande som att döma av deras frekvens var ett fullkomligt normalt sätt för furstarna att interagera - blir betraktade som en

---

⁵⁴ Reinholdsson 1998, s. 144–145.

⁵⁵ Neuschel 1989, s. xi, 17; Watts 2009, s. 69–72. Peter Reinholdsson påpekar att medvetenheten om detta finns ofta väl uttryckt även i det äldre forskningsläget, åtminstone sedan början av 1900-talet. Saken var bara den att deras terminologi i så hög grad var framväxt ur en modern statsrättslig vokabulär, att de betonade den kvalitativ skillnaden mellan relationella och institutionella band som regel snarare än undantag. Reinholdsson 1998, s. 163. För exempel på detta, se Rosén 1939, s. 79–80.

⁵⁶ Traditionen att definiera politiskt handlande i förhållande till staten har historiska orsaker i sig. Projektet att katalogisera artefakter och urkunder från det egna rikets historia påbörjades i stor skala i Sverige och Danmark redan under 1500- och 1600-talet. Det var under denna tid som ”Staterne opdagede at de var stater, og greb til den akademiske teori for at finde et sprog, der kunne beskrive dem.” (Lind 2012, s. 41.) För de flesta historiker fram till början av 1900-talet var det oproblematiskt, närmast en icke-fråga, att definiera politik som människans agerande som samhällsvarelse inom ramen för en stat. När företrädarna för den s.k. historisk-kritiska vändningen i början av 1900-talet gjorde upp med 1800-talets statsidealistiska förklaringsmodeller, behöll de i hög grad dess frågeställningar. Deras självklara huvudproblem fortsatte att vara staternas uppkomst och kampen mellan olika intressegrupper om att kontrollera dem, även om det rädde delade meningar om huruvida den samhällsordning som upprätthölls av statsmakten var att betrakta som något essentiellt *gott* eller ej. (Bagge 2012, s. 9–10.)

⁵⁷ Helle 2003, s. 345–352; Imsen 2011, s. 152; Lars-Olof Larsson 2003, s. 28–30; Lindkvist & Ågren 1993, s. 99–103, 108–114; Lönnroth 1934, s. 1–9.

⁵⁸ Jfr. Carlsson & Rosén 1969; Helle 2003; Line 2007.

anomali, ett uttryck för att statsmakten var svag och otillräcklig för att förhindra dem. Konflikter ses som ett uttryck för politisk anarki, snarare än en funktion av en social och politisk ordning som vi är ovana vid.

1.3.1.1. Det maktpolitiska konfliktperspektivet

När den österrikiske medeltidshistorikern Otto Brunner publicerade sitt kända verk *Land und Herrschaft* (1939), kritiserade han historiker i sin samtid för att bara ge epitetet ”politiskt” åt sådant handlande som ansågs ha legat i statens intressen, och att avfärda typer av handlande som inte gick att passa in i en modern rättsuppfattning som ”kriminalitet” eller ”röveri”.⁵⁹ Svenska historiker har i regel varit mer generösa med att använda politikbegreppet även om mer självvåldiga utslag av furstligt agerande, men deras förståelse för begreppet har ändå varit smal. Som det vanligen används om nordiskt 1300-tal, betecknar ordet *politik* helt enkelt den organiserade kampen om makt och resurser.⁶⁰ Väpnat våld uppfattas i det här perspektivet som ett strategiskt maktmedel bland andra i furstarnas arsenal, ett ”genomförande av [politiken] med andra medel”.⁶¹ Studier av konflikterna – av vilka det finns många – är primärt inriktade på att källkritiskt fastställa de olika konflikternas händelseförlopp, samt att förklara aktörernas politiska motivation.⁶² Sverre Bagge gör denna ambition explicit i artikeln *Aims and means in the inter-Nordic conflicts 1302-1319*, där han föresätter sig att nå en djupare ”förståelse för politiken” under perioden genom att formulera en konsistent teori om aktörernas strategiska mål i förhållande till deras agerande.⁶³ Detta är vad Peter Reinholdsson kallar det ”strukturfunktionalistiska” perspektivet.⁶⁴ Jag menar att termen *maktpolitiskt* perspektiv är mer träffande, eftersom det är ett synsätt som så tydligt premierar aktörer framför strukturer.⁶⁵

---

⁵⁹ Brunner 1992, s. 2–4. Medeltidshistorien under 1900-talet har ofta bedrivits under förment värderingsfri flagg, samtidigt som den innehållit politiska under- och övertoner. Historiker som Curt och Lauritz Weibull, Erik Lönnroth och Jerker Rosén företrädde en liberal idétradition i sin positiva syn på staten som den naturliga garanten för samhällsmedlemmarnas trygghet och frihet. På motsvarande sätt var Otto Brunners kritik i hög grad betingad av en inställning till den moderna rättstaten som sammanföll med den nationalsocialistiska ideologin. (Kaminsky & van Horn Melton i Brunner 1992, s. xvii–xxi.)

⁶⁰ Bjarne Larsson 1994, s. 9; Charpentier Ljungqvist 2014, s. 41–45; Lars-Olof Larsson 2003, s. 27–38; Lindkvist & Ågren 1993; Lönnroth 1934, s. 7–9; 1940, s. 133–136; Rosén 1939, s. 1–30.

⁶¹ ”Vi ser alltså att kriget inte bara är en politisk akt utan ett verkligt politiskt instrument, en fortsättning av den politiska dialogen, ett genomförande av denna med andra medel.” Clausewitz 1991, s. 42.

⁶² Ingvor Margareta Andersson 1954; Bagge 2007; Beckman 1953; Nordberg 1995; Rosén 1939; Sjöstedt 1954; Tägil 1962; Yrwing 1954.

⁶³ Bagge 2007, s. 6–7.

⁶⁴ Reinholdsson 1998, s. 70.

⁶⁵ Termen lånad från Bjarne Larsson 1994, s. 14.

Vad detta sätt att förklara politiskt handlande på tenderar att medföra, är att det politiska handlandets skiftande *uttryck* reduceras till något ahistoriskt. Därmed reduceras konflikterna själva till något ahistoriskt. Deras skiftande uttryck och strukturella drag hamnar i skymundan och tillskrivs sekundär betydelse. Detta är ett vanligt tillvägagångssätt även in internationell forskning om senmedeltiden. John Watts uttrycker detta: "We might reasonably wonder, however, if the real situation is the reverse – that there are always interpersonal and competitive tensions driving political events, but that what changes, and thus requires discussion, are the structures and processes through which those tensions are formed and expressed."⁶⁶

1.3.2. Politik mellan tanke och handling

Nordisk medeltidshistoria har sedan den historisk-kritiska skolans genombrott i början av 1900-talet varit uttalat materialistisk. Politik har setts i ekonomiska termer, och den enda egentliga teoretiska skiljelinjen har gått mellan strukturorienterade marxister och den mer aktörsorienterade huvudfåran. Samtidigt har det ansetts självklart att en korrespondens råder mellan den "realpolitiska" sfären och den idépolitiska. Idéer står mot varandra i historien, precis som ekonomiska intressen gör det.⁶⁷ Makt söker alltid efter legitimitet; den som söker utöva makt måste alltid tillhandahålla en förklaring till varför hon också har rätt. Med detta har följt en nykter skepsis till aktörernas förklaringar av sitt eget agerande. Ett viktigt inslag i den historisk-kritiska vändningens metod har därför varit att läsa alla källor med en "misstankens hermeneutik". Det har setts som historikerns uppgift att sålla ut de argument som människor uppgav för att motivera och rättfärdiga sitt handlande från deras *verkliga* motiv. Således har det gjorts en funktionell uppdelning mellan "realpolitik" och ideologi.

Ett välkänt exempel på detta är Erik Lönnroths klassiska studie *Sverige och Kalmarunionen* (1934). I detta verk levererade Erik Lönnroth en sofistikerad kritik av vad han såg som unionstidens dominerande ideologiska motsättning, den mellan de båda statsrättsliga doktrinerna *regimen regale* och *regimen politicum*.⁶⁸ Dessa tankesystem såg Lönnroth som korresponderande mot intressena hos unionstidens två dominerande aktörsgrupper, kungamakten respektive rådsaristokratin. Han förmodade

---

⁶⁶ Watts 2009, s. 6. Watts talar om *strukturer* i betydelsen sociala organisationsformer – mer eller mindre stabila storheter som konkurrerade med den världsliga överheten om att utgöra grunden för handlingsgemenskap och lojaliteter. Hans användning av ordet liknar således Susan Reynolds begrepp *communities* (Reynolds 1997), men är inte synonymt med det.

⁶⁷ Odén 1981, s. 53-54.

⁶⁸ Lönnroth 1934, s. 61-62.

att dessa två grupper försökte motverka varandra på det ideologiska planet på samma sätt som de konkurrerade på det praktiskt politiska, och tolkade olika källor från 1300-talet, såsom unionsbrevet och *Konungastyrelsen*, som bärare av dessa idéer.

Erik Lönnroth lämnade det dock osagt hur de tankesystem som den ideologiska propagandan hämtade sina argument ifrån rent praktiskt strukturerade människors handlande. Visserligen framhöll han att medeltidens människor besatt moraliska ideal och mentaliteter som på många sätt skilde sig radikalt från den moderna människans. Men när det föreföll att dessa ideal hade fått stryka på foten, tolkade Lönnroth situationen så att alla högstämda löften om fred, trohet och vänskap uppenbarligen bara förslog så länge det var opportunt. Avtal och regler var bara till för att följas så länge det passade "realpolitikens" intressen. Människornas föreställningsvärld strukturerade deras handlande – utom när den inte gjorde det.⁶⁹

Denna dikotomi var inget Lönnroth var ensam om att göra, eller något han själv hade hittat på. Som Kristen B. Neuschel påpekar är det snarare en kulturell konstruktion med rötter i 1800-talet att dela in mänskligt beteende i en mall där allt är antingen utslag av renhjärtad uppriktighet eller korrupt vinningslystnad. Den påverkar äldrehistoriker i gemen, både i Norden och internationellt.⁷⁰

Forskare som försökt att placera senmedeltida politiskt handlande i en social kontext och tillämpat politisk kultur och politiska spelregler i sin vokabulär har ändå reproducerat den här uppdelningen. Beträffande hur sociala handlingsnormer begränsade aktörernas handlande konstaterade Bagge att det antagligen gällde att hitta en balansgång mellan att gynna egenintresset och att följa den aristokratiska hederskänslans fordringar, men problematiserade inte detta vidare.⁷¹ En liknande slutsats nådde Tor Einar Fagerland i sin studie av det tidiga 1300-talets politiska kultur. Han utgick från en antropologisk modell för att beskriva politisk kultur, där ett av elementen var vilka mål som politiskt handlande i ett givet samhälle syftar till, men även vilka medel som anses tillåtna för att nå dessa mål, samt de sanktioner som följer med ett brott mot konventionerna. Utifrån detta kom Fagerland fram till att alltför flagranta brott mot konventionerna kunde få allvarliga konsekvenser, men att de politiska "spelreglerna" samtidigt var väldigt flexibla med avseende på vad som ansågs vara acceptabelt beteende och inte.⁷² Denna föreställning om att 1300-talets politiska kultur präglades av en god portion *pragmatism* synes

---

⁶⁹ Svenska historiker har av hävd varit särskilt benägna att tillskriva danskar och mecklenburgare denna realpolitikens hänsynslöshet. Lönnroth 1934, s. 34, 195–198; Nordberg 1995, s. 309.

⁷⁰ Neuschel 1989, s. 14–15.

⁷¹ Bagge 2007, s. 26.

⁷² Fagerland 2006, s. 181–183.

alltså vara en hjälphypotes som forskare har tagit till för att förklara varför 1300-talets politiska aktörer i våra ögon förefaller ha varit så snabba att ignorera alla löften och konventioner så fort som det passade deras politiska syften.⁷³ Vad dessa forskare gör är att de behåller sina egna tolkningsramar. Därför ser de aktörerna som ”hänsynslösa och cyniska”, och kommer fram till att idéer och värderingar i slutändan inte spelade någon roll.⁷⁴

Med denna dikotomi följer också en uppdelning mellan tanke och handling – att det folk säger maskerar deras verkliga avsikter. Som Sverre Bagge mycket riktigt påpekar kommer vi aldrig åt människors verkliga tankar. ”Most of our evidence has a certain 'external' character”, dvs det går inte att veta om folk verkligen tyckte en viss sak eller om det var någonting de bara sade.⁷⁵ Men det gör också att våra hypoteser om deras motiv aldrig egentligen kan bekräftas, vi kan bara försöka bygga så konsistenta teorier som möjligt och försöka passa in deras handlande i deras modeller.

Till detta kommer en vana att psykologisera politiskt agerande.

”Var och en som studerar denna tids historia har väl någon gång blivit slagen med häpnad över den moderna historieforskningens bristfälliga sätt att förklara partiernas uppkomst ur ekonomisk-politiska orsaker. [...] Ingen vill förneka att sådana orsaker kan ligga till grund för partibildningarna, men då man ej kan vara tillfreds med de resultat, som på denna väg nåtts, är man böjd att fråga, om inte tills vidare en *politisk-psykologisk* synpunkt är mer givande än en politisk-ekonomisk som förklaring av den senare medeltidens partistrider.”⁷⁶

Det är påfallande hur moderna historiker ibland faller tillbaka på att förse 1300-talets historiska aktörer med individuella karaktärsdrag, på ett sätt som för tankarna till *exemplum*-traditionen och den medeltida dygdeläran. Lars-Olof Larsson ger prov på detta i *Kalmarunionens tid*. Här heter det att Hertig Erik ”gav talrika prov på politisk skicklighet och en total hänsynslöshet”, hertig Albrecht (d.ä.) av Mecklenburg beskrivs som ”en totalt skrupelfri och skicklig politisk spelare” och Bo Jonsson som ”den gamle politiske räven”. Birgitta Birgersdotter beskrivs i kontrast som en övertygad ideolog med ett ”enögt perspektiv”. Drottning Margareta försöker Larsson ge ett mer sammansatt porträtt genom att beskriva henne som en person med både en ”mjuk” och en ”hård” sida.⁷⁷

Detta sätt att beskriva politiskt agerande under 1300-talet sluter på ett märkligt sätt cirkeln. Vi hamnar återigen i *Erikskrönikans* furstebiografi.

---

⁷³ Se även Ferrari 2008, s. 72.

⁷⁴ Bagge 2007, s. 15, 26.

⁷⁵ Bagge 2003, s. 486.

⁷⁶ Huizinga 1986, s. 20–21.

⁷⁷ Lars-Olof Larsson 2003, s. 33, 111.

1.4. Operationalisering

För att summera det ovanstående avsnittet: Studier av politiskt handlande under 1300-talet tenderar att utgå från ett politikbegrepp som ser kungariket/staten som överordnad andra former av politisk gemenskap. Det leder till att konfliktyttringar som inte går att förlika med denna definition ses som uttryck för en upplösning av den ordning som representeras av kungariket. Det gäller framförallt perioder av öppna politiska motsättningar inom ett kungarikes gränser, som beskrivs i värderande termer av kris och inbördeskrig. Ambitionen att förklara sådana konflikter sträcker sig framförallt till att analysera deras ekonomiska drivkrafter. Politisk argumentation – aktörernas egna förklaringar av sitt handlande – tillmätts visserligen en betydelse, men främst inom sin egen idépolitiska sfär, funktionellt avgränsad från den ”realpolitiska”. Denna uppdelning reproduceras även av de historiker som föresatt sig att studera politiska spelregler under denna period, vilket leder till en svårighet att förklara *hur* värderingar och normer faktiskt *påverkade* politiskt agerande.

Syftet att förklara politikens spelregler måste bemöta dessa svårigheter. Det första steget blir att flytta problemformuleringens fokus. Undersökningen kommer att behandla politiska konflikter som en normal del av furstarnas interaktion. Tyngdpunkten förskjuts då till att förklara hur de hanterade sina konflikter, snarare än varför de tvistade i varje enskilt fall. Det andra steget blir att formulera en metod för att analysera relationen mellan normer och handlande. Dessa båda steg kommer att utvecklas i större detalj nedan.

1.4.1. Konflikthantering i det fjortonde århundradet

Den följande undersökningen skiljer sig från majoriteten av forskningsläget genom att behandla 1300-talets politiska konflikter som *företeelser* snarare än *händelser*. Det innebär att förklara furstarnas motsättningar, väpnade eller ej, som normalföreteelser.

Detta perspektiv är likartat det som forskare som Frederic L. Cheyette och Stephen D. White har tillämpat på konflikthantering i det tidigmedeltida samhället. Under 1960- och 1970-talet började de och andra medeltidshistoriker, främst i USA, att tillämpa lärdomar från antropologin för att ifrågasätta den etablerade synen på det europeiska samhället efter Karolingerrikets upplösning som ett tillstånd av ”feodal anarki”.⁷⁸ Dessa forskare riktade i stället in sig på att studera just *hanteringen* av konflikter i det tidigmedeltida samhället; de metoder som utvecklats för att begränsa våldsytringars omfattning och att återupprätta harmonin i samhället efter en utkömpad konflikt. Både akten att tvista och akten att

---

⁷⁸ Cheyette 2003, s. 249.

sluta fred kunde därmed ses som delar av en pågående social process, som i sig bidrog till upprätthålla en form av ordning.

Den främsta invändningen mot att tillämpa ett sådant perspektiv på nordiskt 1300-tal torde vara att de antropologiskt inspirerade konfliktforskarnas problemställningar och metoder utvecklades för att studera ett statslöst samhälle, vad de nordiska konfliktforskarna har kallat för det "edstagan samhället".⁷⁹ De amerikanska konfliktforskarna fick dock en stor del av sin inspiration från den österrikiske historikern Otto Brunner, vars verk *Land und Herrschaft* (1939) behandlade 1500-talet.

Vad som dessutom förenar den här studien med konflikthanteringsforskarna är att den handlar om konflikter mellan aktörer som inte hade någon världslig auktoritet över sig. Uppkomsten av den medeltida staten innebar att kungamakten mer eller mindre framgångsrikt stärkte sina anspråk på att vara garant för rätten och freden i samhället. Det etablerades en form av institutioner för att lösa rättsliga motsättningar inom ett rike. Men några sådana institutioner existerade inte för att lösa konflikter mellan världsliga makthavare. De var hänvisade till att lösa sina motsättningar genom förhandling och frivillighet, precis som de politiska aktörerna i det edstagan samhället.

1.4.2. Politikens spelregler som diskursiv arena

Peter Reinholdssons avhandling *Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige* (1998) har ett syfte och problemställning som i de flesta väsentliga avseenden stämmer överens med den här undersökningen. Han har som ambition att förklara unionstidens politiska kultur. Han har använt brev som källmaterial, för att studera den "sociopolitiska terminologi" som där blir synlig.⁸⁰ Reinholdsson håller dock till viss del kvar vid uppdelningen mellan handlingsnormer och internaliserade föreställningar. Han ser den politiska kulturen som det senare, som en mentalitet. Han betonar ibland hur viktigt det var för den politiska interaktionen att "hålla sig till formerna" och de "formler" som behövde iaktas i olika sammanhang.⁸¹ Vad han aldrig riktigt adresserar är varför det var så nödvändigt att hålla sig till formerna om de "bara" var regler för uppförande och inte uttryck för internaliserade föreställningar.

Själva termen "politiska spelregler" kan lätt tyckas implicera att dessa regler fanns immanenta i själva kulturen, att de var kända av alla och godkändes av alla. Det är dock en överdrivet förenklad syn. Det finns knappast något samhälle där det råder perfekt överenskommelse om in-

---

⁷⁹ Hermanson 2009, s. 113–116.

⁸⁰ Reinholdsson 1998, s. 92–102.

⁸¹ Reinholdsson 1998, s. 157, 235.

nehållet i ens de starkaste normer, och normer är knutna till specifika kontexter

Ett annat problem är tendensen att försöka förklara politik som ett totalt fenomen, kopplat till en överordnad kontext. Lönnroths tillvägagångssätt är typiskt för detta: Genom att identifiera de förmodat rätta politiska och ekonomiska motiven bakom ett agerande har man ansett sig tillhandahålla en tillfredsställande förklaring av det (vad Peter Reinholdsson kallar för en strukturell-funktionell förklaring).⁸² Sedan forskare på så sätt bildat sig en uppfattning om vilka de dominerande samhällspolitiska intressena har varit, har de sedan tolkat olika former av handlingslegitimerande argument i källorna i förhållande till detta. Detta är en typ av läsning som mycket lätt blir förenklad och som har kritiserats av Quentin Skinner.⁸³ Den vilar på flera antaganden: Att alla yttranden går att passa in i något av en redan existerande uppsättning tankesystem, och att dessa korresponderar mot politiska motsättningar som är aktuella i alla mänskliga samhällen, oavsett historisk kontext. Även om det finns vissa ”generella” normer som styrde politiskt handlande så måste dessa normer studeras i de sammanhang där de gjordes gällande.⁸⁴

Kontextuell legitimering är ett begrepp som erbjuder en metod för detta. Det är ett begrepp som diskuterats av Isabel Alfonso och Julio Escalona, i förhållande till ett mer statiskt synsätt där *legitimitet* härleds från en absolut, överordnad uppsättning normer. Som kontrast menar de att *legitimering* är en mer dynamisk verksamhet, som ständigt måste bedrivas på olika sätt i olika kontexter.⁸⁵ Det följer att politikens spelregler inte kan ses som något absolut eller entydigt. Frågan om huruvida reglerna har brutits eller följts blir i stället en fråga om positionering i en viss kommunikativ kontext. Det blir nödvändigt att demonstrera för omgivningen att ens eget handlande är korrekt utifrån reglerna. Vilka regler som är tillämpliga, och vilka typer av agerande som kan anses som tillåtna eller regelvidriga, beror på sammanhanget, maktrelationen mellan de inblandade, avståndet i tid och rum mellan handlandet och själva kommunikationen, och andra kontextuella faktorer. Frågan om hur dessa regler strukturerade det politiska handlandet kan därmed besvaras genom att analysera politiska aktörer argumenterade för att legitimera sitt handlande i olika situationer.

Att koncentrera analysen på legitimering, gör att uppdelningen mellan föreställningar och argument förlorar sin betydelse. Liksom historiker är utlämnade åt källornas beskrivningar, så var källornas upphovsmakare begränsade till sin egen normativa vokabulär. Det görs alltså i det föl-

---

⁸² Reinholdsson 1998, s. 70.

⁸³ Skinner 2002, s. 61–62.

⁸⁴ Orning 2008, s. 34–40.

⁸⁵ Alfonso Antón & Escalona 2004, s. xi–xii.

jande ingen analytisk uppdelning mellan åsikter och argument som folk uttryckte å den ena sidan och deras verkliga föreställningar å den andra. Det vi har att studera är hur källornas upphovsmakare beskrev sin verklighet på det sätt som de var tvungna att beskriva den. Politikens spelregler blir reglerna för hur man var tvungen att *förklara* politiskt handlande för att det skulle anses giltigt.

1.4.3. Löfte, tvist och försoning

Undersökningen kommer alltså att vara disponerad på följande sätt: Den kommer att delas in i ett antal huvudkapitel, som vart och ett behandlar en fas i den politiska interaktionen. I varje kapitel kommer frågan att ställas hur politikens spelregler gjordes gällande. Vilka sammanhang är då mest relevanta att studera?

Indelningen utgår från att furstarnas relationer till varandra upprätthölls aktivt och kontinuerligt. Även om olika typer av gemenskap medförde vissa implicita förväntningar, gjordes dessa förväntningar gällande i vissa specifika situationer. Dessa situationer kan beskrivas som arenor för politisk kommunikation. De arenor som kommer att studeras på detta sätt är följande:

Löfte – Arenan för att etablera politiska relationer, ingå överenskommelser och underställa sig olika former av sanktioner om dessa skulle brytas.

Tvist – Arenan där aktörer förde fram sina argument för att inleda en tvist, eller bestrida andras skäl till att göra detta.

Försoning – Arenan där ordningen återställdes efter en tvist, med andra för den process som ledde fram till nya löften.

I varje kapitel kommer den aktuella typen av handlande att ställas i relation till den sociala kontexten där den ägde rum. Förutom att beskriva hur aktörerna argumenterade för sitt handlandes legitimitet, kommer svaret att sökas på vad dessa förklaringar hade för meningsskapande funktion i situationen där de gjordes. Varje kapitel avslutas med en del-sammanfattning.

2. Löfte

Frivillighet och ömsesidighet var grundläggande för medeltidens samhällsorganisation. Att utöva effektivt var förknippat med stora svårigheter. Även i de kungarikena som vanligen beskrivs som medeltidens mest centraliserade och välorganiserade, såsom England vanligen beskrivs, förfogade härskarna över en kontrollapparat som med moderna mått mätt var ytterst begränsad och konjunkturkänslig. Maktutövning förutsatte därför en grad av frivillighet och samarbete från de som omfattades av den.

Detta präglade samhällsrelationerna på alla nivåer. De flesta typer av politiska relationer ställde krav på båda parter. Detta gällde inte bara horisontella band, men även mer hierarkiska maktrelationer. Den världsliga överheten hämtade en stor del sin legitimitet från utgångspunkten att maktutövning medförde åligganden för den som utövade makten. Motstånd mot överheten motiverades med att dessa åligganden inte hade blivit ärade.

Det innebar givetvis inte att det medeltida samhället var befriat från hierarkier, förtryck och tvång. Men rent allmänt präglades medeltiden av en politisk kultur som ställde krav på förhandling, delaktighet och samtycke mellan de som styrde och de som styrdes.⁸⁶ Under hela medeltiden rådde en stark och utbredd föreställning om att det existerade en form av evig och universell naturrätt, som i sin tur var en förutsättning för friden. Liknande resonemang ligger till grund för den moderna rättsstaten, men i modern tid är ansvaret att upprätthålla rätten förbehållen staten och dess institutioner. Men i det medeltida samhället var ansvaret att upprätthålla den egna rätten, med våld om så krävdes, en skyldighet och ett privilegium som både överhet och undersåtar gjorde anspråk på.⁸⁷

Frånvaron av starka institutionella ramverk och effektiva resurser för att utöva tvångsmakt gjorde att all form av politisk interaktion vilade på olika typer av förhandling och överenskommelser, vilket i sin tur förutsatte att de respektive parterna delade vissa grundläggande normer om

---

⁸⁶ Reynolds 1997, s. 1–11, 331–332.

⁸⁷ Reinholdsson 1998, s. 128–129.

hur sådana överenskommelser skulle ingås och vad de förpliktigade till. Vilka dessa normer var och deras betydelse finns som synes till viss del utrett med avseende på relationen mellan undersåtar och överhet. Hur det förhöll sig med normerna som styrde avtalen som reglerade relationer mellan furstar och deras respektive riken är i det närmaste outrett. Detta tomrum är anmärkningsvärt, särskilt med tanke på att dessa avtal ofta utgör vår viktigaste källa till historiska förhållanden under perioden. 1300-talets kungar och furstar ingick avtal med varandra på en regelbunden basis. Det var den gängse formen för deras interaktion, vid sidan om tvister av olika slag. Men dessa avtal vilade inte på något institutionellt ramverk. Det fanns ingen överordnad auktoritet som kunde se till att de efterlevdes. Dessa avtal förutsatte vissa delade normer för att överhuvudtaget ha någon betydelse. Vilka var dessa normer som avtal baserades på?

2.1. Löfte och fredsstiftning

Akten att ingå ett avtal och akten att stifta fred var tätt förknippade med varandra. De allra flesta avtal mellan furstar innehöll eller implicerade ett löfte om fred. Att ingå avtal och stifta fred var två sidor av samma företeelse, otänkbara utan varandra.

1300-talet beskrivs ofta i litteraturen som ett århundrade präglad av ideliga konflikter mellan härskare, men det mesta av vår kunskap om dessa konflikter kommer från de avtal om fred som de tvistande slöt med varandra. Denna sorts urkund diskuteras i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* ur ett beskrivs under rubriken *Fredstraktat* sålunda: "Folkrättsligt avtal mellan två el. flera stater, som varit inbegripna i krig el. konflikt med varandra. Genom f. fixeras de villkor, på vilka freden återställs."⁸⁸ "Fred" är dock inte ett självförklarande begrepp. Det har historiska betingelser. Vad menades med fred i just detta historiska sammanhang?

Befintlig forskning brukar betrakta avtalen ur ett instrumentellt perspektiv. Furstar ingick dem för att uppnå vissa politiska mål. Det syfte som deklarerats i själva avtalsbrevens är dock precis det motsatta: Att *lösa* deras tvister. Detta var inte "bara" ett ideal. Fredsavtalen innehöll som regel praktiska förordningar för att uppnå detta mål. Detta förutsätter i sin tur att det fanns vissa delade förväntningar på vad konfliktlösning skulle leda till.

Det medeltida fredsbegreppet har framförallt studerats inom ramen för tidigare delar av medeltiden, före år 1200. Dessa forskare framhåller att föreställningen om en "passiv" fred inte existerade. Det moderna begreppet om fred som ett tillstånd av neutral samexistens var inte tänk-

---

⁸⁸ Rosén 1959.

bart. Det medeltida fredsbegreppet om fred ("pax") förutsatte en aktiv, reciprok relation mellan människor, präglad av vänskap ("amicitia"), trohet ("fides") och tillgivenhet ("caritas") Alternativet till detta var bara fiendskap ("inimicitia"). Något mellanting var inte möjligt; det ena tillståndet kunde bara förbytas till det andra.⁸⁹

I 1300-talets fredstraktater levde denna terminologi kvar. De avtal som ingicks på detta sätt hade många synonymer. Förutom "pax" förekom "compositio" ("förlikning"), "concordia" ("fördrag", "överenskommelse"), "sona" ("avtal om försoning").⁹⁰ Alla dessa synonymer implicerade en aktiv, pågående relation.

Ett typexempel på hur fredsavtal var utformade hämtas från Magnus Erikssons fred med sin son Erik i Jönköping år 1357:

I Herrens namn, amen. Detta år, 1357, på den salige martyren Vitalis dag [28 april], på Jönköpingshus - sedan detta [brev] blivit upprättat mellan oss, och alla våra män och tjänare, på den ena sidan, och vår käre förstfödde son Erik, hans män, tjänare och övriga hjälpare, såväl inom våra besittningar som i hans, eller varhelst de är bosatta; i synnerhet herr Jacob, ärkebiskop av Lund, och övriga biskopar, Erengisle, jarl av Orkney, riddare, frälsemän, väpnare, köpmän, stadsbor, borgare, bybor, torpare, bönder och alla män, klerker såväl som lekmän, oavsett stånd eller ställning, som vidhänger vår son Erik med råd, hjälp eller bistånd, på den andra; vilka vi alla och en var, sedan allt agg och osämja har blivit nedlagda och fullständigt uppräckta med roten, upptar i den inre faderskänslans rena uppriktighet och nåd, med värme och full kärlek - har vi ingått och stadfäst en stadig fredsöverenskommelse och ett oupplösligt kärleksband, i närvaro och hjälpta av de lysande furstarna och herrarna, Albrekt, med Guds nåd hertig av Mecklenburg, herre av Stargard och Rostock, och Adolf, med samma nåd greve av Holstein och Stormaren, samt deras och båda våras rådgivare, vilket skall stärkas för all framtid, i ömsesidigt innerlig enhet.⁹¹

---

⁸⁹ Althoff 2004, s. 67–69; Geary 1994, s. 144.

⁹⁰ DS 1629 (Sdhk 2295) 1309; DS 2134 (Sdhk 2855) 1318; DS 3503 (Sdhk 4665) 1341; DS 6616 (Sdhk 8114).

⁹¹ "In nomine Domini amen. Anno ejusdem millesimo ccc°. quinquagesimo septimo die beati Vitalis martyris in villa lunacopensi nos Magnus, Dei gratia Sveciæ, Norvegiæ et Scaniæ rex, præsentialiter constituti inter nos, homines et servitores nostros quoscunque, ex una parte, et primogenitum nostrum charissimum Ericum, homines suos, servitores ac cæteros auxiliares suos tam in dominiis nostris quam suis et alios ubicunque constitutos, præcipue dominum Jacobum archiepiscopum Lundensem et alios episcopos, Eringislum comitem Orchadiæ, milites, militares, armigeros, mercatores, civitatenses, burgenses, villanos, oppidanos, rusticos et homines universos, Clericos et laicos, cujuscunque status aut conditionis, ipsi primogenito nostro Erico consilio, auxilio et favore adherentes, parte ex altera, quos omnes et singulos, quibusvis ranoribus et displicentiis depositis et radicibus extirpatis, ad meram sinceritatem et gratiam internæ paternitatis affectu ac plena caritate suscipimus, firmæ pacis concordiam et indissolubile caritatis vinculum, præsentibus et procurantibus inclitis principibus et dominis, Alberto, Dei gratia duce Mag-nopolensi, Stargardiæ ac Rodstok domino, et Adolpho, ejusdem gratia comite Holstatæ et Stormariæ, eorumque consiliariis ac utriusque nostrum, fecimus et stabilivimus ac

Alla fredsavtal var inte lika utförliga, men de utgjorde som regel variationer på ovanstående formuleringar. Avtalsbrevets utfärdare deklarerade att en fredsöverenskommelse hade blivit ingången mellan vederbörande och hans motpart, samt alla deras respektive anhängare, de personer som var knutna till dem genom trohets- och/eller andra typer av band. Under medeltiden var det normalt att både krig och fred beskrevs i termer av en personlig interaktion mellan härskare.⁹² Detta är tydligt i 1300-talets avtalsbrev, där makthavare uppträder som företrädare för sina anhängare. Om en eller flera särskilda personer uteslöts ur freden som ingicks på detta sätt så kunde det specificeras, såsom i det svenska rådets förlikning med änkehertiginnan Ingeborg år 1326: ”All osämja och fiendskap som fram till denna dag har uppstått mellan densamma fru [Ingeborg] och alla hennes hjälpare och tjänare på den ena sidan, enbart herr Knut Porse undantagen, och oss och rikets övriga invånare, och våra hjälpare, på den andra, skall vara utsläckt och stillad...”.⁹³

2.1.1. Rättvisa: Fredens förutsättning

Det finns ett ofta upprepat generellt påstående att den medeltida rättsuppfattningen vilade på föreställningen om en universell, objektiv rättvisa. Detta påstående har dock aldrig besannats för det nordiska 1300-talsmaterialet. Det återfinns i den moralnormativa litteraturen från perioden, och även i själva avtalshandlingarna.

Normen illustreras av det faktum att ordet *aemulus* i medeltidslatinet är både ett adjektiv som betyder ”avundsam”, och ett substantiv som betyder ”fiende”. Det används även som en synonym för Djävulen.⁹⁴

I den moralnormativa litteraturen förklaras girighet som upphovet till tvister mellan människor. *Konungastyrelsen* ägnar en stor del av sitt innehåll åt att diskutera detta fenomen. Strid inom ett rike förklaras uttryckligen som resultatet av att människor kliver över den naturliga rättens ramar och griper efter mer än vad som tillkommer dem. Giriga män liknas vid djur som saknar självkontroll. Detta är ett genomgående tema för hela boken, men uttrycks kanske mest pregnant i följande metafor:

---

mutuæ sinceritatis unitatem futuris perpetuis temporibus duraturam[.]”DS 5730 (Sdhk 7171).

⁹² Benham 2011, s. 44–45.

⁹³ “...omnes dissensiones et [inimicitie] que vsque in presentem diem inter eandem dominam nostram, fautores, et familiares suos quoscumque, ex vna parte, domino. k.[d.v.s.: kanuto] porsæ duntaxat excepto, necnon et nos, aliosque regni incolas, ac nostros fautores, ex altera. mote et suborte fuerant, sopite sint penitus et sedate...” DS 2555 (Sdhk 3389).

⁹⁴ Blaise 1975; Westerbergh & Odelman 1968.

För den kung som åstundar sina undersåtars gods, han är mer lik en rövare än en kung, och tar farväl av sitt vett, och dygd och visdom, och liknar inte bara onda män, såsom rövare och rånare, utan även grymma och fula djur, såsom björnar och vargar, som river och dödar allt de förmår, till stor sorg och skada för alla män.⁹⁵

Rovdjursmetaforen är en känd retorisk bild under 1300-talet. Den förekommer också i en känd passage ur *Libellus Erici Magno Rege*, för att illustrera hur Valdemar Atterdag konspirerade tillsammans med Magnus Eriksson för att erövra Skåne:

”En kung, som på sådant sätt överger sina får, kan man med rätta kalla förrädare, och den som så i övermod och maktbegär lägger under sig en annans får, må kallas mördare av värsta sort.”⁹⁶

Girigheten som osämjans upphov är även ett genomgripande tema i *Erikskrönikan*, som förklarar osämjan mellan Birger Jarls söner och sonsöner genom girighet och avund. När arvet har skiftats efter Birger Jarl och äldste brodern Valdemar blivit kung, är yngre brodern Magnus likväl inte nöjd, han har fler män under sig och vill också ha mer av riket.⁹⁷ När striden mellan bröderna står för dörren försöker rikets biskopar medla mellan dem, och främst av dem den tredje kungabrodern Bengt, biskop av Linköping, som erbjuder dem sin del av riket att dela på om de vill låta sig nöja med det: ”Jag vill er min del av riket giva/ om ni vill med nåd leva.”⁹⁸

Samma tema går igen i krönikans skildring av arvskiftet efter kung Magnus. Perioden omedelbart efter hans söners arvskifte beskrivs som ett tillstånd av harmoni i riket, som i berättelsen tjänar som en kontrast till den omedelbart följande berättelsen om kung Birgers misstro och osämjan mellan bröderna. Här är det just den rättvisa uppdelningen av kungasönernas arvedelar som beskrivs som fredens förutsättning. Kungasönerna prisar herr Tyrgils Knutsson för att han så väl har vårdat deras arv och hållit god ordning på var gränsen går mellan domänerna som tillhör kronan och de som tillhör tillhör hertigarna: ”Vi har ingen som så väl

---

⁹⁵ ”Ty at huilkin kunungur sum wardr girughr å sina undidåna gods, han är likare röuare än kununge, ok gångr burt af skiälum sinom, ok af aldre dyghd ok snille, ok lika sik ey ålenast vith onda män, suå som äru röuara ok rånsmän, utan likar ok lik vidh grym ok fvl diur, suåsom äru biorne ok ulua, som riua ok slika alt thet the få wald om, allom mannom til sorgh ok skadha.” Bureus & Moberg 1964, s. 28–29.

⁹⁶ ”Talis itaque rex qui sic oues suas dimittit bene dici potest proditor, qui vero alterius oues sic sibi propter superbiam et cupiditatem suam usurpat interficiendo innocentes, mörderator [sic] vocari potest et homicidia.” Fant & Annerstedt 1871, s. 15.

⁹⁷ ”Hertogans rothe wart tha mere/ Oc riddara ok swena wordo tha flere/ The ther hertoganom til hörde/ ok han mz sik til torney förde/ Hertoghin ville tha mere radha/ tha took them först skilia badha/ Ok konungen wilde han ekki lata/ radha meer än wäl til matho.” Pipping 1963 vv 546 – 553.

⁹⁸ ”Jak vil ider myn deel aff rikit giffua/ ther til i vilin mz nade liffua.” Pipping 1963 vv 658 – 667.

kunde/ sköta om riket som han/ för han är en klok man./ Han ser till kungens bästa./ Kronans ägor är stora och vida/ han vet väl var de slutar/ och vad som hör till hertigarna.”⁹⁹

Dessa bilder lämnar föga utrymme för tvivel: En kung eller annan härskare som strävar efter allt han förmår att vinna är mer lik ett djur än en människa och själva sinnebilden av en tyrann. Men girigheten är i ovanstående exempel inte definierat i förhållande till ett asketiskt ideal. Snarare definieras girighet som att *gripa efter mer än vad som tillkommer en*. Relevansen av denna rättvisenorm i sammanhanget är att den inte bara är ett litterärt motiv. Den är även aktiv i avtalsbrev.

Ett brev i det svenska diplomatiet som föregår den egentliga undersökningsperioden men som tydligt visar på rättviseidealets aktiva roll härrör från påven Alexander IV år 1255, adresserat till de främsta svenska biskoparna. Birger, ”Svearnas hövding”, har hört av sig till kurian och berättat att han vill tilldela sina söner vissa delar (”certas portiones”) av Sveriges rike, som lagligen har tillfallit honom:

eftersom han önskar fred och lugn för (Sveriges) invånare, [...] då han sålunda önskar fullständigt undvika den *trohetens död och fara för själarna* [min kursiv] som skulle kunna uppstå efter hans död, om han inte gjorde detta.”¹⁰⁰

Alexander önskade bifalla detta, under förutsättning att Birger gjorde sin förordning efter att ha inhämtat kloka råd, och tillhöll biskoparna att de skulle se till att uppdelningen efterlevdes med påvlig auktoritet. Här är det bärande antagandet att om en rättvis uppdelning inte görs av riket, så riskerar avunden att leda till strid mellan kungasönerna. Samtidigt förutsätts att en klok och rättvis fördelning av kungarvet är ett verksamt sätt att försäkra sig om fred. Uppdelningen av riket mellan kungasönerna beskrivs som ett sätt att *förhindra* konflikter. Det är tvärtemot hur fenomenet beskrivs i litteraturen, där man oftast beskriver uppdelningen mellan kungasönerna som en beklaglig följd av ”arvsrättens tillämpning på statsrättens område”.¹⁰¹

---

⁹⁹ ”Wi haffwom engen then swa kunne/ wel for rikit se som han/ for thy han er en sniäller man./ Han see fore konungenom fram a leed/ kronnona äghor äro lang ok breed./ Han wet wel hwar hon atskill/ ok thz hertogomen hörer til.” Pipping 1963 vv 1998 – 2009.

¹⁰⁰ “...incolatum eius pacificum statum cupiens & tranquillum intendit certas in Regno ipso assignare suis filiis portiones, nolens per hoc fidelium stragem & animarum pericula, quæ si hoc non fieret, post ipsius obitum accidere possent, salubriter euitare.” DS 429 (Sdhk 724).

¹⁰¹ Helle 2003; Rosén 1939; Westman 1904.

2.1.2. Fredens kontinuitet

Politisk makt var i hög grad personlig under hela medeltiden. Detta gällde även efter den relativa institutionaliseringen av maktutövandets former under det ”långa 1100-talet”. John Watts beskriver den medeltida kungamakten som ett mellanting av ämbete och egendom. En kung var överhuvud för ett rike och ett folk, samtidigt som han var en världslig herre eller *dominus*.¹⁰² Dessa båda aspekter av kungamakten förstärkte varandra. Peter Reinholdsson har beskrivit detta förhållande för Sveriges del: En kungs eller drottningens ställning var ouplösligt förknippad med innehavet av kronans hus och län, och de inkomster dessa inbringade, förutan vilka det var omöjligt att upprätthålla de inflytelserika relationer som krävdes för att utöva politisk makt.¹⁰³

Eftersom den politiska makten i så hög grad var personlig, avhängig den enskilde härskarens tillgångar och relationer, måste maktskiftet ske omsorgsfullt och stegvis.¹⁰⁴ Ett politiskt ”generationskifte” medförde att den nye härskaren måste träda i besittning av sitt arv, och etablera personliga relationer med sin omgivning, både till undersåtarna och med andra makthavare inom och utanför riket. Birger Magnussons tillträde som svensk kung är ett exempel på detta. Processen varigenom han utsågs till kung tog sin början redan när han var barn. Han var född 1280 och hyllades som tronföljare redan som liten. Detta skedde i två steg: Först sammanträdde rikets främsta herrar och bekräftade kungabarnets rätt till tronen, vilket i Birgers fall ägde rum 1281. Senare, i detta fall 1284, hölls ett möte med en bredare representation från hela riket där själva valet ägde rum. Vid samma tillfälle bekräftades även hans framtida barns arvsrätt till kungadömet.¹⁰⁵

Vad gäller formerna för hur relationerna mellan härskare och deras respektive riken var skulle regleras var de inte på samma sätt formaliserade i lag, men det finns anledning att förmoda att de följde vissa gemensamma mönster.

Strax före sekelskiftet 1300 ägde ett politiskt ”generationsskifte” rum i Norden. Kungasönerna i Danmark och Sverige blev myndiga i tät följd, och ungefär samtidigt ärvde Håkon Magnusson Norges krona från sin äldre bror. Både Erik Menved av Danmark och Birger Magnusson av Sverige hade företratts av förmyndarstyrelser; deras respektive fäder var döda.¹⁰⁶ Dessa fäder hade dock sørjt för sina arvtagare och rikens framtid. De båda kungasönerna var sedan ung ålder förlovade med varandras systrar, och dessa bröllop firades samma år som de blev myndiga. Äkten-

---

¹⁰² Watts 2009, s. 68–73.

¹⁰³ Reinholdsson 1998, s. 175–177.

¹⁰⁴ Blom 1992, s. 119–121.

¹⁰⁵ Rosén 1939, s. 34–54.

¹⁰⁶ Erik Klipping mördades 1286, och Magnus Ladulås dog en naturlig död 1290.

skapen hade uttryckligen motiverats som ett sätt att säkra freden mellan deras båda riken.¹⁰⁷

Strax före sin kröning år 1302 ingick Birger Magnusson även ett avtal om fred kung Håkon av Norge. Detta avtal ingicks vid Solberga i nuvarande Bohuslän, på gränsen mellan rikena.¹⁰⁸ Någon urkund därom finns inte bevarad, men isländska annalförteckningar berättar att ”där stiftades ett stort fredsband mellan rikena. Då trolovades hertig Erik med jungfru Ingeborg, Håkons dotter.”¹⁰⁹ I anslutning till detta möte utfärdade Birger också ett brev där han utlovade beskydd för de landsflyktiga danska stormän i kung Håkons tjänst som stod anklagade för mordet på Erik Menveds far, och att medla åt dem inför sin sväger.¹¹⁰

Denna senare händelse har oftast tolkats med utgångspunkt i den omedelbara politiska situationen. Solbergaavtalet har beskrivits som en ”utrikespolitisk omsvängning” från svensk sida, ett brott med förmyndar-tidens ”expansionspolitik” i östlig riktning och den tidigare kungagenerationens nära band till Danmark. Diskussionen inom svensk historiografi har framförallt gällt vilken aktör som ”egentligen” låg bakom detta initiativ och vars syften tjänades av det.¹¹¹

Sett utan hänsyn till enskilda aktörers föregivna motiv framstår Solbergaavtalet dock som en mindre dramatisk begivenhet, och snarast som ett naturligt sätt för de båda nytillträdde härskarna att förnya fredliga relationer mellan sig och sina respektive riken. Trolovningen mellan hertig Erik och prinsessan Ingeborg kom visserligen att utgöra en svårighet för Birger senare, men i det omedelbara sammanhanget var det ett naturligt sätt att befästa freden. Det torde också vara därför som den isländske krönikören beskriver tillfället genom att nämna dessa två händelser: ”Fredsbandet” och trolovningen hörde ihop. Det faktum att Birger tog sin svågers fiender under sin vinge rubbade inte deras relation på lång sikt; de båda kungarna uppträdde under de kommande årens konflikter genomgående som nära förbundna. Birger torde snarare ha varit en lämplig kandidat för att medla åt de landsflyktiga, i kraft av sin nära relation till Erik Menved.

I slutet av 1310-talet dog nästan samtliga vuxna manliga medlemmar av de kungliga familjerna i Norden inom en treårsperiod. Det dröjde till 1340 innan samtliga Nordens riken hade en myndig kung igen. När Magnus Eriksson blev myndig 1331-1332, var Danmark utan myndig

---

¹⁰⁷ DS 879 (Sdhk 1199).

¹⁰⁸ Under medeltiden definierades ”gränsen” mellan två domäner i regel som en specifik geografisk punkt, där deras respektive härskare av hävd möttes för att förhandla med varandra. Benham 2011, s. 32.

¹⁰⁹ “...steðjaðist þar eitt mikit friðar-band milli ríkjanna. Þa festi hertogi Eiríkr júngrú Ingiburgu, dóttur Hákonar...” Storm 1888, s. 146.

¹¹⁰ DS 1369 (Sdhk 1981).

¹¹¹ Bagge 2007, s. 8–9; Fagerland 2006, s. 111–116; Rosén 1939, s. 19–30.

kung, och större delen av rikets kronolän förpantade till grevarna av Holstein. Magnus köpte år 1332 Skåne och de närliggande länen vidare från deras panthållare. När Valdemar Atterdag tillträdde Danmarks krona år 1340, blev detta pantköp centralt för relationen mellan kungarna och deras riken.

Vid ett möte i januari 1341 utfärdade Valdemar två brev, där han vittnar om att pantförsäljningen bevisligen hade gått rätt till. Han lovar att respektera den, och lovar evig fred med sin ”käre släkting” (”consanguineum nostrum carissimum”) Magnus.¹¹² Vid detta tillfälle betonar han en kontinuitet med sin föregångare: ”Det fordrar vanligtvis ingen långdragen förklaring, att sådana saker som blivit påbjudna för att sörja för fred och harmoni mellan riken och deras kungar, speciellt sådana som är belägna intill varandra, skall stärkas obrottsligt för evigt, på passande vis...”¹¹³ Freden skulle även gynna kungarnas efterträdare: ”för att en fast fred och stadig harmoni skall bevaras mellan oss, våra riken, och våra ättlingar och efterträdare...”¹¹⁴

Valdemars försäkringar till Magnus att respektera Skånes pantförsäljning har av både svenska och danska historiker ofta setts i ljuset av senare händelser, som ett sätt att vinna tid, men med den långsiktiga baktanken att slutligen ta Skånelandskapen tillbaka (vilket också skedde år 1360).¹¹⁵ Jämfört med Solbergaavtalet uppvisar det dock likheter vad gällde omständigheterna och de syften som deklarerades. Båda tillfällena framstår som typiska sätt att agera vid ett maktskifte. Centralt i båda sammanhangen framstår behovet av att upprätthålla *freden* mellan kungarna och deras respektive riken. Denna fred framstår som resultatet av ett aktivt förhållningssätt, ett tillstånd som kungar måste ”underhålla”, genom att ära föregångarnas förordningar och stärka dem. Dessa sätt att agera skedde inte till följd av några nedskrivna regler, men väl av en social logik. När en ny kung tillträdde var det nödvändigt att stifta fred med såväl grannfurstar som undersåtar.

2.1.3. Att avvärja tvister

Termen ”fredsavtal” för lätt tankarna till ett avtal som föregås av en fullskalig väpnad konflikt, men så var inte alltid fallet. Motsatsen till ”fred”

---

¹¹² DS 3503 (Sdhk 4665); DS 3537 (Sdhk 4664).

¹¹³ ”Hortatur non mediocriter recte rationis discursus, ut ea, que ad pacem sunt et concordiam regnorum, precipue vicinitate sibi coherencium ac regum ipsorum prouide [ordinantur] viis et modis ad hoc accommodis, irrefragabili stabilitate perpetuo solidentur...” DS 3537 (Sdhk 4664).

¹¹⁴ “...ut firma pax et stabilis concordia, inter ipsum dominum regem, suos heredes et successores, ac nos, nostros heredes et successores, decenter conseruetur...” DS 3503 (Sdhk 4665).

¹¹⁵ Hørby & Olsen 1989, s. 226; Nordberg 1995, s. 52–53.

innebar ett mer allmänt tillstånd av ofred som inte behövde innebära några storskaliga krigshandlingar. I det ovanstående avtalsbrevet utfärdat av Magnus Eriksson lovade han att aldrig mer återkalla i minnet någon av de ”skador, oförrätter, osämja, meningskiljaktigheter, skymfer eller agg” (”dampna, injurias, dissensiones, displicentias, offensiones et rancores” som begåtts av någon av Eriks män mot honom själv och hans anhängare under det nyligen utkämpade ”kriget och osämjan” (”guerrae et discordiae”).¹¹⁶ Ordet ”krig” (”guerra”) användes här i begreppsdubllett med ordet ”discordia”, dvs. ”osämja” (negationen av ordet ”concordia”, dvs. ”endräkt”). Konfliktperioden som åsyftas hade vid tillfället varat i 8 månader: Från oktober föregående år, fram till april 1357, då freden slöts.¹¹⁷ Där emellan hade då båda kungarna ingått ett stillestånd i januari.¹¹⁸ Perioden av öppen fiendskap var alltså på sin höjd 4 månader, även om det framgår av avtalstexten att fientligheter hade förekommit även efter stilleståndet. Men även om denna period av ofred alltså benämns som ett ”krig”, finns det inga uppgifter om några storskaliga sammandrabbningar.¹¹⁹ Sådana hörde till ovanligheterna i medeltida krigföring rent allmänt, vilket även var fallet i Norden under den aktuella tidsperioden. Krigshandlingar tog sig oftast uttryck i härjningar, skärmytslingar och belägringar.¹²⁰

Att medeltiden var så präglad av väpnade konflikter hör förvisso ihop med att de logistiska och organisatoriska förutsättningarna gjorde det svårt för någon statsmakt att upprätthålla ett effektivt våldsmonopol. Men samma begränsningar gjorde också att konflikter tenderade att bli kortlivade. Över huvud taget präglades medeltida väpnade konflikter av perioderna av öppen våldsanvändning oftast var relativt korta. Krigföring var en både kostsam och osäker verksamhet. Ofta avslutades ett krig innan någon öppen drabbning hade ägt rum, som Ericus Olai beskriver Erik Menveds fälttåg mot Sverige efter hátunakuppen år 1306: Den danska hären stötte på den svenska i närheten av Bogesund (Ulricehamn), men ”ett års vapenstillestånd blev fastställt genom plikttrogna och kloka mäns försorg.”¹²¹

Twister mellan furstar och deras respektive anhängare kunde uppstå till följd av spänningar som kvarstod även efter en ingången fred. Fredsavtalen deklarerade att alla former av tvister mellan alla inblandade skulle betraktas som ”fullständigt uppryckta med roten och utsläkta”, och ”ald-

---

¹¹⁶ DS 5730 (Sdhk 7171).

¹¹⁷ DS 5656 (Sdhk 7087).

¹¹⁸ DS 5688 (Sdhk 7127).

¹¹⁹ Sjöstedt 1954, s. 4–11, 36–48.

¹²⁰ Fagerland 2006, s. 65–69.

¹²¹ ”Agentibus autem vsiris industrios et sagacibus, unius anni inter eos induciae sunt firmate.” Fant, Geijer, & Schröder 1828, s. 83.

rig återkallas i minnet”.¹²² Stilleståndsavtal stipulerade också som regel att köpmän och invånare från båda sidor fritt skulle kunna besöka varandras domäner, utan rädsla för övergrepp. Detta var dock i praktiken omöjligt att garantera. De händelser som ledde till konflikt var sällan möjliga för en ensam härskare att kontrollera. Ofta framstår furstarnas konflikter som perioder av mer allmän social oro. Ett exempel på detta återfinns i klagoskrifterna mellan Håkon Magnusson och Erik Menved från år ca 1300.¹²³ Överlag beskyller kungarna varandra och deras respektive män för samma saker: Övergrepp, olaga skatteuppbörd, att hålla varandras män fångna mot lösen, tvångsgifte; i strid mot givna löften om fred, som straff för deras trohet till den andre kungen. Det hela vittnar om allmänt tillstånd av social oro i gränslänet Halland, där invånarna råkar i konflikt med varandra till följd av sina band till respektive kung. Detta stämmer överens med hur Philip Contamine har beskrivit kriget och fredens dynamik under medeltiden, att dessa företeelser inte bara var resultatet av politiska beslut, utan även sociala fenomen. Krig kunde uppstå både på överhetens initiativ och som en rörelse ”underifrån”, en följd av konflikter och spänningar i samhällslagren.¹²⁴ På samma sätt förekom så kallade ”bondefreder” där undersåtarna till tvistande furstar slöt ”privat” fred med varandra utan sina herrars medgivande.¹²⁵

George Duby har beskrivit kriget som en levnadssätt för de vapenförande skikten av befolkningen under medeltiden, både ett existensberättigande och en inkomstkälla.¹²⁶ Det senare demonstreras med all tydlighet i det aktuella källmaterialet av det frekventa omnämmandet av krigsfångar och lösensummor. Många fredsavtal innehåller en särskild klausul som rör fångars frigivning. I Helsingborgsfreden 1310 stipulerades att ”...de som tagits till fånga på båda sidor skall släppas fria; så att den som [ännu] inte har betalat lösen för sin frigivning, framgent inte skall vara bunden att betala.”¹²⁷ I Roskildestilleståndet 1318 kungjordes att alla fångar på båda sidor skulle släppas fria, dock undantaget de som redan lovat att betala lösen för sin frihet; dessa skulle släppas fria så länge stilleståndet varade, förutsatt att de lämnade brev eller annan försäkran på att de skulle återvända till sin fångenskap när stilleståndet var över.¹²⁸ En något

---

¹²² DS 1688 (Sdhk 2373); DS 2555 (Sdhk 3389); DS 3720 (Sdhk 4902).

¹²³ DD II:6 nr.147 1300. s121-123.

¹²⁴ Contamine 1984, s. 242.

¹²⁵ Rosén 1959.

¹²⁶ Duby 1990, s. 13.

¹²⁷ “Item captivi utriusque partis libere dimittantur; Ita quod quidquid pro sui liberatione in parato non exposuerunt de cætero nullatenus exponere teneantur.” DS 1688 (Sdhk 2373).

¹²⁸ alle Fanger skal være ledige, undtagendis de som hafue sonet for Penninge, oc lofuet for deris Fængsel, de skal nyde for neffnde Anstand, dog at de paa ny skal lofue eller sende deris obne Breff til Varberg eller Calmar, At de effter Anstanden er end, skal inddrage. DS 2173 (Sdhk 2899).

svårtydd formulering angående samma sak förekommer i Jönköpingsfreden 1357, där de båda kungarna lovar att de av ”våra män och tjänare, både från Sverige och andra länder, särskilt kung Magnus kansler, som väntar i krigsfångenskap, skall släppas fria och skadeslösa, och även de [fångar] skall släppas fria för vilka vi har utverkat lejd och förlikning i Lödöse...”¹²⁹ Det verkar av dessa beskrivningar att döma som om furstarnas vapenförande anhängare tog varandra som gisslan mot lösen så fort de fick chansen. När Magnus Eriksson och hans son Håkan tillkännagav sin avsikt att förlikas förbjöd de strängt sina män att ta den andra sidans män tillfånga eller röva deras egendom, eller hindra dem att resa till sin herre om de hade blivit kallade.¹³⁰ Detta stärker intrycket furstarnas konflikter som en sorts ”öppen säsong” där folk på bägge sidor har tagit tillfället i akt att berika sig genom plundring och gisslantagande.

2.1.4. Förhandling och skiljedom

Fredsavtal var av två typer: Den tidsbegränsade freden (”treuga”) hade en utsatt tidpunkt för sin utgång, medan den permanenta freden skulle vara giltig ”för evigt”. Ett stillestånd varade antingen till dess att parterna möttes för förhandling, eller att det bröts av endera sidan, varpå processen började på nytt.¹³¹

En viktig likhet mellan 1300-talets fredsavtal och fredsstiftning under tidigare perioder är den centrala roll som spelades av förhandlare och skiljedomare. Så gott som samtliga fredsavtal i det aktuella materialet innehåller mer eller mindre detaljerade omnämningen om att parterna har ställt sina meningskiljaktigheter under skiljedomare. Dessa beskrivs med en väldigt omväxlande terminologi, men går i regel att dela in i två typer. Det allra vanligaste var att furstarna utsåg ”nämnder” bland sina högst betrodda och ansedda anhängare (företrädesvis biskopar). Detta skedde både för att avsluta tvistefrågor och under mer fredliga förhållanden. Vanligen utgjordes dessa ”nämnder” av två eller tre personer från vardera sidan, vars beslut furstarna på förhand lovade att rätta sig efter. Men ibland utsåg två tvistande furstar en tredje part åt sig själva att medla mellan dem, såsom i fallet med fredsuppgörelsen i Jönköping

---

¹²⁹ ”...homines et familiares dominorum nostrorum regum Sveciæ ex utraque parte et præcipue regis Magni cancellarius pendente guerra captivati, liberi et quitii dimittentur; captivati vero pendente sona et securitate per nos Ludhosiæ facta liberi etiam dimittentur et præcipue dominus Andreas Niclisson, rebus et bonis ipsorum ipsis ablatis integre restitutis juxta æstimationem quator virorum aut superarbitri, prout superius est expressum.” DS 5730 (Sdhk 7171).

¹³⁰ “Eapropter omnibus nobis attinentibus et subiectis firmiter prohibemus . ne quicumque eorum contra alium rerum depredecacionibus seu personarum capcionibus quauis temeritate decetero intendere audeat vel presumat . non obstante si forsan vobis aliud commissum fuerat in mandatis.” DS 6616 (Sdhk 8114).

¹³¹ Fagerland 2006, s. 65–69.

1357, där kungarna underställde sig medling från sina släktingar hertig Albrekt av Mecklenburg och greve Adolf av Holstein, som förutom att vara de tvistande kungarnas släktingar också hade varit kung Erik Magnussons bundsförvanter i den nyligen utkämpade striden.¹³²

Den centrala roll som skiljedomare spelade i 1300-talets fredsavgörelser är på inget sätt okänd av forskningen, men inte gjorts till föremål för någon djupare analys. Detta demonstreras inte minst av hur Jerker Rosén (1959) beskriver fenomenet i *KLNM*, att ” De stridande parterna enades – eller tvungos att enas – om mer el. mindre neutrala personer såsom medlare.”¹³³ En överblick av 1300-talets fredsavgörelser ger vid handen att de personer som begåvades med ansvaret att lösa furstarnas tvister bara i undantagsfall kan beskrivas som ”neutrala”. Detta är ytterligare en parallell till konfliktlösning under tidigare delar av medeltiden, där medlare valdes ut just i kraft av sina nära band till de tvistande parterna. Överhuvudtaget var det få, om ens någon, av 1300-talets furstekonflikter som inte på något sätt drog in fler än de ursprungliga tvistande parterna. Detta avspeglade sig också i hur furstarna slöt sig samman i förbund mot varandra.

Det normala vid fredsavtal under 1300-talet var att furstarna ställde sina tvister under någon form av skiljedom. Hänvisningar till skiljedomare eller någon form av betrodda förhandlare förekommer i nära nog varje avtal om temporär eller permanent fred som har bevarats.

Detta är väl känt av forskningen, men har sällan fått någon större uppmärksamhet. Förfarandet med skiljedom har framförallt uppmärksamats för ”privaträttens” vidkommande. I rättsliga sammanhang var det kutym under medeltiden att två oeniga parter skulle lösa sin tvist genom förlikning, vilket fenomen ofta beskrivs i källorna som ”voldgift”. Under denna rubrik i *KLNM* definierar Sissel Rydman Langseth termen med att ”en rättsak med parternas samtycke avgörs definitivt av en eller flera privata domare.” Flera andra termer förekom, och terminologin varierade så starkt att det ofta är omöjligt att avgöra om avgörandet i en sak byggde på voldgift eller ”rettergang”, dvs. dom enligt lag.¹³⁴

Vad gäller bruket av skiljedomare eller medlare i interaktionen mellan furstar, vad som traditionellt räknats till ”folkrättens” område, har forskningen i huvudsak konstaterat att den var mycket vanligt förekommande, men inte i någon högre grad problematiserat det. De som undersökt fenomenet har framförallt sett det från en rättsnormativ aspekt, snarare än en politisk. Jan Liedgren härleder ”skiljedomsinstitutets” förekomst i

---

¹³² DS 5674 (Sdhk 7111); DS 5675 (Sdhk 7110); DS 5688 (Sdhk 7127).

¹³³ Rosén 1959.

¹³⁴ Rydman Langseth 1976.

Norden från tyskt rättsinflytande, snarare än den politiska interaktionens sociala förutsättningar.¹³⁵

Internationellt finns det en högre medvetenhet om medlarskapets centrala roll inom medeltida konflikthantering, framförallt under den tidig-medeltida perioden. Det var med en artikel om just detta ämne ("Suum cuique tribuere", 1970) som Frederic L. Cheyette kan sägas ha startat traditionen av antropologisk inspirerad konfliktstudier i USA. Cheyette argumenterade i sin artikel för att "domarens" funktion i rättsliga sammanhang fram till 1100-talets slut framförallt hade rollen av en medlare, vars uppgift var att lösa tvisten, snarare än döma efter objektiva rättsnormer. Den ideala medlaren var en auktoritetsperson med nära band till en eller båda de tvistande parterna, som förmådde utöva tryck på dem att försonas, och vars förslag till lösning de båda parterna kunde godta med anseendet i behåll.¹³⁶

En vanligt förekommande beteckning på denna funktion från 1100-talet var tre latinska termer: "Arbiter", "arbitrator", och "amicabilis compositor". Enligt den justinianska lagkodexen var detta tre distinkta och olika funktioner, men under medeltiden användes de för att beteckna samma sak.¹³⁷ Termerna spreds norrut genom Europa tillsammans med romersk lag under 1100- och 1200-talen, men företeelsen var inte ny. Personer som tilldelades dessa titlar utförde bara en uppgift som deras föregångare redan hade utfört utan den.¹³⁸ Man tog helt enkelt fasta på romerska rättstermer för att beskriva ett förfarande som i det "edstagande samhället" var en viktig del i hur konflikter löstes.

I det svenska brevmaterialet dyker dessa termer upp från 1300-talets början. Första gången som termen "arbiter" förekommer i *Diplomatarium Suecanum* är inte mellan furstar, men bland folk av lägre dignitet. 1310 tillkännagav jordägaren Gjurd Nilsson att han och abbotten Johannes i Nydala hade godtagit en skiljedom i en egendomstvist, som överenskommits mellan tre "arbitri" från vardera sidan. Dessa personer var inte främlingar, utan snarare närstående till de båda parterna, vilket indikeras av att en av Johannes' förhandlare var munken Tomas från Nydala kloster.¹³⁹

En annan tidig förekomst av termen finns i ett brev från 1312, där biskoparna i Trondheim respektive Bergen redogör för påven om en tvist rörande tillsättningen av kyrkliga ämbeten på Färöarna.¹⁴⁰ Biskoparna berättar hur de av gemensam vilja hade önskat lösa sina tvister ("contro-

---

¹³⁵ Liedgren 1976.

¹³⁶ Cheyette 1970, s. 294–295.

¹³⁷ Whitman 1990, s. 6.

¹³⁸ Cheyette 1970, s. 291.

¹³⁹ DS 1698 (Sdhk 2384)

¹⁴⁰ DS 1849 (Sdhk 2498).

versis”, ”questiones”, ”lites”), och av denna anledning förbundit sig till ärkebiskopen av Uppsala ”såsom till en god man, skiljedomare, medlare, och välvillig fredsmäklare” och givit honom fullmakt att inom 30 dagar från det att han och de båda parterna kommit till Brügge i Flandern, och han fått möjlighet att i lugn och ro undersöka fakta i fallet och vad tidigare utsedda skiljedomare i målet hade skrivit (det var en långdragen tvist), fälla avgörande mellan dem.

Dessa båda exempel är på alla sätt jämförbara med förordningarna för konfliktlösning som görs i furstarnas avtalsbrev från samma tid. I ett tidigt och utförligt exempel förekommer en något annan terminologi, men funktionen som beskrivs är den samma. År 1285 utfärdade Eirik ”Prästhatare” av Norge ett brev där han tillkännagav att han och hansestäderna hade kallat Magnus Ladulås att agera skiljedomare i ett antal tvister mellan dem och deras respektive undersåtar. Varje sida skulle utse två omdömesgilla män till domare (”iudices”), som skulle samlas i Kalmar för att åhöra mål som fördes inför dem, ”så att skall kunna höra båda parter, dryfta och avgöra med rätt, för att rättvisa må stiftas.”¹⁴¹ Om de inte kunde komma överens så skulle avgörandet bli vid vad kung Magnus av Sverige ”såsom högste domare (”summus iudex”) rörande dessa ärenden, i varje enskilt fall dömer, efter Gud och sitt samvete.”¹⁴² Kung Magnus tillkännagav i ett samtidigt utfärdat brev att han påtagit sig detta ansvar och svurit att utöva det enligt Gud och sitt samvete, och att han inte skulle ge varken råd eller hjälp åt den som inte rättade sig efter den utslagsdom som han utdömde, eller gjorde vad han ålade dem.¹⁴³

I fredsavtalet från augusti 1343 mellan Valdemar Atterdag och Magnus Eriksson placerade de båda kungarna sina mellanhavanden under en kommission bestående av tolv biskopar och stormän vardera, som skulle mötas i Varberg för att komma fram till nödvändiga revisioner av tidigare övrenskommelser mellan kungarna, vilka beslut de förbundit sig att följa.¹⁴⁴ De utsedda herrarna beskrevs här som ”arbitros et amicabile compositores”, med uppgift att

---

¹⁴¹ ”...ex utraque parte audire, discutere et iudicialiter decidere possunt, prout iustum fuerit.” DS 1727 (Sdhk 1308).

¹⁴² ”...remedio, quicquid idem dominus rex Swecie, tamquam summus iudex super hiis factis, de causis singulis, secundum Deum et conscientiam suam, iuste duxerit iudicandum.” DS 1727 (Sdhk 1308).

¹⁴³ DS 1728 (Sdhk 1309).

¹⁴⁴ DS 3720 (Sdhk 4902).

skilja, uttala dom, komma överens, och med minne eller rätt bilägga alla osämjor, tvister och motsättningar som råder mellan den förutnämnde kungen [Magnus], hans rike, jordar och välde, hans män och undersåtar av varje status och ställning, världsliga eller andliga, å den ena sidan, och oss, vårt rike, jordar och välde, våra män och undersåtar av vadhelst status eller ställning andlig eller världslig å den andra, hur eller av vilka de än må uppkommit eller påbörjats; och vi ger dem genom detta brev full och fri makt i allt [såsom skrivits till dem eller lovats dem], såsom den samme kungen av Sverige själv har försvurit sig till sina tolv landsmän vilket beskrivs mer utförligt i breven som upprättats rörande detta.¹⁴⁵

Om dessa tjugofyra skiljedomare inte kunde enas så hade både Valdemar och Magnus gemensamt gått med på att ärkebiskopen av Lund skulle ha utslagsröst såsom överdomare ("arbiter superior").

Senare samma år träffade Valdemar och Magnus ett nytt fredsavtal, på grund av sedan dess uppblossade strider. Här gjordes ytterligare förordningar för att lösa framtida tvister mellan kungarna och deras riken. Om "alltför allvarliga och svåra mål" skulle uppstå mellan kungarna eller deras ättlingar, såsom "majestätsbrott eller borgars och landsändars förräderi", skulle saken avgöras av tre biskopar och tre riddare eller svenne av vapen från vardera sidan.¹⁴⁶ Om mindre svåra mål uppstod och fogdar och domare ("advocati seu iurisdictiones vel iudicia") inte kunde avgöra dessa så skulle målet föras inför kungen det rörde, som skulle utse två män av sitt råd att inom två månader avgöra frågan. Brottsslingar som

---

¹⁴⁵ "ad arbitrandum, laudandum, concordandum, seu iusticia vel amore, componendum omnes dissensiones, controuersias, et discordias inter prefatum dominum regem, regna sua, terras et dominia, homines suos ac subditos cuiuscumque conditionis aut status ecclesiastici vel temporalis existant parte ex vna, Et nos regnum nostrum terras et dominia, homines nostros ac subditos cuiuscumque conditionis aut status ecclesiastici vel temporalis existant parte ex altera qualitercumque vel a quibuscumque motas vel subortas, dantes eisdem tenore presencium, plenam et liberam potestatem in omnibus et singulis ad ipsos delatis, seu in ipsos compromissis prout jdem illustris rex swecie in duodecim suos terrigenas validos et discretos compromisit sicut in litteris suis super hoc factis plenius continetur." DS 3720 (Sdhk 4902).

¹⁴⁶ "Item si ardua nimis, et [difficultate] plena, inter eundem dominum Magnum regem ac Nos, et vtriusque [nostrum] successores vel heredes [emerserint] negocia, crimen vtputa lese maiestatis, castrorum ac terrarum prodicio[nem] vel [eorum] [consimilia]. extunc tres assumantur Episcopi, et totidem milites et militares prudenciores, ex quolibet regno Suecie videlicet et Dacie, qui infra duodecim septimanas, a tempore quo principi vel eius locum tenenti vel tenentibus, per duos consiliarios parlis aduerse querimonia [fuerit intimata], Helsingborgis conuenientes, predictas causas et ardua negocia regum et regnorum diligenter examinent, fideliter tractent et finaliter terminabunt, et si inter se concordare nequiverint, tunc duos discretores, ex se ipsis, vel alijs, videlicet vnum Suecum et alterum Dacum, sub iuramento et consciencijs eorum, eligant, qui quidem duo sic electi omni amore vel odio prorsus semotis huiusmodi negocia ibidem terminent et diffiniant, super hoc postmodum ad [sancta] suo prestito iuramento, quorum diffinitione et terminacione, absque quauis displicencia et contradiccione, vtraque pars debet contentari, pace nihilominus et hac finali concordia in suo pleno vigore et robore in perpetuum [duraturis]. DS 3744 (Sdhk 4934).

togs på bar gärning skulle dömas enligt lagen i det land där de påträffades.

Skillnaden mellan att hänskjuta sina tvister till tredje part och att utse förhandlingskommisioner verkar inte ha varit helt knivskarp. Terminologin användes omväxlande. Inte heller dömde dessa domare efter skriven lag, utan snarare efter en mer allmän rättvisenorm. Samtidigt var deras dom inte godtycklig. Magnus skrev i sin utslagsdom att man från båda sidor hade gått med på att förlänga tidsfristen för domslutet emedan domarna hade blivit presenterade med så ”allvarliga, svåra och många mål” att de inte hade kunnat enas.¹⁴⁷ Poängen var att finna rätt i målet, och på så sätt möjliggöra fredliga lösningar på tvister.

Netralitet var inte något som förutsattes, eller rättare sagt: Medlaren eller skiljedomarens närhet till en eller båda parter sågs inte som någon nackdel, snarare tvärtom. Furstar uppträdde ofta som varandras medlare, företrädare och mellanhänder. Att stå i nära relation med någon innebar att man förväntades bistå med ”råd och hjälp”, och i detta inbegrips att vara en medlare eller företrädare vid behov.

När kung Birger Magnusson deklarerade sin avsikt att agera medlare mellan de landsflyktiga danskarna och kung Erik, på kung Håkon av Norges begäran, uttryckte han inte någon fientlighet mot sin svåger, snarare tvärtom: ”Genom detta brev gör vi känt för alla, att vi av trovärdiga personer har fått veta att vår *käre broder* Erik, danernas och slavernas kung, med orätt har besvärat dessa herrar...”¹⁴⁸

Flera avtal beskriver medlarskapet som en tjänst som utlovades; dessa vissar också på att gränsen mellan att vara en medlare och en militär bundsförvant var flytande. När hertiginnan Ingeborg i juli – september 1231 ingick förbund med furst Henrik av Mecklenburg å sin sons vägnar, lovade hon att bistå fursten både som militär bundsförvant och som medlare:

Om det händer att den storslagne fursten herr kungen av Danmark börjar krig mot den ryktbare herr Henrik furste av Mecklenburg och herre av Stargard, eller det uppstår någon osämja mellan dem, så skall vår son kung [Magnus] och vi, inom en månad från det att vi fått kännedom därom, ombesörja en överenskommelse mellan dem med minne eller rätt. Och om vi inte kan det, så skall genast vår son och vi bistå fursten mot kungen av Danmark med all vår makt...

---

¹⁴⁷ ”... propositis hinc inde gravibus arduis ac multiplicibus qvestionum articulis cum in hiis iudices concordare non possent...” DS 817 (Sdhk 1321).

¹⁴⁸ “Notum facimus per presentes nos a viris fide dignis veraciter didicisse, qvod magnificus Princeps dominus Ericus Danorum Slavorumqve Rex, frater noster dilectus, super causis, quas ipse nobilibus viris, dominis, Jacobo, comiti Hallandie, Petro Jacobs. domicello Nicolao et Johanne Petersun de regno Dacie profugis et proscriptis imposuerit, eosdem nobiles contra justiciam et leges patrie multipliciter aggraverat et eosdem ab aliis procuraverat indebite molestari.” DS 1369 (Sdhk 1981).

På samma sätt skulle hertigen inom en månad vara skyldig att förordna ("ordinare") rätt eller vänskap mellan kung Magnus och Kristoffer om den senare inledde krig mot honom, och om det inte var möjligt, hjälpa honom på samma sätt. När de svenska hertigarna lovade sin tjänst till kung Erik Menved år 1314, gjorde de också ett liknande löfte:

[Huitfeld]: Hertig Erik av Sverige förband sig till kung Erik, att han skulle tjäna och bistå honom mot vem som helst. Var det [hertigens] vänner kungen kom i osämja med, skulle han förhandla hans sak till vänskap inom två månader, eller stå med kungen. Han skall inte locka någon av kungens vasaller till dig, eller skydda dem mot kungen, eller ge dem hjälp, men hans ovänner skall han förfölja som sina egna.¹⁴⁹

Furstar utsåg inte bara "nämnder" av betrodda män att göra upp deras mellanhavanden i krigstid, utan även i fred, och rörande alla typer av tvister. 1303 uppdrog kung Birger och hertig Erik åt ärkebiskopen, domprosten och lagmannen i Uppland att förhöra sig bland invånarna i Tiundaland, eftersom det rådde tveksamheter om vilken egendom i Uppland som tillhörde kungen och vilken som tillhörde hertigdömet.¹⁵⁰ Hertig Erik och hertig Valdemar lät 1315 en grupp betrodda män bestämma villkoren för deras hävdaskifte.¹⁵¹ 1314 överlät hertig Erik och kung Erik på två ombud från vardera sidan att fastställa villkoren för hertigens tjänst till kungen, och hertigen lovade att uppfylla vad dessa herrar "säger eller dömer" ("dixerint seu arbitrati fuerint").¹⁵²

Alla dessa förordningar förutsatte en delad rättvisenorm.

2.2. Gemenskapens former och förväntningar

Avtal reglerade relationer, gjorde dem explicita, men dessutom hade furstar relationer till varandra och sina undersåtar som existerade utanför avtalen.

Forskningsläget tenderar att behandla dessa typer av band som essentiellt olika. Framförallt förutsätter det att relationella och institutionella band var av olika slag.

Frågan är vilka former av politisk gemenskap som beskris i avtalen, och vilka förväntningar som förknippas med dem.

---

¹⁴⁹ "Hertug Erich aff Suerige forbant sig til konning Erich at skulde tiene oc bistaa hannem imod huert menniske. Vaar det hans venner kongen kom i traette met, skulde [hertigen] inden tu maaneder forhandle hans sag til venlighed, eller metstaa kongen. Hand skal ingen kongens vasaller locke till sig, eller dem hantheffue imod kongen, eller gjøre dem bistand, men hans wuenner (dvs. ovänner) skal hand forfølge, som sine egne." DD II:7 nr. 180 1314.

¹⁵⁰ DS 1401 (Sdhk 2028).

¹⁵¹ DS 2032 (Sdhk 2698).

¹⁵² DS 1973 (Sdhk 2620).

2.2.1. Släktskap

1300-talets furstar i Norden ingick i ett politiskt elitnätverk där de flesta var släkt med varandra, oftast i tämligen snäv mening.

I forskningen omtalas furstarna ofta som uppdelade på olika ”hus”, avdelade från varandra. Det vanligaste synsättet är att furstarna var uppdelade i olika ”kungätter” fördelade efter sina riken, och en viktig politisk drivkraft för dem var den ”dynastiska”, det vill säga önskan att bygga en stark maktställning åt sig och sina efterkommande. Det finns en inrotad vana att prata om Nordens kungar under medeltiden såsom uppdelade på olika ”kungätter”, fördelade på sina respektive riken.¹⁵³

I avtalsbrevet från 1300-talet är det tydligt hur furstarna betonar sina släktskapsband med varandra när det fanns ett retoriskt syfte med att göra det (”cognatus”, ”consanguineus”). Kungar betitlade också ofta varandra ”broder” (”frater”) metaforiskt, även om de inte hade något faktiskt nära släktskap.¹⁵⁴

Ett exempel på hur släktskap genom börd kunde användas för att motivera ett fredsavtal är när Valdemar Atterdag stadfäste Skånes pantköp år 1341, med orden: ”vi önskar också på alla sätt förhindra skada mot den samme kungen av Sverige, vår käre släkting, och hans ättlingar och Sveriges krona, manade därtill av den kärlek som uppstår av släktskap”.¹⁵⁵ Släktskapsbandet var i det här fallet inte så nära som det kan låta, Magnus farbror hade varit gift med Valdemars moster, de var med andra ord kusiner genom ingifte, men detta var nog för att kallas för ”consanguinearii”, dvs. ”av samma blod”.

Likställdheten mellan metaforiskt och biologiskt släktskap illustreras väl genom *Erikskrönikans* skildring av de svenska hertigarna har utvisats från riket, vänder de sig till kungen av Danmark för att be om hjälp. Som landsflyktiga vänder de sig dit de kan vänta sig hjälp:

Till Danmark styrde de sin väg/ som fördrivna män plägar göra/ för att fly dit de väntade sig hjälp./ Nog hade kungen haft makt/ att hjälpa dem om han ville/ och trösta hertig Erik den milde/ eftersom kungen var hans svåger/ som den som en annans syster äger.¹⁵⁶

---

¹⁵³ Bagge 2007, s. 15–17; Imsen 2011, s. 130–132; Lars-Olof Larsson 2003, s. 17.

¹⁵⁴ DS 1369 (Sdhk 1981).

¹⁵⁵ ”...volentes quogue ipsius domini regis Suecie, consanguinei nostri carissimi, dilectionis consanguinee persuadente debito, quo [movemur], indempnitate[m] precauere eidem suisque successoribus ac corone regni Suecie.” DS 3537 (Sdhk 4664).

¹⁵⁶ ”Til Danmark fiollo tha thera wägna/ swa som utdriffne men the plegha/ at ryma tit the wänta sik hald./ Wel haffde konungen hafft tess wald/ at hielpa them um han ville/ ok trösta hertogh Erik then mille/ ther a at konungen war hans magher/ swa som then annars syster agher.” Pipping 1963. vv. 2154-2157.

Kung Eriks ovilja att uppfylla släktskapets fordringar ställs i kontrast till kung Håkons vilja att göra det, i synnerhet som han blir påverkad av sin hustru, drottning Eufemia:

Kung Håkon svarade dem väl: '[...] Jag vill medla mellan er/ så långt som jag kan göra det./ Om kungen är så ovis/ att han vill låta er förgås/ då vill jag hjälpa er så gott jag kan./ Och han förlänte dem ett hus till uppehälle./ Det hjälpte mycket att drottningen bad/ att kungen skulle vara god mot dem/ hon var dem kär som deras mor.¹⁵⁷

Erikskrönikan illustrerar i det här fallet också hur omöjligt det var att hålla sig neutral. Tvisten inom släkt nätverket drog in alla de övriga. Fagerland (2006) nämner kung Birgers försök att medla mellan sin sväger kung Erik och de landsflyktiga danska stormännen som ett misslyckat försök att upprepa sin far kung Magnus strategi från 1285, att ta på sig rollen som medlare och fredsmäklare för att öka sin prestige.¹⁵⁸ Sett i ljuset av *Erikskrönikan* framstår medlarskapet dock snarare som en förväntning.

Hertig Eriks trolovning med Ingeborg 1302 var ett sätt att befästa fredsavtalet Sverige – Norge. Äktenskapsavtal mellan furstar motiverades uttryckligen som ett sätt att befästa freden. Det återopas regelbundet. När kung Håkon ingick fredsavtal med Erik Menved och Birger Magnusson år 1308 – 1309 beskrevs trolovningen mellan Ingeborg och Magnus Birgersson uttryckligen som ett sätt att befästa freden.¹⁵⁹ Samma motivation förekommer i avtalet mellan Magnus Ladulås och Erik Klipping 1282.

Må ni veta att vi av sunt sinne avser, och har fast avsikt, att en fast fred och stadig vänskap för evigt skall hållas mellan Magnus, svearnas och götarnas lysande kung, vår käre bror, och hans rike å den ena sidan, och oss och vårt rike å den andra; med anledning av detta har vi lovat varandra efter att ha hållit rådslag med våra trogna att vår äldsta dotter, och kungen av Sveriges äldste son och ättling, skall gifta sig när de har kommit i myndig ålder.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ "Konung Hakon swarade them väl: '(...) Jak wil förämpna mellom ider, swa frampt at jag thet giter. Är ok konungen swa owiter/ at han wil idher latha forgaa/ jak wil ider hielpa hwat iak forma.' Ok länte them eth hus en stadh. Thet halp ok mykit at drotningen badh/ at konungen skulle them vara goder/ hon war them hul som thera moder. Ok aff landit swa mykti han wille/ tha took hertogh Erik then mille/ ok spisade slotet thet bezsta han gaat/ swa at han war örädde eth aar um maat." Pipping 1963. vv.2232-2247.

¹⁵⁸ Fagerland 2006, s. 115.

¹⁵⁹ DS 1629 (Sdhk 2295); ST 168 (Sdhk 40728).

¹⁶⁰ "Noveritis quod nos summo animo intendentes, ac firmum propositum habentes, quod inter magnificum principem D. Magnum Sueorum Gothorumque Regem illustrem, fratrem nostrum charissimum, & regnum ipsius ex vna parte, & nos & regnum nostrum ex altera, firma pax et amicitia stabilis perpetuo habeatur; Propter quod habito utriusque fidelium consilio, nos dicto Regi fide media promisimus, & ipse nobis vice

Sedan återkommer samma argument i Erik Menveds korrespondens med kurian rörande hans och Märits släktskapsdispens. I sitt svar på Birgers dispensansökan skriver Martinus IV att kungarna hade berättat, hur fiendskap och osämja hade uppstått mellan bägge deras fäder, efter Djävulens anstiftan, av vilket stor skada hade följt för egendom, liv och själ. Nu hade de bett om dispens för sitt nära släktskap, eftersom de inte såg någon annat sätt att råda bot på dessa fiendskaper och olyckor än att ingå äktenskap med varandras systrar.¹⁶¹

Samma argumentation omnämns i Bonifatius VIII brev till sin kaplan i Danmark år 1299 att tilldela Erik Menved dispens i efterhand, eftersom han hade gift sig med Ingeborg i förväg.¹⁶² Erik hade skrivit till honom hur riket efter hans faders död på många sätt hade förtryckts av rikets fiender, och fallit samman. För att värja och försvara sitt rike ("pro tuitione, ac defensione sua et dicti Regni") hade Erik därför ingått äktenskap med Ingeborg trots deras släktskap. Nu hade han vädjat till påven att få dispens för deras äktenskap, eftersom han fruktade att "stor skam, hat och krig" ("maxima scandala, hodia, et guerre") lätt skulle kunna uppstå om de skildes åt.¹⁶³

Släktskap och famljeband var alltså en grundbult i furstarnas relationer till varandra, men däremot har genomgången av källmaterialet inte kunnat hitta några hänvisningar alls till olika separata "furstehus", "dynastier" eller "kungaätter" uppdelade på de olika rikena. Frågan om huruvida Birger Jarls ättlingar skall kallas för "Folkungaätt" eller "Bjälboätt" förlorar i det här ljuset sin relevans: Det finns inga hänvisningar till att man såg dem som en "ätt" överhuvudtaget. Däremot nämns mycket ofta enskilda furstars familj, barn och ättlingar. Furstarna gör förordningar för sina barn och tar ansvar för varandras barn, men det är just den fursten och hans/hennes ättlingar som är viktiga, inte "ätt", "släkt" eller "dynasti". Släktförhållanden betonades förvisso ofta och arvsprincipen var generellt mycket stark, men de framhölls som relationer mellan individer och inte som någon överordnad gemenskap efter patri-linjära principer.

Vad som däremot framstår som en sorts minsta genealogisk enhet är den enskilde fursten och hans hushåll.

---

versa, quod filiam nostram seniore, eum filio ipsius Regis Sueciæ & hærede regni sueciæ, cum ad annos nubile pervenerit, matrimonialiter copulemus." DS 879 (Sdhk 1199).

¹⁶¹ "cum super præmissis aliud congruum nequeat adhiberi remedium, matrimonialiter invicem copulari." DS 797 (Sdhk 1284).

¹⁶² DS 1270 (Sdhk 1832).

¹⁶³ I båda dessa fall förklaras äktenskapet inte bara som ett sätt att befästa fred, men denna fred ursäktar också att äktenskapet egentligen innebär ett brott mot den kanoniska rätten. Det var en sorts "incestskatt" som furstliga personer fick betala till kurian för att få gifta sig.

Furstarna framträder aldrig i källorna som isolerade individer. De är alltid omgivna av de sociala gemenskaper vars överhuvud de är: Sin hustru och sina barn, sitt hushåll, sina anhängare, sitt rike. Enda gången en furste beskrivs som ensam och isolerad är i tyrannporträtten, där både Birger Magnusson och Magnus Eriksson beskrivs som ömkansvärda figurer, som har alienerat sig från gemenskapen med de kloka och rättrådiga just genom sin misstro mot omgivningen, de enda som står dem nära är i slutändan deras ”dåliga rådgivare”, den lilla klicken av konspiratörer vars sällskap de har föredragit.

Avtalen gör också i regel förordningar inte bara för furstarna personligen utan även för deras barn, som i mångt och mycket var att betrakta som en förlängning av dem själva. En sådan handling är de båda svenska hertigarnas ”hävdaskifte” från 1315, där de efter att en nämnd bestående av biskopen av Linköping och andra herrar hade gjort upp om saken, genomförde ett skifte av sina arvegods och gjorde upp om gemensam förvaltning av densamma under en 5-årsperiod (även om Rosén skriver att det antagligen var tänkt att gälla även därefter). Även de förband sig till att inte bara skydda varandra utan tog även ansvar för den andres efterkommande. De skulle bistå varandra mot vem som helst, och om den ene dog skulle den andre försvara hans efterlevandes rätt till slott och jordar, och även säkerställa att de gifte sig ståndsmässigt: ”och till dem tillhandahålla råd med rikets ädla herrar, så att de skall gifta sig förnämt, såsom det anstår dem.”¹⁶⁴ Vissa avtal innehåller klausuler där den ena parten lovar den andre att hjälpa vederbörandes ättlingar att komma i åtnjutande av sitt arv. Detta lovade Erik Menved till hertig Erik Magnusson 1314, när denne i sin tur lovade honom sin tjänst.¹⁶⁵ Samma sak lovade kung Valdemar till kung Albrekt år 1366.¹⁶⁶

Detta fenomen diskuteras i *Konungastyrelsen*, som innehåller en ofta diskuterad passage om huruvida det är lämpligast med en vald kung eller en kung som ärvt sin ställning. Författaren förklarar varför en arvkung är bäst och bemöter en rad av möjliga motargument. Invändningen att om en kung dör när hans barn är omyndiga så kan riket stå med ett barn som härskare, bemöts med svaret att en ansvarsfull kung kommer att göra förordningar för den eventualiteten, och det kan ju inte gärna vara så att en kung är vänlös: ”Det kan ju inte heller vara så, att barnet inte har släktingar eller tillgivna vänner efter sin far, som kan ta barnet och landets styrelse i sitt beskydd, till dess att det uppnår sin laga ålder.”¹⁶⁷

---

¹⁶⁴ ”...et ipsis ut nobiliter maritentur, sicut merito decet cum nobilium Regni consilio providere...” DS 2032 (Sdhk 2698).

¹⁶⁵ DS 1973 (Sdhk 2620).

¹⁶⁶ DS 7397 (Sdhk 8927).

¹⁶⁷ ”Thz kan ok ey wara/ at thz barn hauer ey frenðer ælla hulla vini æpte faðhur sin/ the thz barn ok styrilse Landa mågha taka i sina werio.” Bureus & Moberg 1964, s. 10–11.

Släktskap var något ”vilande” som kunde betonas i olika sammanhang när det var opportunt. Detta är likt hur Hermanson beskriver aristokraternas familjegemenskap i 1100-talets Danmark.¹⁶⁸

2.2.2. Trohet och tjänst

Förutom släktskapsband upprättade furstarna ibland vasall- och tjänsteband, s.k. ”feodala” band. Dessa band skapade stabilitet och förekom som betalning för tjänster. Kung Erik Menveds fredsavtal med de svenska hertigarna 1310 inleddes med ett löfte om hjälp och stöd, och innehöll en förordning om att hertigarna skulle binda sig till honom med trohetsband.¹⁶⁹

Må alla veta att [...] mellan oss å den ena sidan, och hertigarna Erik och Valdemar av Sverige å den andra, har på det sätt som följer blivit överenskommen: Nämligen att vi troget skall bistå dessa båda hertigar mot vem som helst, i vilken sak som helst, och att all osämja, tvister och fiendskaper mellan oss, våra män och tjänare å den ena sidan, och dessa hertigar, deras män och tjänare å den andra, som fram till nu har blivit påbörjad eller hållen, skall vara fullständigt avslutade och uppsplitna med roten.¹⁷⁰

I samma brev förlänade han dem landskapet Halland norr om ätran på villkor att de och deras ättlingar svor honom trohetsed (”homagium”) att tjäna honom och hans rike med 60 ryttare när det fordrades, och hertig Erik lovade att gifta sig med dottern till Nikolaus av Werle, en annan av hans vasaller.

När Håkon och Erik Menved ingick förbund 1308-1309 bestämdes som ytterligare en säkerhet för freden att Håkon skall erhålla en likvärdig andel av Halland norr om Ätran i utbyte mot sitt arvegods på mödernet som finns inom Danmarks gränser, och dessutom erhålla resterande fyra härad i Halland i förläning (”in pheodum”) från kung Erik, för vilket han skall erlægga länsed (”homagium”), på villkor att han inte låter de fredlösa samlas där. (Erik skall dessutom hjälpa honom med all sin makt att ta dessa härad i besittning.)

Furstar lovade varandra råd och hjälp. Som regel lovade man varandra stöd mot alla fiender. Man lovade också att medla åt varandra. Man lovade dessutom att respektera den andres män.

---

¹⁶⁸ Hermanson 2000, s. 181–184.

¹⁶⁹ DS 1688 (Sdhk 2373).

¹⁷⁰ “Noverint universi, quod [...] inter nos ex parte una, et Dominos Ericum et Valdemarum Duces Sueorum, in modum qui sequitur extitit placitatum parte ex altera, videlicet quod nos ipsis Ducibus contra quascunque personas, in causis quibuscunque astare fideliter debeamus, et quod omnes discordiae, dissensiones et inimicitiae inter nos, homines nostros et fautores ex una parte, et ipsos Duces, homines ipsorum et fautores ex altera hactenus motae et habitae, terminatae sint totaliter et sopitae...” DS 1688 (Sdhk 2373).

Furstar var ledare för ”pyramidala nätverk” När furstar slöt överenskommelser, inkluderades deras män. Förhållandet mellan en herre och hans/hennes anhängare, de personer som stod i ett tjänsteförhållande till henne, var aktivt och ständigt närvarande i avtalstexterna. Detta tog sig ofta uttryck i formuleringen ”nos et nostros”, ”vi och de våra”. ”Tillhörande” (”adherentibus”), anhängare/hjälpare (”fautores”), även termen hushåll (”familiares”) och tjänare (”famuli”) eller i vissa fall ”vänner” (”amici”).

Trohetsbandet mellan herre och tjänare omtalades som en förutsättning för ordningen i riket. Ca ett år efter sin kröning riktade kung Birger ett brev till Tiundalands invånare, där han tillkännagav en stadga mot så kallade ”landstrykare”. Han hade fått höra av såväl sina rådgivare som andra ädla män att rikets invånare besvärades svårt av ”knektar, landstrykare och resande skojare” (”Cliens vel Cursor seu Garico vagus”), som på många ställen begick mord, röveri, stöld och andra övergrepp.¹⁷¹ Framförallt gällde detta sådana som kom utifrån riket och inte tjänade någon herre. För att rätta detta förhållande stadgade därför Birger, att varje kringresande person som påträffades i riket och som inom en månad efter stadgans utfärdande inte kunde uppvisa ett brev eller annan typ av bevis på vilken herre han tjänade, skulle berövas all sin egendom; därefter slita spö och få öronen avskurna. Om de därefter kvadröjde i riket så skulle de drabbas av ännu strängare straff genom personer som kungen skulle avdela för detta. Han tillkännagav också att han inom en månads tid skulle meddela Tiundalands invånare vad hans far kung Magnus hade förordnat rörande dessa eller andra sorters lösdrivare (”vagabundis”), infödda eller utländska, och vad han själv avsåg att förordna.

Vid förbundsavtal lovade furstar att respektera varandras domvärjo över sina respektive män. Magnus Ladulås och Erik Klipping lovade att inte ta varandras män i beskydd:

Må alla veta att vi har lovat vår käre broder Magnus, Sveriges lysande kung, i god tro, att om med tiden någon av hans män uppstudsigt motsätter sig honom, skall denne inte ha någon tillflykt hos oss; inte heller skall vi ge honom någon hjälp eller favör. Och [Magnus] har lovat oss att göra likadant mot våra män.¹⁷²

Att personer kunde lockas över att byta sida exemplifieras i flera brev. När de svenska stormännen ingick förbund mot hertiginnan Ingeborg 1322, lovade de varandra att ingen skulle låta sig lockas över till hennes

---

¹⁷¹ DS 1384 (Sdhk 2007).

¹⁷² ”Noveritis quod nos charissimo fratri nostro Magno regi Sueorum illustri bona fide promittimus, quod si processu temporis aliquis de hominibus suis sibi contumaciter opposuerit, nullum ad nos refugium habere debeat; Nec præstabimus eidem auxilium aut favorem: Et ipse nobis versa vice de hominibus nostris idem facere repromisit.” DS 633 (Sdhk 1026).

sida genom fagra löften, ingå något separat avtal med henne eller hålla något tidigare sådant.¹⁷³

I förbundet mellan Håkon Magnusson och de övriga kungarna år 1309 lovar han att inte sluta någon separat fred med hertigarnas tjänare försåvitt dessa inte kan lockas över till kung Birger sida.

Vidare: Herr kungen av Danmark och vi skall inte sluta någon separat fred med de förutnämnda hertigarnas hjälpare, förutom med sådana som vi kan locka att ge sin tjänst och hjälp till oss och kung Birger av Sverige.¹⁷⁴

I fredsavtalet med kung Erik Menved 1310 lovade de svenska hertigarna att inte ta hans faders mördare eller några av hans män i beskydd:

De som anklagats [?] och förvisats för vår förutnämnde fader kungen av Danmarks död, och deras ättlingar, skall de förutnämnda hertigarna inte samla eller hjälpa. (...) Om våra, kung Erik av Danmarks, män skulle förtörna oss, så skall [hertigarna] inte ta emot dem hos sig, och inte heller på något sätt förhandla för dem gentemot oss.¹⁷⁵

De svenska hertigarnas förbund med hertig Kristoffer i Motorp 1307, innehöll klausuler om hur de skulle förhålla sig till varandras män:

Om någon av [hertig Kristoffers] hushåll skulle ådra sig hans onåd, och komma till oss, så kan vi fritt samla dem, och förhandla för dem gentemot densamme hertigen, förutsatt att de inte gör någon skada eller våld mot honom eller hans. Likadant kan hertig Kristoffer göra för våra män gentemot oss, om detta skulle ske. Och om någon av hertigens [män] har någon egendom i våra domäner, så skall de i allt åtnjuta samma friheter som våra tjänare. Och om någon anfaller dem eller deras egendom, så skall vi bistå dem liksom våra [män], för att de skall kunna värja sig enligt landets lagar. Och om hertigens slott skulle bli tagna av fiender, så skall vi så snabbt som möjligt sända hjälp för att återta dem.¹⁷⁶

---

¹⁷³ DS 2339 (Sdhk 3139).

¹⁷⁴ "Item dominus Rex Dacie et nos non debemus separatim cum fautoribus dominorum ducum prædictorum aliquibus pacem facere, nisi cum iis quos nobis et domino Birghero regi Svecie attrahere poterimus in servicium et juvamen." DS 1629 (Sdhk 2295).

¹⁷⁵ "Item prospectos et expulsos pro morte patris nostri Regis Daciæ prædicti, et ipsorum hæredes non debent colligere nec fovere ipsi Duces supradicti. Item, homines nostros Erici Regis Daciæ, si qui nos offenderint, non debent ad se recipere, nec pro ipsis contra nos aliquantulum placitare." DS 1688 (Sdhk 2373).

¹⁷⁶ Item si aliqui de familia ejusdem ingratitude suam incurrentes, ad nos venerint, eos libere colligere possumus, et pro eisdem erga dictum ducem placitare, dummodo præfato domino vel suis damnum non inferant vel violenciam aliqualem. Similiter etiam sæpeditus dominus dux Christoforus hominibus nostris, si ita contingat, potest facere vice versa. Si vero aliqui ejusdem domini ducis bona aliqua in dominio nostro habuerint, libertatibus super iis sicut famuli nostri omnino debent congaudere: Et si aliquis bona eorum vel ipsos infestaverit, eisdem in omnibus adstabimus sicut nostris, ut secundum leges patrie se defendant, si vero castra prædicti ducis ab inimicis suis

Vid hävdaskiftet 1315 lovade hertigarna att ingen skulle utse en fogde utan den andres medgivande, och denne fogde skulle då genast ge sitt brev på att han inte skulle lämna över borgen till någon annan än sin herres rätta ättlingar. Hertigarna lovade att ta varandras män, ”klerker eller lekmän, i vår särskilda kärlek och skydd, att bistå dem med råd och hjälp, att styra och älska i allt.”¹⁷⁷

Tjänst och trohet motiverades som ett utbyte mot nåd och skänker. När medlemmar av Birger Magnussons råd avlade en särskild trohetsed till honom i Söderköping 1314, förklarade de att

”då vi önskar att återgälda vår tjänsteskuld för de särskilda och ändlösa skänker och nåder som den lysande fursten vår herre Birger med guds nåd kung av Sverige frikostigt har utdelat till oss...”¹⁷⁸

Därför hade de tillsammans och individuellt svurit att vara lydiga mot kungen och hans fru och avkomma, och i en händelse av kungens död med alla krafter verka för att försvara hans land och slott för hans efterkommandes räkning. Samma sak illustreras med följande *arenga* i Magnus Erikssons privilegiebrev till Skånes invånare 1340:

”Det anstår en kung att samla sina undersåtar i fred, och med så frikostiga favörer och privilegier som möjligt utmärka de, som med fri lojalitet, och lojal tjänst, oftast har befunnits mest trogna.”¹⁷⁹

Ett sällsynt exempel på hur riddare använde sin trohet som förhandlingsvaluta föreligger i ett brev från 1372, där väpnaren Tubbe Eriksson erbjuder sin tjänst till kung Magnus och kung Håkan.

Jag, Tubbe Eriksson, hälsar ödmjukt med Gud kung Magnus och kung Håkan, med Guds nåd kungar i Norge och Sverige. Jag är skild från Örebro, och jag stannar och väntar ett svar på detta brev, om ni vill ha min tjänst, och ge mig något i Västergötland. Till Norge vill jag inte, och jag kan inte vänta länge, för jag har mycket folk. Underrätta mig med denne budbärare vad ni vill göra. Jag har andra utvägar, men jag vill inte göra någonting förrän jag har hört er vilja.¹⁸⁰

---

obsessa fuerint, ad expellendum eosdem cum festinatione sibi, si quo modo poterimus, iuvamina impendemus. DS 1547 (Sdhk 2200).

¹⁷⁷ ”Clericis et Laycis ex mera dilectione et defensione speciali, consiliis et auxiliis astare, dirigere et diligere in omnibus teneatur.” DS 2032 (Sdhk 2698).

¹⁷⁸ ”Cupientes eximiis et immensis beneficiis et graciis per illustrissimum principem dominum nostrum dominum birgervm dei gracia Svecorum regem memoratum nobis liberaliter impensis debita nostri seruij vicisitudine respondere.” DS 1981 (Sdhk 2628).

¹⁷⁹ ”Decori regio congruit, suos in pace confouere subiectos, et eos potissime, graciis fauoribus et priuilegiis pocioribus insignire, qui gratuitis obsequiis, et obsequiosis seruciis, fideliores crebrius sunt reperti.” DS 3499 (Sdhk 4603).

¹⁸⁰ ”konog magnus ok konog hacon meth gutz naat konogga j norreghe ok suereke helsar jak tubbe erekson ødmiuklika meth guth. kunger jak Jther thes at jak ær scild af ørabro/ ok ligger jak ok bithar een suar af thetta bref vm j vilen mina thyænest haua ok vilen j mik nokot vnna j vestragotland [,] tel noreghes vil jak ey. ok jak kan ey legge vacta

Detta brev har bevarats i det norska riksarkivet. Det är en typ av brev som torde ha förekommit i en oproportionerligt stor grad i förhållande till hur många som har bevarats. Det är snarast rimligt att anta att det var relativt vanligt att riddare eller väpnare skrev och erbjöd kungar sin tjänst, och att skälet att vi inte känner till dem är att det fanns få incitament för någon att bevara dem. Det är en påfallande kontrast mellan Tubbes brev och de högtidliga formuleringarna om trohet och tjänst som förekommer i avtalsbrev. Tubbes erbjudande ter sig närmast affärsmässigt, det är en ”säljarens marknad”. Dock visar han sin goda vilja genom att gå till kungarna med sitt erbjudande först.

Ömsesidigt stöd och hjälp

I regel åtföljdes löften om fred av löften om ”råd och hjälp mot alla fiender”. I denna mening var alla fredsavtal även avtal om samarbete. Vissa avtalsbrev innehåller dock mer detaljerade överenskommelser om gemensamt uppträdande mot en tredje part.

Ett utförligt exempel är det förbund som de svenska hertigarna Erik och Valdemar slöt med hertig Kristoffer av Danmark år 1307, en tid efter att de själva hade tagit sin egen bror till fånga. Enligt detta avtal lovade de hertig Kristoffer att hjälpa honom att själv erövra Danmarks krona, och att inte överge hans sak eller inlåta sig på en separat fred med kung Erik Menved innan han hade givit sitt godkännande. I samma avtal reglerades mycket detaljerat vem som skulle stå för hertigarnas krigsfolks underhåll, och hur eventuella vinster i form av gods, slott och lösensummor skulle fördelas. Hertigarna lovade att ge Kristoffer en fristad i sina domäner om han skulle råka bli fördriven från sitt rike, och att skydda hans män som om de vore hans egna. Slutligen svor de tillsammans med 24 av sina män att hålla det avtalade vid vite om påvlig bannlysning.¹⁸¹

En snarlik uppställning förekommer i andra förbundstraktater. Ofta preciserades hur bytet från eventuella erövringar skulle fördelas, och villkor för den ena partens hjälp, i termer av antalet män som skulle bidra, deras underhåll och betalningen av deras lösensummor i händelse av att de skulle tas tillfånga.¹⁸² Alltid förekommande var formuleringen om att ingendera parten skulle inlåta sig på förhandlingar eller fred med fienden, såtillvida inte den andre givit sitt medgivande, och att vederbörande inte fick uteslutas från förhandlingarna.¹⁸³ Det kunde lämnas utrymme för att omständigheterna kunde tvinga någon till att ingå ett

---

for thy jak hauer myket folk [.] huat j vilen mik göra thet kungøren mik meth thenna brefforara [.] vel hauer jak andra vtuægha vtan jak vil eygh annat bigripa før een jak hauer hort jthar villia [.]” DS X 142 (Sdhk 10148).

¹⁸¹ DS 1547 (Sdhk 2200).

¹⁸² DS 1547 (Sdhk 2200); DS 6531 (Sdhk 8019); ST 201 (Sdhk 40688).

¹⁸³ DS 1547 (Sdhk 2200); DS 2146 (Sdhk 2867) 1318; DS 6531 (Sdhk 8019).

stillestånd, men i så fall skulle det åligger den parten att se till att bundsförvantens intressen tillgodosågs.¹⁸⁴

Dessa förbundsavtal ingicks av furstar för att möjliggöra ett gemensamt uppträdande mot en tredje part. I detta sammanhang är det relevant att nämna en liknande handling som föreligger i det svenska diplomaterialet, nämligen det förbund som slöts mellan rikets stormän gentemot hertiginnan Ingeborg år 1322.¹⁸⁵ Brevutfärdarna förklarade att de hade ingått ett förbund under ed om att främja och skydda varandra ”såsom det anstår bröder”, och inte låta sig lockas bort från detta förbund genom ”pengar, gåvors bländverk, lockelser eller några andra falska förvändningar”.¹⁸⁶ Ingen skulle utan de övrigas samtycke ingå någon överenskommelse med fru Ingeborg, eller hålla någon tidigare sådan. Om någon kände sig förtörnad av någon annan så skulle den förorättade parten inte ”göra någon fiendskap känd” eller dra sig ur förbundet, utan föra saken inför rikets råd så att de kunde rätta det. Rörande gamla tvister som fanns kvar från kung Birger och hans bröders dagar, lovade var och en att ”radera ut [dem] från sitt hjärta och aldrig kalla dem i minnet”.¹⁸⁷ Detta brev är ett exempel på att kollektivt agerande krävde en medveten koordination, inte bara mellan furstar utan även inom stormannaskiktet i ett och samma rike. ”Rikets män” var inte nödvändigtvis en homogen grupp med självklart gemensamma lojaliteter och intressen, i större utsträckning än furstarna.

Ett anmärkningsvärt drag hos dessa förbund är att de sällan verkar ha resulterat i målet som deklarerades. Hertigarnas försök att vinna Danmarks krona år 1307 gick om intet, och ledde sedermera till att Kristoffer anklagades av sin bror för högförräderi.¹⁸⁸ Hertiginnan Ingeborgs och furst Henrik av Mecklenburgs erövringsplaner mot Skåne år 1321 uppfylldes inte heller.¹⁸⁹ Magnus Erikssons förbund med hansestäderna år 1361-62 om att gemensamt erövra Helsingborg från Valdemar Atterdag,

---

¹⁸⁴ DS 1629 (Sdhk 2295).

¹⁸⁵ DS 2339 (Sdhk 3139).

¹⁸⁶ “Jtem eodem die pactum confederacionis et concordie iniuimus et fide media vnanimiter promissimus quod quilibet nostrum in omnibus causis et casibus, alteri, tamquam proprio fratri fideliter et viriliter astabit ipsius honorem profectum et commoda tamquam propria occulte et manifeste promouendo incommodisque dampnis et periculis ipsius quantum poterit resistendo nec vnus ab alio minis vel blandimentis muneribus vel alleccionibus seu alio quocumque colore ficticio separetur.” DS 2339 (Sdhk 3139).

¹⁸⁷ “...omnes discensiones et rancores quos vnus contra alium siue diebus domini Birgeri regis siue temporibus dominorum ducum Eriki et Valdemari siue postmodum tempore guerre vel pacis vsque in hodiernum diem quocumque modo conceperat, illos vnusquisque de corde suo radicitus [demittat] numquam de cetero ad memoriam reuocandos...” DS 2339 (Sdhk 3139).

¹⁸⁸ Rosén 1939, s. 143–144.

¹⁸⁹ ST 201 (Sdhk 40688).

slutade i ett katastrofalt nederlag.¹⁹⁰ Dessa misslyckanden måste sättas i samband med de stora kommunikations- och logistiska svårigheterna som det innebar att försöka koordinera en operation på sådan skala, men det förekom också ofta att endera parten bröt mot löftet att förlika sig med fienden. Förbund var liksom freder ofta var kortlivade och svåra att se till att de efterlevdes. Likväl ingicks de ständigt på nytt.

2.3. Löftesaktens funktion

Det är ett rimligt antagande att människor har ingått överenskommelser av olika slag med varandra så länge vi har existerat. Under den tidiga delen av medeltiden var detta i första hand något som ägde rum muntligt. Att fästa överenskommelser i skrift blev dock gradvis alltmer vanligt.

Bruket att fästa överenskommelser i skrift kom relativt sent till Norden, och i synnerhet till Sverige, men mot 1200-talets slut var det även här obligatoriskt att avtal skulle vara vederbörligt nedskrivna, undertecknade och försedda med utfärdarens sigill för att anses giltiga.

Dock levde den muntliga avtalsformen kvar. Flertalet traktater fram till 1200-talets mitt var i första hand en sorts vittneshandlingar om att en muntlig överenskommelse hade ägt rum. Det gäller även för avtalsbrev i den här undersökningen. De omvittnar hela tiden att en överenskommelse *har* ägt rum: "Vi *har* lovat." Det är tydligt att förfarandet med brev och sigill inte gjorde eden redundant.

Ritualforskare understryker att den tidiga medeltidens rituella, symboliska utbyten var av en annan natur än senare tiders mer kontraktsmässiga överenskommelser. Eder och ritualer demonstrerade sociala relationer, medan kontrakt reglerade mer materiella utbyten.¹⁹¹ Mot mitten av 1100-talet började härskare uppleva den inneboende tvetydigheten i de rituella uppvisningarna som en belastning, varför skriften togs i bruk för att göra villkoren i politiska överenskommelser mer detaljerade och konkreta.¹⁹² Det är också så 1300-talets avtalstraktater oftast har betraktats i nordisk medeltidsforskning, som en form av kontrakt, som stipulerade villkoren för avtalet, och förfarandet med ed och sigill som formaliteter som var tvungna att uppfyllas för att ett avtal skulle anses bindande och giltigt.

Avtalsbrev var förvisso en typ av kontrakt, men att enbart tolka dem på detta sätt är att förbise betydelsen av formerna som omgav löftesgivandet. Frågan i det följande är hur dessa yttre former samverkade med avtalstexten.

---

¹⁹⁰ DS 6531 (Sdhk 8019).

¹⁹¹ Cheyette 2004, s. 187–188.

¹⁹² Althoff 2013, s. 71–75.

2.3.1. Avtalstillfället

Politisk interaktion i det tidigmedeltida samhället var i hög grad offentlig. Den måste vara offentlig, för det var genom att förhållanden mellan parter manifesterades öppet som den förankrades i den sociala gemenskapen där parterna ingick. Det var inte bara viktigt vad en överenskommelse innehöll, utan även att alla kunde se att den hade blivit ingången. Så många som möjligt skulle vara med och titta på och se att den nya relationen hade blivit ingången.¹⁹³

Benhams forskning är framförallt inriktad på kunglig fredsstiftning ("peacemaking") 1100- och det tidiga 1200-talet, men hennes analys är i hög grad tillämpbar på den aktuella undersökningsperioden. Det bär också starka paralleller till hur konfliktforskare har beskrivit fredsstiftandets sociala funktion i det tidigmedeltida samhället.¹⁹⁴ Ett centralt drag hos båda företeelserna är att just avtalstillfället som ett betydelsefullt tillfälle i den gängse sociala interaktionen, då brustna relationer reparerades och deltagarna öppet demonstrerade att harmonin var återställd.¹⁹⁵

(...) genom innehållet i detta brev gör vi känt för alla, som det berör eller kan komma att beröra, att vi, [den 18 november 1343], med den stor-slagne fursten, Magnus, med Guds nåd Sveriges, Norges och Skånes lysande kung, vår käre släkting, i hans slott i Varberg, i närvaro av vårt rike Danmarks rådsherrar och herremän, har förhandlat och överenskommit på följande vis.¹⁹⁶

Avtalsbrevet innehåller nästan alltid en formulering om att avtalet har föregåtts av rådslag och förhandlingar. Såsom Gerd Althoff har påpekat, är det viktigt att skilja mellan öppna rådslag, som hade som sitt syfte att vara just uppvisningar, och de slutna, informella förhandlingar som oftast ägde rum först, mellan ett mindre antal personer.¹⁹⁷ 1300-talets avtalshandlingar är i första hand lämningar av det öppna löftesgivandet. Dessa tillfällen var offentliga förevisningar, då deltagarna öppet demonstrerade sin överenskommelse.

Själva förhandlingarna som föregick avtalen är i de allra flesta fall fördolda för oss. Vad vi har är breven, som framställer dessa tillfällen som upphovsmakarna ville att de skulle framställas, och som reglerna för detta föreskrev. De var alltså ett sätt att kommunicera till varandra och till

---

¹⁹³ Althoff 2004, s. 136–139.

¹⁹⁴ Cheyette 2004; Geary 1994; White 1986.

¹⁹⁵ Cheyette 2004, s. 195, 204–205.

¹⁹⁶ "...vnotum facimus tenore presencium vniuersis, quorum interest vel interesse poterit in futurum, quod nos, Anno domini 1343, in octaua Beati Martini Episcopi, cum magnifico principe, domino Magno, dei gracia Suecie Noruegie et Scanie rege illustri, consanguineo nostro carissimo, in castro suo Vardbergh, presentibus consiliarijs et proceribus regni nostri Dacie, placitauimus et concordauimus in hunc modum." DS 3744 (Sdhk 4934).

¹⁹⁷ Althoff 2004, s. 143–144.

omvärlden att avtalet var ingånget under sådana former som dylika tillfällen fordrade.

Avtalsbrev var så gott som alltid öppna brev eller "litteras patentas". De lästes upp inför åhörare. Ibland lästes de upp i kloster. I fallet med Jönköpingsavtalet 1357 framgår det av texten att själva avtalsbrevet hade skrivits ut på slottet Jönköpingshus, men att herrarna sedan hade samlats i stadens "Gråbrödraklosters kor" för att höra det läsas upp.¹⁹⁸

Vittnena var garantier för att ett avtal hade ingåtts och att det skulle följas. I de aktuella avtalen var de personer av hög dignitet, oftast rikets förnämsta män näst efter kungen, eller personer av hög status bland de olika furstarnas anhängare. Dessa uppträdde med sin namnteckning men fäste också sina personliga sigill vid handlingen. Sigill fästes vid breven av löftesgivaren för att bekräfta deras giltighet, och av vittnen för att bekräfta att utfärdandet ägt rum i god ordning.¹⁹⁹

2.3.2. Löftesakten som uppvisning

Historiker har med rätta noterat att furstarnas freder under 1300-talet sällan var särdeles "eviga".²⁰⁰ Att både temporära och permanenta freder bröts, och att flera avtal om permanent fred följde mellan två parter i tätt följd, var i själva verket typiskt. Detta har ibland tagits till intäkt för ståndpunkten att avtalen var föga bindande, och egentligen inte förpliktigade sina utfärdare till någonting. Det är dock ett ensidigt sätt att betrakta denna typ av överenskommelser, enligt Jenny Benham. Hon vidhåller att det är missvisande att tolka avtal som "misslyckade", bara för att frederna de gav upphov till i regel inte var speciellt långlivade, eller att överenskommelserna som de innefattade ofta bröts. Minst lika viktigt som avtalets innehåll var själva *manifestationen* av avtalet, den uppvisning som akten att ingå avtal utgjorde. De tillfällen då fredsavtal slöts öppna, ceremoniella tillställningar, där deltagarna demonstrerade sin fredsvilja och harmonin hade återställts. Att dessa avtal ofta bröts berodde inte nödvändigtvis på att avtalstecknarna var oärliga, men att det fanns andra, yttre faktorer som påverkade deras agerande – något som det också enligt Benham fanns en förståelse för. Det gjorde dock inte att behovet av att manifesteras freden urholkades, snarare tvärtom.²⁰¹

1300-talets avtalsbrev kom till inom ramen för en kultur som till allra största delen var muntlig. Nästan all kommunikation mellan människor ägde rum verbalt, öga mot öga. Sättet som skriften användes i detta samhälle måste tolkas i förhållande till det.

---

¹⁹⁸ DS 5730 (Sdhk 7171).

¹⁹⁹ Ljungfors 1955, s. 89, 95–96, 120–122, 125–129.

²⁰⁰ Nordberg 1995, s. 57.

²⁰¹ Benham 2011, s. 209–210.

Avtalsbrevet är sparsmakade med detaljerna om eder, men edens fysiska aspekt omvittnas ständigt, inte minst genom den vanligt förekommande formuleringen att en ed hade blivit given ”genom handslag”, ”med utsträckta armar och fingrar”, eller ”fide media”, det vill säga med handen på ett heligt föremål; vad som också benämndes ”kroppslig ed” (”iuramentum corporale”).²⁰² Ett exempel på hur heliga föremål åkallades på detta sätt är Birger Magnussons ”uppförandeförsäkran” i Örebro år 1308, där nästan varje enskild artikel i löftesbrevet inleds med en variation på frasen att hade lovat detta ”vid sakramentens kraft” (”in vi sacramenti”).²⁰³

En ovanligt utförlig beskrivning av ett sådant edsförfarande finns i skildringen av hur en grupp svenska stormän år 1319 reste till Oslo för att göra upp om villkoren för den ”gemensamma vårdnaden” av den 3-åriga kung Magnus Eriksson med Norges råd. I brevet som upprättades över denna överenskommelse skildrar delegationen, ledd av biskop Karl av Linköping, hur denna ed gick till:

Och för att desto mer fullständigt stadfästa att allt det ovan nämnda skulle hållas obrutet av bägge rikenas män, så lade jag, den förut nämnde biskop Karl, min högra hand på mitt bröst och lovade på min vigsel, prästdom och kristna tro - och vi, alla de förut nämnda riddarna av Sverige lovade på vår kristna tro, och svor en ed på det heliga evangeliet - att Sveriges rikets män fast och obrutet skulle hålla allt det förut sagda, och att herr ärkebiskopen av Uppsala på samma sätt skulle avlägga ett löfte på sin kristna tro, vigsel och prästdom, som redan biskop Karl har gjort; och att 24 av Sveriges rikets riddare skall svära på det heliga evangeliet med samma innerlighet, och vi sex med dem, så fort som vi kommer hem till Sverige.²⁰⁴

Ritualforskare beskriver eden som en *performativ* handling, som inte bara uppfyllde ett formellt villkor, utan faktiskt utförde någonting, och hade en egen meningsskapande funktion.²⁰⁵ Även här framstår eden som en *handling*, något som utförs verbalt men även fysiskt, som får sin kraft förstärkt av närheten till heliga föremål och även genom upprepning.

Den fysiska löfteshandlingen beskrevs ibland i ett separat s.k. ”vidisse”, en vittneshandling där någon intygade att de hade varit närva-

²⁰² DD II:6 nr.347; Westerbergh & Odelman 1968.

²⁰³ DS 1577 (Sdhk 2238).

²⁰⁴ ”Oc till fulira r stadfestu att aller fymæfndir lutir haldezst obrighdilegha af huars tueggia rikissens monnom, fa lagde ek Karll biskup fyrnæfndr mina høghre hond a briost mer oc jattade ek þat a mina vighslu oc prestdom oc kristilegha tru oc ver aller fyrsaghder Suiarikis riddarar jattadum a vara kristilegha tru oc suorom att fui fullan bokar æid a hæilogh euangelia, at Suiarikis menn skolu alla fyrnæfnda luti stadfastlegga oc obrighdilega hallda, oc at herra erchibiscup af Upsolum skal slika trulofan gera a sina kristilegha tru, vighslu oc prestdom, sem ek Karll biscup gerdi þa, oc at fiorer oc XX. af Suiarikis riddarum skalu sueria a hæilogh euangelia med sama hætte oc ver sæx sem adr suorom, þat fyrsta er ver komum hæim after til Suiarikis.” DS 2195 (Sdhk 2931).

²⁰⁵ Hermanson 2015, s. 2.

rande när ett löfte blivit givet. 1309 utfärdade biskop Peder av Viborg ett sådant vidisse om hur han hade deltagit i trolvningsceremonin med prinsessan Ingeborg av Norges, som ombud för den svenske kungens son: ”Kung Håkon lät föra sin dotter Ingeborg till sig i Vårfrukyrkan i Oslo (...) Och då blev hans dotter trolovad genom ringvigel, såsom beskrivs i detta brev, med hennes vilja, till hertig Magnus, och fröken lade sin hand på det i biskop Peders händer.”²⁰⁶

Löften avgavs i god tro (”bona fide”), dvs. under ett förutsättningslöst antagande att löftesgivaren skulle stå vid sitt ord, och därtill preciserades ofta att löftet hade givits ”fritt och obundet” (”sponte et libera”), utan tvång eller påtryckningar.²⁰⁷ Det senare förekommer ofta i situationer där det annars hade kunnat finnas misstanke om motsatsen, såsom i fall då en part underkastade sig en annans vilja. Att upprätthålla bilden av att en ed hade avlagts av fri vilja var ändå viktigt.²⁰⁸

Ett skäl att eden sällan blev utförligt beskriven kan vara att dess innebörd var så självklar. Som de anförda exemplen dock visar var eden inte ”bara” en formalitet utan en obligatorisk, aktiv komponent i akten att ingå avtal.

Breven kan därmed betraktas som ett sätt att bära vittnesbörd om att ett löfte hade ägt rum. Det innebar att löften kunde göras mer detaljerade och specifika och möjliggjorde en kontroll av löftets innehåll även efter själva löftestillfället, oberoende av det mänskliga minnets notoriska opålitlighet. Som Magnus Ladulås skrev i ett gåvobrev till Sko nunnekloster från 1275: ”Vad som görs så att det är minnesvärt brukar utfärdas i skrift och genom offentliga urkunder förses med autentiska sigill, så att fastän livets korthet, och minnets flyktighet lätt gör att det faller i glömska, denna skrift må överleva till eftervärlden.”²⁰⁹

Vad gäller 1300-talets avtal mellan furstar, är det tydligt att de förenade både löftesgivandets rituella och mer kontraktsmässiga aspekter. De var inte bara texter som förestavade villkoren för en viss överenskommelse. De var medier för kommunikation i en kultur där den allra mesta interaktion mellan människor ännu var verbal och fysisk, ansikte mot ansikte.

---

²⁰⁶ ”Kong Haagen lod sin daatter Ingeborg fordre til sig vdi vor Frue kircke til Opslo (...) Oc da bleff hans daatter trolloffuet ved ringeuielse, per verba de præsentii, met hendis vilge, ved hertug Magnus, oc froickenet lagde sin haand der paa i bisp Peders hender. Til vidnesbyrd at saa skeed er, bleff kongens indsegle met deris hengt der faare” ST 170, s. 358.

²⁰⁷ DS 1426 (Sdhk 2059); DS 1480 (Sdhk 2118); DS 1577 (Sdhk 2238); DS 3412 (Sdhk 4481); DS 3448 (Sdhk 4534); DS 3499 (Sdhk 4603).

²⁰⁸ Benham 2011, s. 152.

²⁰⁹ ”Illa quæ geruntur digna memoria in scripta solent redigi, et cum autenticis sigillis in publica monumenta, ut quod brevitatis vitæ, aut labilis memoria oblivioni de facili tradetur, hoc scriptura sincera veritate notitiæ posterorum ingerat et transmittat.” DS 599 (Sdhk 985).

Kristen B. Neuschel har beskrivit detta fenomen i fråga om fransk adelskultur under 1500-talet. Hon påpekar att adelsmän under denna tid var vana vid en kommunikationskultur som i första hand var muntlig, där skriften i de flesta fall tjänade som en förstärkning och ett komplement till den muntliga kommunikationen. Detta avspeglar sig i kompositionen av deras brev, som är skrivna på en rytmisk prosa med många begreppspar och upprepande formuleringar som för en modern läsare lätt ter sig redundanta. Men detta beror just på att de var avsedda att läsas högt.²¹⁰

Det samma gäller för 1300-talets avtalshandlingar. De blev till vid offentliga möten, och var avsedda att läsas högt. Detta avspeglas i vissa brev i formuleringen ”till alla som må se *eller höra* detta brev”, men även i själva brevtexternas komposition.²¹¹

Ritualforskningen förklarar edstagandet som en typ av liturgi eller ”ordmagi”. Den utdragna uppräkningsmenaden var menad att skapa en känsla av igenkänning och mening hos publiken. Den formelartade strukturen förankrade orden i ett rituellt sammanhang, avgränsat från den temporala världen och kopplat till en högre, tidlös ordning.²¹²

Det samma är tydligt i 1300-talets avtalshandlingar, de är uppställda på just detta sätt. De flesta av citaten i denna undersökning ter sig antagligen för läsaren som svårlästa och otympliga, fulla av upprepningar och ändlösa bisatser. Men om de läses högt så blir det tydligt att de har en rytmisk om än oregelbunden meter. Ett exempel är de svenska hertigarnas ed till kung Birger vid Aranäs i april 1304:²¹³

Cæterum promittimus ac fide stabili spodemus/ quod per nos, aut nostros, vel alios quoscunque/ litteris vel nunciis/ extra regnum vel intra/ nunquam talium quicquam move- bimus sive faciemus/ nec moveri nec fieri procurabimus/ nostris consiliis vel factis/ palam vel occulte/	Slutligen har vi lovat och i stadig tro förbundit oss/ att aldrig själva, genom våra män, eller genom någon annan/ med hjälp av brev eller ombud/ inom riket eller utom det/ anstifta till eller utföra någon sådan handling/ och inte heller ombesörja det / med hjälp av råd eller stöd/ öppet eller fördolt/
---	---

²¹⁰ Neuschel 1989, s. 103–114.

²¹¹ DS 1537 (Sdhk 2188); DS 3499 (Sdhk 4603); DS 3537 (Sdhk 4664) .

²¹² Cheyette 2004, s. 187–190.

²¹³ DS 1426 (Sdhk 2059).

de quo, vel quibus/ ipsi Domino nostro Regi/ aut uxori suæ charissimæ Dominæ Margaretæ, Reginæ illustri/ aut liberis eorum/ sive etiam eis fideliter adhærentibus/ damnum aliquod seu nocumentum posset provenire.	genom vilken/ denne vår herre kung/ eller hans älskade hustru, den lysande fru drottning Margareta/ eller deras barn/ eller någon av deras trogna/ skulle kunna komma till någon skada eller besvär.
---	---

Hertigarnas ed är också typisk för många av de aktuella löftesbrev, i det att den lägger betoningen på löftets negativa aspekter. Generellt är de negativa löftesklausulerna i 1300-talets avtalsbrev mer detaljerade och specifika. Positiva löften om uppträdande – råd och hjälp – är mer allmänna och öppna. Formuleringar om att inte svika sitt löfte brukar vara uttömmande och verkar tänkta att utesluta alla eventualiteter. Fredsavtal innehöll ofta sådana särskilda klausuler. Hertigarnas ovanstående brev stipulerade även att ”De skall inte heller tillfoga marsken [Tyrgils Knutsson], eller någon annan i hans råd eller utom det, någon skada för att de troget har bistått honom.”²¹⁴ När Birger några år senare släpptes ur sin fångenskap, lovade han i sin tur att inte utkräva hämnd mot någon som hade varit hertigarna trogen. Han förband sig till att ”inte förtrycka, förfölja, besvära eller på något sätt hämnas på någon som är underställd våra bröder, varken kyrkofolk eller lekmän, som på något sätt är bundna till dem, eller rikets undersåtar, på grund av osämjan mellan oss och våra bröder”, och på samma sätt till att ”inte gripa eller ta tillfånga några riddare, väpnare eller andra förnäma personer i vårt rike, eller bemäktiga oss deras egendom, om de inte har blivit rättsligt fällda, och inte ta ut några otillbörliga avgifter av dem.”²¹⁵ Dessa icke-handlingsklausuler kan beskrivas som en form av urfejd (från tyska *urfehde*), vilket inom fejdforskningen används för att beteckna ett avtal där en person avsäger sig sin rätt att med våld eller andra medel driva en sak mot någon annan.²¹⁶

Detta liknar ett fenomen som Frederic Cheyette har diskuterat beträffande trohetseder i Narbonne på 1100-talet. Den del av eden som lovade

²¹⁴ ” De skal icke heller tilføye [Tyrgils], marsken, eller andre aff hans raad eller uden, nogen skade, for at de troligen haffue bistandet annem.” ST 157 (Sdhk 2091).

²¹⁵ ”Astringimus [...] quod propter dissensiones inter nos et fratres nostros subortas homines ipsorum clericos vel laicos vel alios quoslibet, eis qualitercunque adhærentes, vel subditos regni nullo modo gravare debemus, persequi seu etiam molestare, nec in eos aliquo modo vindicare. Astringimus etiam in vi eiusdem nostri sacramenti, quod milites, armigeros et notabiles personas regni capere vel captivare, seu bona ipsorum occupare non debemus, nisi prius legitime sint convicti, nec exactiones indebitas in ipsos exercere.” DS 1577 (Sdhk 2238).

²¹⁶ Lindström 2007, s. 118–123.

kärlek och trohet var oftast kortfattad i förhållande till vad edstagaren lovade att *inte* göra, vilket snarast var en uppräkningslista av alla möjliga upptänkliga tilltag som edsväraren skulle kunna hitta på för att skada och svika personen som de svor sin trohet till. Detta bör enligt Cheyette inte tolkas som att den politiska kulturen baserades på misstro, snarare att alla inblandade visste att jämvikten mellan dem var bräcklig och lätt kunde förbytas i fiendskap av en rad olika faktorer.²¹⁷

Sammantaget blir avtalshandlingarna mer begripliga om det förutsätts att de betydde någonting. Ord var handlingar, de uttalades inte lättvindigt.²¹⁸ Om en furste med ställde sig med utsträckt hand på ett heligt föremål och inför åhörare lovade att agera på ett visst sätt och avstå från att agera på ett annat, så var det en handling som begränsade vederbörandes framtida agerande.

Det hela går inte heller att avfärda som enbart ”kvarlevor”. Avtalsakterna följde vissa specifika mönster för sin uppställning, som var likartade under en mycket lång tid. Deras form uppvisar en lång kontinuitet, inte bara med tidigmedeltiden utan även med antiken. Att en ritual eller ett språkbruk förblev oförändrat under lång tid betyder inte att det var en relik utan innebörd, tvärtom att de var fortsatt användbara.²¹⁹ Det samma gällde edsförfarandet.

2.3.3. Sanktionernas betydelse

En furste avlade sällan ett löfte ensam, utan gjorde det oftast tillsammans med sina löftesmän, s.k. *promissiores* eller *compromissiores*, vilkas namn uppräknades i texten och som även fäste sina sigill vid brevet. Det var anhängarna, de som stod i ett nära tjänste- eller vänskaps- och släktförhållande, som uppträdde som löftesmän. De skulle uppmana herren att hålla sin ed och uppsäga sin trohet till honom om han inte gjorde det. Det finns många bevarade exempel på bevarade brev med löftesmännens sigillremсор pryddigt fästa vid pergamentet, till tecken på att de ställde sig bakom dess innehåll. Det förekommer att brevutfärdaren lovar att vissa namngivna personer eller ett specificerat antal löftesmän skall ratificera brevet i efterhand. Ibland är det svårt att avgöra i vilken utsträckning detta har skett. I det redan nämnda avtalet mellan kungarna 1309, lovade med kung Håkon fyra biskopar, kungens kaplan, tre ”barones”, 16 riddare och 10 väpnare, vilka alla fäste sina sigill vid brevet. Dessutom lovade Håkon att ytterligare 270 riddare och väpnare skulle lämna löfte

---

²¹⁷ Cheyette 2004, s. 190–197.

²¹⁸ Neuschel 1989, s. 115.

²¹⁹ Koziol 1992, s. 295, 301–304.

och brev på, att allt som stod i avtalet skulle hållas i hans namn. Håkon skulle skicka dessa brev till Köpenhamn inom en utsatt tid.²²⁰

Ofta lovade fursten att om han bröt sitt löfte så skulle hans män (dvs. de som svurit med honom) befrias från sin trohet till honom till dess att han gottgjort sina överträdelse, utan rädsla för framtida vedergällning från hans sida. 1343 skrev Valdemar Atterdag och hans compromissores så här:

Vidare, för att vi inte skall gå emot något av det som sagts så vill vi och förbinder oss uttryckligt vid, att om det skulle hända att vi – gud förbjude – skulle gå emot det, så skall våra nedanstående löftesmän utan misstycke eller onåd från oss kunna fientligt opponera sig mot oss och kunna ansluta sig mot den förutnämnde kungen av Sverige och hans ättlingar mot oss, till dess att vi har givit honom compensation med minne eller rätt.²²¹

Det tycks ha funnits en motsägelse inbyggd i detta system, nämligen den att personerna som svor tillsammans med en furste även var de som stod honom närmast och därigenom torde ha varit minst benägna att bryta banden med honom. Om något så borde bandet mellan löftesgivaren och hans löftesmän fördjupas av denna akt. Jerker Rosén påpekar detta i fallet med Birger Magnussons frigivning 1308: De herrar som svor med honom vid tillfället, och lovade att vända sig emot honom om han bröt sitt löfte, var personer som både tidigare och senare uppträdde på hans sida mot hertigarna.²²²

Det var dock inte så konstigt ur ett medeltida perspektiv. Furstens närstående, både hans likar och hans män, var de som kunde ha möjlighet att påverka honom, även om samma band som knöt dem till honom även gjorde dem mindre benägna att gå emot honom.

En ytterligare svårighet att tolka löftesmännens roll i sammanhanget så mycket tydlig dokumentation, varken av att löftesmän utövade tryck på löftesgivaren att hålla vad han hade lovat, eller vände sig mot honom om han inte gjorde det. De exempel som har kunnat hittas är återgivningar i tredje hand. I kung Håkon Magnussons klagoskrift mot Erik Menved av Danmark nämner han i den retoriska höjdpunkten av sitt anförande hur greve Jacobs son junker Nils under rådande stillestånd hade blivit tillfångatagen av kung Eriks män, sedan de dräpt hans följe-

---

²²⁰ DS 1629 (Sdhk 2295).

²²¹ "Ceterum vt premissa omnia que uos personaliter illibata seruare et tenere et non contrafacere per nos vel alium aliqua occasione siue causa de iure vel facto promittimus bona fide et sub honore nostro maiorem habeant roboris firmitatem, volumus et expresse consentimus quod si contra ea vel eorum aliquod quod deus auertat venire quomodolibet nos contingat, compromissores nostri infrascripti eo ipso absque displicencie nostre et ingratitude nota, se possint nobis hostiliter opponere et prefato domino regi swecie, suisque successoribus contra nos efficaci iuuamine firmiter adherere donec sibi propterea satisfecerimus secundum iusticiam vel amorem[...]" DS 3720 (Sdhk 4902).

²²² Rosén 1939, s. 111–114, 154.

slagare, och att dessa sedan med junkern som gisslan försökt få borgbesättningen på Hunehals att ge upp sin fästning. När greve Jacob hörde talas om detta hade han vänt sig till kung Erik, och även till hans löftesmän, hertig Valdemar av Söderjylland och greve Henrik av Holstein. ”Då uppmanade de kungen av Danmark och hans bror, vid deras tro, att männen skulle utlämnas och deras gods återlämnas, och bättras det som brutit var. Då medgav kungen av Danmark att det var obilligt gjort.”²²³

I detta fall är det alltså fråga om en anklagelseakt där den ena parten i en tvist försöker utmåla sin motpart som en edsbrytare, och det är i den kontexten som skildringen av löftesmännens insats måste ses. Vad Håkon mestadels gör gällande i den aktuella anklagelseskraften är just att löftesmännen i fråga inte har gjort det de skall, utan att de förblivit lojala mot sin herre och därmed deltagit i hans svek.

Det andra exemplet är rapporten som en anonym skrivare från Rostock skickade till sin hemstad om förhandlingar med Valdemar Atterdag år 1360. Skrivaren återberättar hur Valdemar tagit emot dem och vilka överläggningar de fört, men att han plötsligt hade brutit upp och hela följet reste med honom till Helsingborg, där den svenske kungen (Magnus Eriksson) ockuperade slottet. Väl där så begav han sig iväg för förhandlingar med kung Magnus där sändebuden inte tilläts närvara, men:

Den 16 juli kallade kungen av Danmark ånyo sändebuden till sig i det förutnämnda klostret. När de hade samlats där, med undantag för sändebuden från Stralsund och Greifswald, tackade kungen dem på nytt för deras besök, och sade: Mina kära vänner. Jag tackar er storligen, för att ni har varit så välvilliga mot mig, och att ni alltid gjort vad som är bäst för mig, och att ni har kommit till mig. Ni bör veta, att jag har fört fram vissa fordringar mot kung Magnus av Sverige, som han vägrade att gå med på. Men när han hade blivit påmind om dessa fordringars giltighet av hertigen av Mecklenburg och andra personer, kom kungen hit till mig i klostret och erkände dem. Men eftersom jag ansåg att hans ställning [dvs. om det kom till strid] var bättre än min, gick jag med på att överlåta sakens avgörande till medlare.²²⁴

---

²²³ ”Da manet de kongen aff Danmarck/ oc hans brødre/ paa deris tro/ at de mend skulde vdeladis/ oc deris haffue effter at fangis/ oc bedris huad brøt vaar. Da kiendis kongen aff Danmarck ved/ at det vaar wbilligen giort.” DD II:6 nr.147.

²²⁴ ”Feria quinta post festum divisionis apostolorum fecit rex Dacie iterum consules convocari de mane ad claustrum predictum. Quibus convenientibus ante ipsum omnibus, exceptis Sundensibus et Griepswaldensibus, rex iterum ipsis regraciabatur pro visitacione, dicens: Amici mei karissimi. Regractor vobis multum, quod michi ita benivoli fuistis, et quod melius meum semper fecistis, et quod ad me modo venistis. Scitote, quod magnificum virum, dominum Magnum, regem Swecie, per placitaciones meas accusavi pro aliquibus partibus et articulis, quas et quos ipse negavit. Dictus autem rex Swecie, inductus ad memoriam et veritatem parcium et articulorum dictarum et dictorum per dominum ducem Magnopolensem et per quosdam alios, quibus de veritate articulorum ipsi per nos objectorum constabat, venit predictus jectos et objectas esse veras. Ego vero, considerans panem suum hic esse durabiliozem meo pane, causas nostras arbitris commisimus discuciendas. Cusam meam commisi dominis episcopo de Wendeshusen,

Här är det återigen så att, under förutsättningen att Rostockskrivaren återgav det korrekt, en sakförande part i ett mål berättar hur hans motståndares löftesmän har påverkat denne att uppfylla sina åtaganden, och i så fall tycks Valdemars ord till löftesmännen vara ägnade att förklara varför han väljer att gå till medling trots att kung Magnus efter vad han själv säger har godtagit hans krav.

Vad dessa skildringar vittnar om är ändå idealet, en norm som var välkänd och som var det gängse sättet att beskriva en sådan situation. Det gjordes stora ansträngningar för att demonstrera att man hade uppfyllt den.

Bannlysningsdom

Förutom löftesmän är det sedvanligt att en brevtfärdare underkastar sig en bannlysningsdom från kyrkan. Avtalstecknarna lovar att de frivilligt skall underkasta sig bannlysningsdom om de bryter sitt löfte. Vanligen är det specificerat en eller flera särskilda biskopar, som står i trohetsrelation till motparten.

Detta förekommer under hela undersökningsperioden. När de svenska hertigarna lovade sin bror tro och lydnad i Kolsäter 1305, underkastade de sig en bannlysningsdom från den svenska kyrkan.²²⁵ Kung Håkon Magnusson och Erik Menved underkastade sig eller lovade att underkasta sig varandras biskopars bannlysningsdom 1309.²²⁶

Just frivilligheten i underkastelsen verkar ha varit viktig. När Birger Magnusson 1309 skrev till påven för att proaktivt försvara sig mot de svenska biskoparnas ryktade bannlysningsdom, argumenterade han genom att säga att han inte alls hade underkastat sig deras jurisdiktion.²²⁷ (Vilket synes som en flagrant lögn i ljuset av hans löfte från Örebro föregående år.) Och även om de hade utnämnts till hans domare utan hans vetskap, så var de jäviga på grund av sina nära band till bröderna.

Relativt få bannlysningsdomar från 1300-talet är kända i förhållande till hur ofta de förekommer i löftesklausulerna. Påven bannlyste Erik Menved i slutet av 1200-talet för att han hade förgripit sig på ärkebiskopen av Lund. Magnus Eriksson ådrog sig påvlig bannlysning när han efter upprepade påminnelser hade underlåtit att börja betala av på sitt lån

---

Erico duci Saxione, avunculo meo, Stigho Anderssøne et Boetio Valken, militibus; rex autem Swecie commisit duci Magnopolensi, Nicolao Abrahamsson, Andree Niclessøne, militibus, ac Jone Cristinensøne. *Hanserecense. [Abt. 1], Von 1256-1430* 1870, s. 163–165.

²²⁵ "De gaff dem oc vnder geistlighedens dom i Suerig, om de gjorde der imod, at maa bandsaettis" ST 157 (Sdhk 2091).

²²⁶ DS 1628 (Sdhk 2293); DS 1629 (Sdhk 2295).

²²⁷ DS 1612 (Sdhk 2277).

från kurian. De svenska biskoparna kom överens om att bannlysa alla som pålade kyrkojorden nya skatter år 1303.²²⁸

De svenska hertigarnas avtalsbrev till hertig Kristoffer 1307 innehåller en klausul om bannlysningsdom, trots att förbundet var hemligt och rimligtvis skulle ha kallats för högförräderi om det kommit till kungens kännedom.²²⁹ De svenska hertigarna svor tillsammans med 24 riddare och väpnare i deras tjänst, som skulle förmå sina herrar att hålla sin överenskommelse och följa dem i påvlig bannlysning om de inte gjorde det. I sådant fall skulle bara påven själv kunna lyfta deras bannlysning, och det bara om de först hade förlikats med Kristoffer. Det är iögonfallande att man i detta fall tog själva påven till garant för en överenskommelse som med en smula anakronism skulle kunna beskrivas som en kriminell konspiration. Att kurian skulle ha underrättats om saken på förhand är knappast troligt.

Säkerheter

Förutom allmänna löften om gärningar i framtiden så innehåller avtalen löften om utbyte av högst påtagliga och kvantifierbara storheter såsom reda pengar, slott och jordar.

När det gäller äganderätten till slott och borgar så framgår det tydligt att egendom inte automatiskt ledde till innehav. Överlämnandet av borgar förses ofta med förbehållet att personen som skall lämna över slottet kanske inte hade kontroll över det. Man kunde lova att ge bort en borg eller land, men samtidigt lova att hjälpa till ”med all sin makt” att erövra det.

På samma sätt innehåller många avtalsbrev hänvisningar till gisslan som ett sätt att försäkra sig om att ett löfte skall hållas. Det gäller dock oftast utväxlingen av reda pengar. Bergastilleståndet 1307 är det enda fall jag har kunnat hitta där gisslan utväxlas i samband med ett stilleståndsavtal.²³⁰ I övrigt omnämns gisslan som säkerheter som utlämnas för penningssummor, eller som krigsfångar.

I pantbrevet för Skåne 1332 finns omfattande bestämmelser för hur lösensumman skulle erläggas, och även för hur dessa skulle utses, behandlas och släppas fria. För den första avbetalningen på 10000 mark skulle 30 gisslan utses, svenskar och skåningar, som skulle sändas till Köpenhamn och släppas fria när betalningen var klar. Dessa män skulle under tiden gå säkra för sina fiender och inte pinas på något sätt, eller hållas för någon annan lösen än just den bestämda penningssumman. Om Magnus inte betalade i tid så skulle de hållas ”enligt den rätt och på det sätt, som gisslomän brukar hållas”, och greve Johan skulle heller inte föra dem med

---

²²⁸ Rosén 1939, s. 94–95.

²²⁹ Rosén 1939, s. 126–127, 220–221.

²³⁰ ST 166 (Sdhk 40727).

sig till Holstein.²³¹ Ytterligare en säkerhet för Skåne var att Helsingborgs slott skulle förvaltas gemensamt under s.k. borgfred ("pax castrensi") till dess att hela lösensumman hade blivit betalad.

När hertiginnan Ingeborg slöt förbund med Henrik av Mecklenburg om väpnad hjälp för att erövra Skåne, lovade hon att betala deras lösensummor i den händelse att de blev tillfångatagna.²³²

Utkastet till fred mellan Magnus och Valdemar 1360 hade provisioner för gisslan, de skulle utväxlas *om* någon av kungarna inte höll sin del av avtalet, och i så fall utses av medlarna.²³³ När kung Magnus löste sig fri från sin fångenskap 1371 så gick 60 norska stormän i god för att han skulle erlægga lösensumman på 12000 mark, och om den inte hade utgått före nästa midsommar så skulle de komma till Stockholm och vara kung Albrekts gisslan till dess att betalningen hade skett.

Skåningarnas trohetsed från 1340 nämner gisslan för den skånska lösensumman som en stor uppoffring för Magnus och hans rikes skull. Troligt att det var en prövning av trohetsbandet att ställa sig som gisslan för en herres skulder. Notera hur man i Skåneavtalet från 1332 utsåg en kommission för att utse gisslan för drottningmodern Ingeborgs gods i Danmark, och hur hon ges utslagsrösten om dessa inte kan komma överens.²³⁴

---

²³¹ DS 2951 (Sdhk 3918).

²³² ST 200 (Sdhk 40687).

²³³ DS 6227 (Sdhk 7717).

²³⁴ DS 2951 (Sdhk 3918).

3. Tvist

Den gängse bilden av 1300-talet är ett sekel präglad av motsättningar, ett samhälle där det ”egentligen aldrig var fred”.²³⁵ Det är lätt att få intrycket av att tidens makthavare var låsta i en ständig konkurrens om makt och fördelar, som med jämna mellanrum tog sig uttryck i väpnad kamp. Detta intryck ges delvis av bilden som traderats i forskningsläget, men också av att källorna från denna period till stor del producerades i samband med just väpnade konflikter, varför vi lätt förleds till att se krig och våldsamheter som ett mer representativt tillstånd för perioden än det egentligen var. Inte desto mindre är det korrekt att akten att tvista, med eller utan vapenmakt som hjälp, var en normal del av furstarnas interaktion med varandra.

Varför gav då furstarnas konflikter upphov till ett så stort källmaterial? Förutom de anledningar som redan diskuterats i kapitel 2, hade det skrivna ordet en viktig funktion i samband med en konflikt, nämligen att tillhandahålla en förklaring till den. Sådana förklaringar förekommer i avtalsbrev, men även i andra typer av skriven kommunikation, såsom de så kallade *undsägelsebrev*, som utfärdades i samband med att någon förklarade fiendskap mot en annan, och de klagoskrifter som producerades i samband med vissa förhandlingstillfällen, vari parterna framförde anklagelser om löftesbrott och överträdelser mot varandra. Även historiska skildringar som *Erikskrönikan* och *Libellus de Magno Erics Rege* kan räknas hit, eftersom de producerades i akt och mening att tillhandahålla en specifik version av ett nyligen utspelat konfliktfyllt händelseförlopp. Vad alla dessa skrifter gjorde, var att de förklarade för åhörarna varför ett visst agerande hade varit i överensstämmelse med politikens spelregler eller inte. På så sätt konstruerade de handlandets legitimitet, eller brist därpå.

Att driva en konflikt krävde en stor portion legitimitet. I kapitel 2 konstaterades att furstars överenskommelser legitimerades genom att de syftade till att uppnå ett tillstånd av fred, vilket i sin tur förutsatte en

---

²³⁵ Skeie 2014, s. 285.

ömsesidig respekt för varandras rättigheter, och att ett aktivt trohetsband upprättades. Att driva en konflikt mot någon krävde därför en förklaring till varför den aggressiva parten hade brutit freden. Själva förekomsten av en tvist implicerade per definition att ett löfte hade blivit brutet, och vice versa.

Nästa steg blir att undersöka hur hedersnormen användes som utgångspunkt för att legitimera eller delegitimera politiskt handlande. Det går inte att fastställa några objektiva kriterier för vad som räknades som avtalsbrott, eller vilka omständigheter som ursäktade att någon tog till våld för att hävda sina intressen. Vad som finns i desto större mängd är kvarlevor av kommunikation, där människor anklagade varandra för, eller sökte värja sig mot anklagelser om avtalsbrott, och sökte rättfärdiga sitt eget handlande på detta sätt. Hur denna kommunikation såg ut och vad den syftade till kommer att undersökas i sitt eget avsnitt, och slutligen kommer analysen att riktas mot hur hedernormen användes som argument för politiskt handlande i historiska skildringar.

3.1. Fejdens sociala logik

Det går inte att tala om tvist och konflikthantering i det medeltida samhället utan att nämna begreppet *fejd*. Det är en mångtydig och omstridd term, men i sin enklaste form brukar den tillämpas för att beskriva egenmäktigt handlande för att värja sina egna rättigheter, inom ramen för vissa socialt förankrade normer. Det förekom under hela medeltiden, långt in i den tidigmoderna perioden, att människor på alla nivåer i samhället gjorde anspråk på privilegiet, och även *skyldigheten*, att värja sina rättigheter med vapen (om så krävdes), vare sig de hotades av jämlingar eller av överheten. De forskare som intresserar sig för fejden som historisk företeelse brukar understryka att medeltida rättsbegrepp och politik inte kan förstås utan kunskap om fejden och det mentala landskap där den existerade.²³⁶

Den internationella fejdforskningen är ett fält som skulle kräva en mindre monografi för att beskriva i någorlunda detalj. Det mesta av dess problemställningar går dock tillbaka till Otto Brunners tes att kollektivt handlande under medeltiden inte går att passa in i en modern uppdelning mellan å ena sidan legitimt politiskt handlande och å andra sidan egenmäktigt förfarande och kriminalitet; våldsanvändning kunde legitimeras i förhållande till andra normer än den offentliga maktutövningens, även om de ibland samverkade och ibland stod i motsättning till varandra.

---

²³⁶ Cheyette 2003, s. 248; Lindström 2007, s. 134; Reinholdsson 1998, s. 89.

I Norden har intresset för fejden varit smalt utanför de antropologiskt inspirerade konfliktforskarnas krets. Peter Reinholdsson är den ende svenske historiker som systematiskt har tillämpat fejden som en lins för att tolka politiskt handlande i det medeltida samhället.²³⁷ Ibland påpekas att furstarnas konflikter var ”storskaliga fejder” eller hade stora likheter med fejder, men några vidare slutsatser har inte dragits från detta.²³⁸ Eva Österberg har uttryckt en försiktig optimism inför fejdbegreppets möjligheter som analysverktyg, men samtidigt efterfrågat en begreppsdefinition som gör det möjligt avgränsa fejden, å ena sidan från inomrättslig konfliktshantering, å andra sidan från krig.²³⁹

Men tillför det då vår förståelse något att betrakta 1300-talets furstekonflikter som fejder?

Den mest namnkunnige av fejdbegreppets förespråkare är Otto Brunner. På frågan om medeltidens krig och ”politiska” konflikter var att betrakta som fejder, svarade han tveklöst *ja*. Medeltida krig var enligt Brunner helt enkelt storskaliga fejder, och fejder småskaliga krig. Båda vägledades av samma rättsuppfattning, och var underkastade liknande normer för hur de skulle utföras.²⁴⁰

1300-talsfurstarnas sätt att hantera sina motsättningar med varandra måste ha haft en relation till de normer som styrde synen på konflikter och konfliktlösning hos samhället i övrigt.

3.1.1. Fientlig frändskap

Hilary Zmora har beskrivit relationen mellan nordtyska territorialfurstar under den tidigmoderna perioden som ett tillstånd av ”inimical intimacy”.²⁴¹ Detta kan utan större förvrängning av betydelsen översättas med ”fientlig frändskap”.

Den forskare som mest förknippas med ett sådant strukturbetonat perspektiv på konflikter är den amerikanske historikern Patrick J. Geary. I sin essä ”Living with Conflicts in Stateless France”, som behandlar förhållanden i ett lokalsamhälle i södra Frankrike under 1100-talet, lägger han fram fram argumentet att konflikter i det medeltida samhället var ett så regelbundet förekommande fenomen att de inte kan förklaras som unika händelser i sekvens. Det är mer klagörande att studera konflikten med alla dess gängse element som en arena för att påverka sociala förhållanden. Våldsanvändning var i detta sammanhang snarast ett sätt att tvinga motståndaren till förhandlingsbordet. Ofta försökte de tvistande

---

²³⁷ Reinholdsson 1998.

²³⁸ Hørby & Olsen 1989, s. 157–158; Lindström 2007, s. 133–134.

²³⁹ Österberg 2007, s. 156–157.

²⁴⁰ Brunner 1992, s. 35.

²⁴¹ Zmora 2011, s. 50.

parterna utnyttja en fredsuppgörelse för att förbättra sin relativa position i det övergripande relationsnätverket, snarare än vinna rätt i den sak som konflikten nominellt gällde. Att stifta fred var inte bara en fråga om att lösa den omedelbara källan till tvisten, utan att etablera nya positiva band som skulle förhindra nya intressekonflikter i framtiden.²⁴²

1300-talets furstar hade, precis som landägarna i 1100-talets Provence, störst risk att hamna i konflikt med sina egna släktingar och grannar. Det gjorde att tvister, när de väl bröt ut, aldrig kunde begränsas till två individer utan även drog in deras närstående, som ofta hade nära band till båda parter, och tvingade dem att välja sida. "Every conflict drew into it a wider society; as individuals and families were forced to take sides, to define their relationships to the principal participants."²⁴³ Detta fenomen är tydligt i 1300-talets Norden: Motsättningar bröt oftast ut i samband med generationskiften, då det blev nödvändigt att omförhandla lojalitetsband, egendomsförhållanden och gränser. När en konflikt bröt ut tenderade den att dra in de övriga i nätverket, inte bara för att de såg en möjlighet till vinning, men för att neutralitet var omöjligt att upprätthålla. Furstarna och deras respektive undersåtar drogs således in i varandras tvister i kraft av samma band som skapade fred och sammanhållning mellan dem.

Tendensen för varje enskild konflikt att dra in omgivningen kallar Geary för "[the] fatal magnetism that feuds exercised on society at large..."²⁴⁴

De starka likheterna mellan Gearys konfliktstrukturella förklaringsmodell och 1300-talets Norden har redan påpekats. Det är dock inte tillräckligt; konfliktstrukturer är, som Geary själv påpekar, universella företeelser, och samma sociala logik som ledde 1300-talets kungar till tvister mot varandra skulle egentligen kunna användas för att förklara exempelvis det första världskrigets utbrott. En annan likhet är att det i fråga om de nordiska furstekonflikterna saknades överordnade institutionella ramar för konfliktlösning mellan dem. Visserligen appellerade de ibland till påvemakten för att fälla avgöranden i rättsaker, men påvens förmåga att påtvinga furstarna sin vilja var högst relativ. Ett liknande förhållande föreligger dock även ofta i konflikter mellan moderna stater, där viljan att underkasta sig internationella regelverk och domstolar till större utsträckning är en fråga om politiska överväganden och styrkeförhållanden.

Det är således i furstarnas egen motivation av sina tvister som svaret måste sökas på huruvida de följde fejdens sociala logik. Framförallt är det relevant för att förklara hur akten att tvista utanför lagens ramar, något

---

²⁴² Geary 1994, s. 148, 155, 159.

²⁴³ Geary 1994, s. 138.

²⁴⁴ Geary 1994, s. 138.

som enligt ett modernt synsätt per definition utgör en motsättning till rättsamhället, kunde motiveras som en *förutsättning* för att upprätthålla den allmänna rättsordningen. ”From a juridical perspective, it was entirely proper to pursue one’s rights, regardless of the social and political damage inflicted – indeed, since the whole order of the universe was rooted in law and justice, it could be improper not to.”²⁴⁵

3.2. Fientlig kommunikation

Det är påfallande hur stor del av det aktuella källmaterialet som handlar om att kommunicera kring brutna löften – och hur lite historiker har brytt sig om detta.

Det finns gott om ställen där personer i sammanhang försökte värja sig (eller berättar i efterhand om hur de har försökt värja sig) mot *beskyllningar* om avtalsbrott. Det finns också flera dokumenterade fall där furstar utväxlade sådana beskyllningar. Frågan i det följande är vad dessa beskyllningar kan säga oss om det sätt som ordhållighetsnormen spelade roll i praktiken.

Undsägelse

En företeelse som inom fejdforskningen är tätt förknippad med fejden som legitimitetsgrund för agerande är den så kallade ”undsägelsen”. Att ”undsäga”, ”förvarna” eller ”upsäga” någon var det accepterade sättet att säga upp fredliga relationer och inleda fiendskap. Termen hade en latinsk motsvarighet i verbet *diffido*.²⁴⁶ Det innebar att den som ansåg sig förorättad och ville ta till fejden som verktyg för att försvara sin rätt mot den kränkande parten, var tvungen att i förväg meddela vederbörande om detta med en förklaring om varför man kände sig förorättad, och ge parten i fråga en chans att gottgöra sin överträdelse eller förbereda sig på att försvara sig.²⁴⁷

Undsägelsen var med andra ord ett sätt att redan från början deklarerat sina intentioners legitimitet, samtidigt som det öppnade för ett sätt att lösa tvisten på fredlig väg redan innan det hela behövde eskalera. Ofta är vi dåligt informerade om huruvida en viss konflikt inleddes på detta sätt.

1300-talets källmaterial är sparsmakat med regelrätta ”undsägel-sebrev”. De lämningar som finns indikerar dock existensen av en aktiv norm kring detta. *Chronica Sialandie* använder termen för att beskriva Erik Magnusson och andra furstars handlande mot kung Valdemar (Åtterdag) 1358:

---

²⁴⁵ Watts 2009, s. 135.

²⁴⁶ Blaise 1975.

²⁴⁷ Reinholdsson 1998, s. 233–246.

En uppmaning gjordes till kung Valdemars hov, att han skulle försvara sig. För den tredje söndagen efter bebådelsedagen [9 januari] blev han på nytt undsagd [”est diffidatus”] av den unge kungen av Sverige, fursten av Mecklenburg och flera andra landsherrar.²⁴⁸

År 1359 skrev kung Valdemar till Lübeck och de vendiska sjöstäderna med en kortfattad upplysning om att kung Magnus ”har undsagt oss, i strid med hans och hans rikets öppna brev”.²⁴⁹ Eftersom Magnus ”älskar orätten högre än rätten” bad Valdemar adressaterna att de inte skulle dröja kvar i de land som denne med orätt behärskar, men om de ändå gjorde det så ville han inte hållas ansvarig för några skador som Valdemars män av misstag tillfogade dem.²⁵⁰ Valdemars argument för att kalla Magnus för orättfärdig tycks härröra från det faktum att han brutit mot sitt löfte att inte undsäga honom, snarare än själva undsägelsen i sig.

Som typexempel för ett undsägelsebrev diskuterar Peter Reinholdsson ett brev från 1371 där invånarna ”ovanskog” förklarade sin olydnad mot kung Albrekt. Detta brev var dock inte adresserat direkt till kungen, utan var snarare en deklaration som avsågs att läsas upp vid tinget och andra offentliga församlingar. ”Alla klerker och lekmän som bor ovan Tiveden och Kolmården sänder alla dem som bor och bygger nedan förutnämnda skogar hälsning med Gud.”²⁵¹ Sedan följer den förklarande berättelsen: ”Våld och orätt, trældom och omilde” har Sveriges allmoge haft av ”tyska män” sedan kung Albrekt kom till makten, och alla nu levande män i riket såväl som Jesus, Maria och helgonen kallas till vittne över detta. Såsom avsändarna till brev väl känner och kan bevisa, är ”den förutnämnde herr Albrekt, som skulle vara vår kung, en menedare, och (han och) hans fader, Sveriges rikets rätta förrådare”.²⁵² Av denna anledning

---

²⁴⁸ ”Factum est verbum in aula regis Valdamari, ut se defenderet. Nam tercia feria post diem epiphanie a rege Suecie iuniore, domino Magnopolensi et aliis pluribus terrarum dominis ex nouo est diffidatus.” Jørgensen 1920, s. 183.

²⁴⁹ ”Uobis prius asscripsimus set nescimus utrum ad uestram peruenit presenciam. Quod magnificus princeps et dominus Magnus Swecie rex et Noruegie nos contra litteras eius apertas et eiusdem regnorum diffidauerat. Iam quia ipse iniusticiam libencius diligit quam iusticiam uos instanter rogamus ut in terra in qua ipse iniuste dominatur non maneatis nec moram trahatis quod nisi feceritis et uobis aliquod dampnum ex abrupto per nos uel nostros forte contingeret in hoc contra uos culpam habere nolumus aliqualem.” DD II:7 nr. 246.

²⁵⁰ Avtalet som åsyftades var troligen det som Magnus och Valdemar hade ingått i januari eller februari samma år, som finns omnämnt i annalerna (främst *Chronicon Sialandie*). Dock har urkunden gått förlorad. Jørgensen 1920, s. 183.

²⁵¹ ”Alle clerka och leekmän owan skoogh Tiwidh och Kolmåårdh boande, sende allom them som boo och byggja nidhan förnemda skogha, helso med Gudhi.” DS X 1 (Sdhk 9850).

²⁵² ”...fornemda herra Albrekt som wor konunger skulle wara, huilkin som är en retter meenedhare och hans fadher, rikesens i Swerige rätta förrådhare.” DS X 1 (Sdhk 9850).

undsäger ("wedherseyom") de nu herr (sic) Albrekt, hans far och alla tyska män i riket, och ger sig under "den ärlige och gode herr kung Magnus" som de all makt vill hjälpa ur fångenskapen.

...att vi skall bli med honom under lag och rätt, och med alla de som vill bli med oss, vill vi gladeligen leva och dö, och de som står emot oss, och inte vill hjälpa oss, dem vill vi dra ned och fördärva, och hålla för lika med tyskarna. Varhelst någon av oss bor, klerker eller lekmän, hög eller låg, skicka bud, och säg att ni är i antågande; vi skall inte svika. Vill rikets råd leda oss, det ber vi gärna. Vill de inte, så skall skulden vara deras och inte vår, att skadan är både deras och vår.²⁵³

Detta brev måste beskrivas som en regelrätt undsägelse, även om det inte var adresserat till föremålet för undsägelsen. Här är det fråga om att manifesteras legitimiteten i sitt handlande, men denna manifestation tycks riktad till andra lika mycket som föremålet för undsägelsen. I detta brev finns en tydlig uppmaning till åhörarna att välja sida, "är ni inte med oss, så är ni mot oss". Det är också en skarpt formulerad uppmaning med samma innehåll till rikets råd.

Ett liknande brev av något äldre datum är Erik Magnussons undsägelsebrev gentemot faderns tjänare, Bengt Algotsson. 17 oktober 1356 utfärdade Erik Magnusson, son till kung Magnus Eriksson, ett brev från Kalmar.²⁵⁴ Det var adresserat till "alla klerka och lekmän som byggia i Linköpfungz biscopzdöme", och troligen avsett att läsas upp vid tingsförsamlingen. För detta talar språket (svenska) samt den avslutande uppmaningen i brevet att lyda Eriks tjänsteman som om han själv vore närvarande. Den nyligen myndige Erik adresserade åhörarna som deras rättmätige herre och titulerade sig kung med Guds nåd över svear och götar, och herre över Skånes land.

Till innehållet är brevet en öppen förklaring om fiendskap som till formen och innehållet överensstämmer i de flesta drag med undsägelsebrevet från 1371. Den främsta skillnaden är att det här är fråga om en personlig fiendskapsförklaring från Erik gentemot Bengt Algotsson. Erik börjar med att förklara de missförhållanden som råder i riket, och peka ut deras orsak. Kronans egendom är förskingrad, vilket beror på "rikets skademan" Bengt Algotsson, som håller delar av detta land i besittning och därmed utestänger Erik från hans rätt. Till följd av detta riket lidit stor skada, eftersom kronan inte kan värja riket eller försvara kristendo-

---

²⁵³ "...at wij med honom vnder rett och lagh bliffua skolom, och med allom them som med oss bliffua wilia, wiliom wij gladheliga liffua och döo, och the oss emoot stonda och oss ey hielpa wilia, them wiliom wij nidhra och förderffua och lijka holda widher the tydzska, ää mädhan en wora liffuer, epter annan, thet see clerka eller lekmän, höge eller laghe, och lätin oss thet höra at J ären til, vppå oss skal enkte brista. Wil rikesens rådth oss förestonda, thet tiggium wij gerna, wilia the ey, thå skal skulden thera wara, än thå at skadhen är bådhe thera och wår." DS X 1 (Sdhk 9850).

²⁵⁴ DS 5656 (Sdhk 7087).

men.²⁵⁵ Detta är en kränkning mot Erik själv, liksom hans efterkommande och rikets invånare. Själv framhåller han sin arvsrätt, samtidigt som han påminner åhörarna om att de har valt honom till kung i enlighet med rikets gamla lag. Detta är ett exempel på att föreställningarna om kungamakten som ärftlig respektive vald inte alls behövde stå i motsättning till varandra. I stället användes de tillsammans för att dubbelt förstärka Eriks anspråk.

Därför ber vi er och hela Sveriges allmoge, för Guds och rättens skull, och befaller häftigt varje man vid liv och gods, inte bara för vår skull, utan för kronans heder och sammanhållnings skull, att ni hjälper oss och våra kära rikets män (sic) som stödjer oss, med att vräka den orätt som den förutnämnde Bengt Algotsen har gjort mot oss och kronan i Sverige. *Med detta brev undsäger vi [honom]* och alla hans hjälpare, här och var vi eller våra män eller hjälpare må komma över honom.²⁵⁶ (Min Kursiv.)

Om vissa ord byttes ut så skulle det i princip kunna röra sig om samma brev som det från 1371. Avsändaren pekar ut målet för sin undsägelse, förklarar dennes brott, och åkallar både människor och det gudomliga som vittnen till detta.²⁵⁷ Det rör sig i båda fallen om ett offentliggörande av konflikten; huruvida ett personligt meddelande om undsägelsen har skickats till den berörda parten känner vi inte till. Neutralitet lämnas inte som ett alternativ, åhörarna uppmanas att välja sida. Det gällde lika mycket om att dra upp linjerna för den kommande konflikten som att ge mottagaren för fiendskapen en hederlig förvarning.

En viktig skillnad mellan de båda breven var att undsägelsen mot kung Albrekt formulerades som en resning mot den regerande kungen, som utmålade som en tyrann och fiende till rikets invånare. Erik Magnusson motiverade även sitt agerande som ett rättmätigt försvar, både för hans egen rätt och riket, men inte mot sin far, kung Magnus. Det var visserligen med honom som Erik sedermera slöt stilleståndsavtal och fred med, men undsägelsen som inledde konflikten innehöll inte ens ett om-

---

²⁵⁵ Utan egendomar kunde kungen inte utöva makt. Det kunde ingen. Reinholdsson 1998, s. 177.

²⁵⁶ ”Ty bidiom wij idher och allan Swerikes almoga för Gudz och rättsins skuldh, och biudom hardelika huariom manne wider liiff och godz, egh åht enust före våra skuldh, vtan cronona hedher och egh sundringh, almogans tunga och gagne skuldh, att I oss och warom hullom rikesins mannom, som oss styrckiande ärw, hielpen till rättz att wreckia then vrätt som then förnempder Bendichter Algotsen hafuer oss giortt och cronone i Swerike, huiliken wij vntsägiom och alla hans hielpara nw medh tesso breffwe, här och huar wij eller våra män eller hielpare yfuir han komma...” DS 5656 (Sdhk 7087).

²⁵⁷ ”kerom wij wårom Gudhi Jesu Christo och hans kera modher sancta Marie, sancte Pedher, sancte Pauale, sancte Laurintze, sancte Erike, sancte Sigfride, sancte Henrice, och sancte Eskille, som rikesens patrona äro och allom helgom mannom, och allom godhom christnom mannom, konungom, hertogom, höffdingom, herrom och stadhom”. DS 5656 (Sdhk 7087) ; ”Kärom wii dett firi Gudi, biscopum och clercom, riddarum och swenum, köpmannum och allom Swerikis almoga” DS X 1 (Sdhk 9850).

nämmande av kung Magnus. Det behöver inte betyda att Erik i det här fallet bestred sin faders rätt till kronan. Kanske var det helt enkelt inte möjligt för Erik att öppet förklara fiendskap mot sin egen far på ett sådant sätt att hans egna anspråk skulle kvarstå som legitima.

Att kalla det här brevet för *Upprorsproklamationen*, som det vanligen beskrivs, framstår i ljuset av den här tolkningen som missvisande. Det är mer rättvisande att säga att det ger uttryck för en viss typ av rättsuppfattning.

Ordhällighetens smala stig

Det är påtagligt hur noga 1300-talets politiska aktörer verkar ha vinnlagt sig om att uppfylla löftesgivandets ”formella” krav. I kapitel 1 diskuterades hur dessa krav manifesterades i de sammanhang avtal ingicks, hur viktigt det var att understryka att eder svors av fri vilja, och vilken stor betoning som lades på att löftesgivaren skulle ära sina åtaganden i alla upptänkliga situationer, hur noga ederna var utformade för att eliminera alla kryphål.

Det förekommer explicita formuleringar om att politiska aktörer är angelägna om att inte göra något som kan verka menligt för deras ära, dvs en form av proaktivt försvar för den egna äran. En tydlig sådan formulering förekommer i det avtal som kung Håkon av Norge slöt med de svenska hertigarna i mars år 1310, där innehållet gick emot vad han tidigare hade lovat kung Erik.²⁵⁸ Håkon lovade på nytt Ingeborgs hand till hertig Erik, och denne att överlåta Norra Halland till Håkon. Men som ett villkor i det nya avtalet lades ansvaret på hertigarna att befria Håkon från hans förpliktelser till kung Erik:

De sagda hertigarna förband sig även att göra oss fullständigt fria och lösta, *så att vår heder och anseende i allt bevaras*, från överenskommelsen mellan oss och herr Erik kung av Danmark, som vi ingick i Köpenhamn år 1309, och att försvara oss, närhelst behov må uppstå rörande detta. (Min kursiv.)²⁵⁹

Ett annat brev med sådant innehåll utfärdade kung Håkon år 1307.²⁶⁰ Brevet saknar en namngiven adressat, men är skrivet på norska och av innehållet i texten att döma riktat till hans egna stormän och Norges rikets råd, vilket också styrks av ett tidigare brev till dessa adressater från hertig Erik av Sverige, där han uppmanar dem att sätta tilltro till vad

---

²⁵⁸ ST 172 (Sdhk 40729).

²⁵⁹ “Obligantur etiam se dicti duces nos liberos facere et absolutos, honore nostro et honestate in omnibus saluis, de placitatione inter nos et dominum Ericum regem Dacie habita apud Hafnia[m] sub anno Domini MCCCIX, et nos quociens et quando super hoc opus fuerit, defendant.” ST 172 (Sdhk 40729).

²⁶⁰ DS 1546 (Sdhk 2199).

deras kung berättar för dem angående den danske kungens agerande.²⁶¹ Håkons brev består av en utförlig redogörelse för hans och kung Erik Menveds mellanhavanden de senaste åren. Håkon inleder med att deklarerar att både Gud och alla goda män visste att han länge haft stor möda med att eftersträva fred med Danmarks kung. Därför hade han nyligen skickat iväg de landsflyktiga danska stormän som stod i hans beskydd, för att de skulle resa till Danmark och lagligen värja sig mot anklagelserna om att ha mördat kung Eriks far. Väl komna dit hade de dock tilldelats otillräckliga lejd-brev, som inte gav sina bärare fullgott skydd. De som ändå lyckades ta sig fram till tinget hade blivit nekade att föra sin egen talan, och i stället hade kungen av Danmark utsett män att tala för dem. Sedan hade samtliga de fredlösa blivit dömda av tinget, både de närvarande och de frånvarande, men varken efter dansk eller norsk lag. Därefter hade de återigen blivit utjagade ur riket, deras män misshandlade och deras egendom konfiskerad. I sin nöd hade herrarna då hänskutat sin sak till påven, och kung Håkon hade lovat kung Erik att låta saken bero. (Detta avtalades i Søborg år 1305.) Men denne hade inte hållit sitt avtal bättre än att han lät bränna ner borgen Hjalm, och även lät misshandla norska köpmän i Danmark och beslagta deras varor. Av dessa anledningar ansåg nu Håkon att han inte var skyldig att hålla sin överenskommelse med kung Erik. ”Och därför tillkännager vi att vi inte är skyldiga kungen av Danmark att hålla vår dagtingan.²⁶² Således tog Håkon nu åter greve Jacob och de övriga landsflyktiga och deras barn i sitt beskydd, på inrådan av sin blivande måg hertig Erik, Norges biskopar och hans råd.

Brevet är på norska och rimligen menat i första hand för en norsk publik. Det är inför norrmän som han förklarar sitt agerande. Håkon försvarar sin egen heder, men motiverar även inför rikets män: Många av dem hade svurit med honom, vid avtalet i Søborg 1305, och han var tvungen att förklara varför han satte deras heder på spel.

Rosén (1939) diskuterar detta brev genom att skilja mellan det ”formella” och det ”reella” skälet till Håkons ”omsvängning”.²⁶³ Men i Håkons argumentation så framställs kung Eriks brott mot freden som ett högst reellt skäl, inte bara ett incitament utan en förutsättning för hans agerande. Vi kan inte skilja på det ”formella” och det ”reella” skälet till Håkons agerande utan att göra antaganden som vi helt enkelt inte har täckning för. Snarare vittnar Håkons argumentation om skamligheten i att bryta ett ingånget avtal och nödvändigheten i att förneka en sådan handling.

I den rostockiske stadskrivares berättelse om förhandlingarna mellan kung Valdemar och hansesstädernas sändebud i juli 1360, finns ett exem-

---

²⁶¹ ST 160 (Sdhk 40724).

²⁶² ”...och thví kænunnuz vær thar vidr at vær erom konghinom af Danmörk ænghan lut skyldhughir at halda af thæirri dagthingan...” DS 1546 (Sdhk 2199).

²⁶³ Rosén 1939. s. 123

pel på hur han rapporterade sin hemstads råd att de hade följt ärans fordringar. 15 juli hade kung Valdemar samlat sändebuden i enrum och frågat om de ville följa med och rådge honom under förhandlingarna med kung Magnus av Sverige. ”Då svarade Thidericus Warendorp, att de i sina städers namn hade stillestånd med kungen av Sverige, och att de inte kunde bevara sin ära, om de deltog i rådslag som röjde ovilja mot honom eller syftade till hans skada.”²⁶⁴ Likväl ville de veta, huruvida de kunde vänskapligen samtycka till det han hade att föra fram. Då skickade kungen biskopen av Lübeck och herr Eghard de Krumesse som frågade sändebuden huruvida de ville närvara vid hans överläggningar. Till vilket herr Warendorp svarade som förut. Då sade biskopen att kungen inte hade önskat att förhandlingarna skulle syfta till illvilja och krig, utan till fred. Vilka ord kungen själv upprepade för dem muntligen. Då samtyckte sändebuden till att närvara. Då sände kungen efter en bok, som innehöll avskrifter på papper av många brev, ur vilken kungens notarie visade dem en kopia av ett fredsavtal mellan dem (kungen och städerna), där det bland annat stod, att de inte skulle hjälpa varandras fiender, och att de inte skulle göra orätt mot gemensamma köpmän (och annat). När brevet hade blivit läst, sade kungen: ”Se, ni har hört att fred har svurits och avtalats mellan oss.”

Hur viktigt det var att öppet synas följa hederns regler omvittnas av det brev som Birger Magnusson år 1309 riktade till påven från sin landsflykt i Danmark.²⁶⁵ Brevet är ett sätt att förekomma den väntade bannlysningsdomen från de svenska biskoparna av Skara och Linköping, som straff för hans brott mot eden av år 1308. För att motivera denna appell argumenterade han i flera led.

När Birger befann sig i Viborg, berättade han, hade han första gången fått höra från trovärdiga män att biskoparna ämnade framskrida i rätts sak mot honom och beslå honom med straffdomar, på grund av påstådda avtalsbrott mot hans bröder. Birger förklarade sig till att börja med fullständigt oskyldigt till dessa anklagelser. Vidare framhöll han att han inte på något sätt hade underställt sig dessa biskopar som domare. Men om de på något sätt hade blivit givna den auktoriteten utan hans vetskap, så var de likväl misstänkliggjorda i kraft av sina nära band och trohetseder till hans bröder, vilka de knappast skulle vilja göra något emot. Dessa hans bröder hade illviljan och avunden uppviglat emot honom, vilket han haft många skäl att erfare. Av dessa och andra skäl, som Birger sade sig villig att redogöra för vid lämpligt tillfälle, avsåg han att bestrida biskoparnas dom. För att förekomma deras gärningar, vilka han ansåg sig ha anledning att frukta, så lade han sitt öde i den apostoliska stolens händer och vädjade om dess rättvisa. Han kungjorde

---

²⁶⁴ ”...et honorem suum cavere non possent, si quid inimicie, odii vel mali contra regem Swecie dictum placitarent.” *Hanserecense. [Abt. 1], Von 1256-1430* 1870, s. 164–165.

²⁶⁵ DS 1612 (Sdhk 2277).

att han hade skickat en kopia av denna appell till biskoparna i fråga, och kung Erik och hans kansler undertecknade appellen tillsammans med biskoparna av Ribe, Viborg och Børghlum.²⁶⁶

Avtalsbrott som förhandlingsarena

Det finns flera relativt väldokumenterade fall av att två parter träffades och anklagade varandra för avtalsbrott.

Någon gång mellan 1300 och 1303 träffades kung Håkon av Norge och kung Erik av Danmark, och framförde klagomål mot varandra gällande brott mot de stillestånd och andra överenskommelser som de ingått sedan Håkons bror och företrädare Eirik första gången hade tagit de landsflyktiga danska stormännen i sitt beskydd år 1287.²⁶⁷ Handlingarna rörande detta finns bara bevarade i avskrift av Arild Huitfeld, och det är bara Håkons anklagelseskrift som är bevarad i detalj. Dessa ”klagoskrifter” består av en uppräkningslista av sätt som de menade att den andre hade förbrutit sig mot överenskommelser dem emellan, och krav på gottgörelse. Huitfeld har ganska utförligt återgivit innehållet i Håkons klagoskrift, vilken består av målande berättelser om de övergrepp som hans män hade blivit utsatta för av kung Eriks tjänare sedan år 1290.²⁶⁸ Håkon går kronologiskt igenom stilleståndsavtalen som hade slutits under denna tid, och framhåller hur många och vilka löftesmän som vid varje tillfälle hade svurit med kung Erik. Han redovisar hur hans män i strid med dessa avtal och den lejd som däri utlovades vid många tillfällen hade blivit överfallna, dräpta, tillfångatagna och/eller bestulna, med både offer och gärningsmän namngivna och med detaljer om värdet på deras förluster, samt krav på gottgörelse.

Huitfeld skriver själv i sin ingress att ”kaste kong Haagen aff Norge kong Erich aff Danmarck udi næse, at hand icke haffde holdet hues under dennem fordagtinget oc affskedet vaar”, dvs. lade på honom skam.²⁶⁹ Denna beskrivning stämmer väl överens med innehållet i Håkons berättelse. Hans argumentation kretsar kring orättfärdigheten i kung Erik och hans tjänares handlande. Högtidligheten i deras löften och Håkons mäns förtröstan på den tro som givits ställs i kontrast till hur oförtjänt och grymt de sedan blev behandlade. Så beskriver han hur Eriks drots efter det första stilleståndet i Aalborg (1289-90) hade låtit dräpa och tillfångata Håkons män på Jylland, och trots hans försök att få fångarna utlämnade och hans erbjudande om hjälp till kung Erik med att utröna deras skuld, så hade denne låtit ”dem forderffue alle [...] med haard død”, vilket nu var allmän kändedom. Efter stilleståndet i

---

²⁶⁶ DS 1612 (Sdhk 2277).

²⁶⁷ DD II:6 nr.147. Huitfeld daterade felaktigt dessa handlingar till 1308; för rätt datering se DD II:6 nr.147, s. 123.

²⁶⁸ DD II:6 nr.147.

²⁶⁹ DD II:6 nr.147.

Sommersted (1295) hade herr Ove Kacki hade färdats till Viborg med flera andra män, ”trøstende paa den fellighed og fred”, men även de hade blivit dräpta eller tillfångatagna av Viborgs borgare. De döda blev slängda i ovigd jord, ”der som pleyes at iordes tiuffue oc brødismend”. Under förhandlingarna som sedan fördes på slottet Hindsgavl vid Middelfart samma år, hade kung Eriks män farit till Halland och sänt bud efter greve Jacobs son Nils, som ridit dem till mötes ”trøstendis baade paa den fellighed der imellem disse konger vaar gjort, oc paa den vissen der de hannem gjorde”. Men hans följeslagare hade blivit dräpta, och själv hade han blivit tillfångatagen.²⁷⁰ När greve Jacob och Håkon sedan klagat inför kung Erik och hans löftesmän hade kungen av Danmark medgivit att ”det var wbilligen gjort”, och lovat fångarna frihet och upprättelse. Men likväl hade fångarna förts till Kalundaborg, där de tvingades svära under hot om sina liv att aldrig tjäna Håkon eller någon av hans tjänstemän, varpå de frigavs mot lösen.

Huitfeldt har bara nedtecknat sakinnehållet i kung Eriks svar, och i förkortad form, så att det inte går att studera de retoriska inslagen i hans argumentation. Han återger dock att kung Erik genmälde att de danska stormännen själva hade brutit freden, och att vad som gjorts mot dem ”Der vaar intet gjort imod kongens aff Norges person”.²⁷¹ I båda kungarnas skrifter går samma anklagelser igen: Övergrepp, överbeskattning, orätt uppbörd, att hålla varandras män mot lösen, tvångsgifte; allt detta inom freden, i strid mot givna löften, som straff för deras trohet till den andre kungen. Viktigt är att hävda att den andra sidan har förbrutit sig först, och att understryka att det skedda inte gjordes inom ramarna för en aktiv konflikt utan under fred, då våldshandlingar bara är legitima om de riktas mot en förbrytare. Bevislighet är viktigt: Både Håkon och Erik lägger fram detaljer om värdet på det som rövats och hur mycket en viss person har varit tvungen att lösa sin frihet för. Håkons berättelse innehåller mycket noggranna uppgifter om vilka män som var närvarande vid varje tillfälle och även ibland gärningsmännens identitet, och han inskräper att det inträffade är allmän kändedom. Men det framgår inte av själva texten att skiljedomare var närvarande, eller vad mötet utmynnade i. Det vi kan utläsa är att Håkon levererade en omsorgsfullt formulerad plädering där han offentligt anklagade kung Erik och hans män för löftesbrott,

---

²⁷⁰ DD II:6 nr.147. Berättelsen om hur herr Nils blev tillfångatagen är målande och dramatisk. Håkon (eller snarare hans skriftställare) beskriver hur herr Nils lurades in på falska löften om säkerhet i det hus där kung Eriks man herr Tulli Ebbeson befann sig medan hans män stannade utanför, hur herrarna satt ner och samtalade och drack ur samma vinklängel, och hur Tullis följeslagare som hade varit bortskickade från platsen sedan kom tillbaka och föll över Nils och hans män. Det är inte bara en torr presentation av fakta utan en plädering utformad för att betona det orättfärdiga i det inträffade, där ordet ”fellighed” upprepas gång på gång för att inskräpa poängen.

²⁷¹ DD II:6 nr.148.

och att kung Erik försvarade sig och förde fram anklagelser i sin tur. Kungarna positionerade sig retoriskt mot varandra.

Den 2 maj 1308, samma dag som hertig Kristoffer var i Berga och undertecknade stilleståndsavtal för sin bror kung Eriks räkning, var denne själv på Själland och anklagade Kristoffer inför *landstinget* i Ringsted för att konspirerat mot honom. Kristoffer höll kungens män fångna, skyddade de som han höll i onåd, och var sammansluten med rikets ovänner, kung Håkon och de svenska hertigarna. Sedan dess att Kristoffer gjorde stillestånd med kung Erik mot hertigarna, så hade han på sin hemresa bränt byar och ”gjort vårt löfte om intet”. När de återkommit från Halland hade kung Eriks män blivit berövade hästar och ägodelar. Slutligen anklagade Erik sin bror för att ha konspirerat för att slå ihjäl eller fånga honom, och ”att han har hatat alla vi älskar, och vice versa”. I Vordingborg, tillkännagav Erik, hade de avtalat: Kristoffer hade svurit att om det kunde bevisas att han traktat efter sin broders liv så skulle hans gods beslagtogs, han själv förvisas för evigt och han skulle aldrig själv kunna bli kung.

Men eftersom hertig Kristoffer enligt allmänt rykte är sannolikt misstänkt att ha haft sådant i sinnet, så bör han värja sig under ed, enligt dansk lag. Har han någon anklagelse mot kungen så skall han föra fram den inför prästerskapet och rikets råd, som skall ge honom upprättelse. Men om han vill börja krig, då skall han ha förverkat sin egendom, och aldrig bli kung.²⁷²

Hertig Kristoffer skrev till följd härefter ett eget brev till landstinget. Han tackade menigheten (”menige mand”, alltså inte bara vilka bönder som helst utan personer av viss rang) för att de hade visat honom god vilja, och bad om förlåtelse om han hade gjort någon av dem emot. Han beklagade att han skulle ha kommit i sin broders onåd, men tog Gud till vittnesbörd på att han aldrig hade åstundad något annat än sin broders väl, och bara ville sätta sitt liv i hans tjänst. Nu hade han dock tre gånger skickat sitt bud till kungen och bett om lov att komma och bevisa sin oskuld. Utan lejd så vågade han nämligen inte komma till kungen, eftersom en ur kungens råd som nu befann sig med hären (dvs. i Skåne/Halland) hade sagt att Erik ville fånga eller slå ihjäl honom. Kristoffer bad därför åhörarna att de skulle förhandla å hans vägnar inför kungen så att han kunde få lejd, och att de skulle kräva att ett ting (”perlamente”) skulle hållas om saken.²⁷³ Kristoffer skrev också ett brev

---

²⁷² ”Men efterdi hertug Christoffer aff almindeligt rycte/ er i sandhed mistenckt/ sligt at haffues haft i sinde/ saa bør hand efter Dansk low/ oc ved eed at verge sig. Haffuer hand nogen beskyldnign til kongen/ da skal hand lade det indkomme for praelater oc rigens raad/ der skal hannem skee ret. Men om hand vil begynde en krig/ da skal hand haffue forbrut hans gods oc aldrig bliffue konge.” DD II:6 nr.122.

²⁷³ DD II:6 nr.123.

där han förde fram motanklagelser mot kung Erik, men denna urkund är förlorad.²⁷⁴

Håkan Magnussons förhandlingar med hansestäderna 1370

Ovan har två exempel på klagoskrifter tagits upp: Nedtecknade replikskiften där två parter mötts under stillestånd och anklagat varandra för brott mot ingångna avtal. De är dock båda ofullständiga. Ett mycket mer utförligt och komplett exempel föreligger dock från förhandlingarna mellan Håkan Magnusson och hansestädernas sändebud i Tönsberg 1370.

I juni 1370 på Bohus fästning träffade Norges kung Håkan Magnusson sändebud från hansestäderna, för att förhandla om oenigheter som hade uppstått mellan dem i efterföljd av deras avtal mot kung Valdemar av Danmark nio år tidigare.²⁷⁵ De hanseatiska sändebuden förde fram en lista över klagomål ("articuli querimoniales") mot kung Håkan och hans far, samt deras ombud, fogdar och vasaller.²⁷⁶ Håkan försvarade sig mot sändebudens anklagelser, varpå dessa gav replik på hans svar.²⁷⁷ Håkan förde sedan å sin sida fram klagopunkter mot städerna.²⁷⁸ Mötet slutade i ett förnyat stilleståndsavtal mellan parterna, varpå man skulle mötas för nya förhandlingar i Tönsberg i Norge 1372.

Texterna som bevarats i hansearkiven utgör de faktiska inlägg som lästes upp vid tillfället. Det är alltså inte fråga om protokoll över vad som sades, utan om på förhand komponerade inlägg som förbereddes och skrevs ner innan de lästes upp.²⁷⁹ Ordväxlingen skedde inte under ett och samma tillfälle utan ägde rum över en period av flera dagar. Texten är en lämning av den faktiska dialogen mellan parterna.

Städernas klagomål var uppdelade i nio artiklar, men i huvudsak rörde sig dessa kring tre sätt på vilka de påstod att Håkan och hans far hade förbrutit sig mot dem: Att kungarna bar ansvaret för deras förluster i kriget mot kung Valdemar, att de hade svikit sina löften om ersättning för städernas deltagande i kriget, samt att kungarnas män på olika sätt hade kränkt deras privilegier, rövat deras köpmäns gods eller utövat våld mot dem.

Sändebudens anförande inleddes med att beskriva hur hansestäderna hade gått med på förbundet mot Valdemar efter ihärdiga övertalningar

---

²⁷⁴ DD II:6 nr. 124.

²⁷⁵ DS 6531 (Sdhk 8019).

²⁷⁶ DS 8145 (Sdhk 9727).

²⁷⁷ DS 8146 (Sdhk 9728); DS 8147 (Sdhk 9729).

²⁷⁸ DS 8148 (Sdhk 9730).

²⁷⁹ DS 8145 (Sdhk 9727). Vid ett tillfälle i texten erbjuder sig de hanseatiska sändebuden att utveckla sina skadeståndskrav muntligen ("in viva voce"), fritt, vilket alltså står i motsättning till att hålla sig till de skriftligen förberedda argumenten.

och böner från kungarnas sändebud.²⁸⁰ En överenskommelse hade blivit ingången och ömsesidigt bekräftad genom brev, att de tillsammans skulle invadera Skåne, Gotland och Öland. Under uppmarschen hade kungarna dock skickat bud till städernas här om att den skulle vika av mot Helsingborg, för att där förena sig med deras styrkor och tillsammans erövra staden. Kungarnas här hade dock inte anlänt i tid, varför städernas här led ett svårt nederlag och var tvungna att sluta stillestånd med kung Valdemar för att rädda sina liv. För detta nederlag, som kostade städerna dyrt i pengar och liv, lade de ansvaret på kungarna, ”för vi hade inte givit oss in i kriget om vi inte räknat med er hjälp”.²⁸¹ Till yttermera visso hade kungarna förlikat och förbundit sig med kung Valdemar gentemot städerna, i strid med deras överenskommelse.

För dessa förluster krävde städerna nu skadestånd. De ville också få gottgörelse för den ersättning som ursprungligen hade utlovats. I det ursprungliga avtalet hade städerna blivit lovade Bohus fästning i pant till dess att avkastningen därifrån skulle ha täckt upp deras utgifter i det förestående kriget. Men när de skickade ut män för att ta slottet och dess befästningsverk i besittning, hade de blivit nekade tillträde. När överläggningar hölls i Söderköping (28 september 1362) hade Magnus och Håkan lovat dem Borgholms slott som ersättning, under samma villkor som tidigare.²⁸² Men sedermera hade kungarnas män hotat bort städernas hövitsman Fredrik Suderland från platsen. Håkan hade därefter brevledes lovat att gottgöra dem i frågan, men så hade ännu inte skett. Slutligen redogjorde städernas sändebud utförligt för köpmän som hade blivit illa behandlade och bestulna i kungarnas välde under perioden 1363-1368, med tid, plats och värdet på det stulna specificerade. Dessa klagomål kom alla från målsägare som hade svurit ed på sin sak; andra hade inte hunnit infinna sig för att göra detta, men deras krav skulle inte anses glömda.

Håkans svar bemötte städernas klagomål punkt för punkt. I stort sett grundade han sitt försvar på att hävda okunskap och hänvisa till omständigheter utanför hans kontroll. Han inledde med att understryka att hans far hade skickat sina sändebud till städerna ”sedan (han) förstått att kungen av Danmark hade kränkt dem.”²⁸³ Sedan förklarade han att sändebuden som upprättade det ursprungliga avtalet med hansestäderna i Greifswald 1361 hade överträtt sina befogenheter. För att kunna upprätta

---

²⁸⁰ ”Primo quod in anno Domini MCCCCLX primo dicti domini reges per legatos et ambasatores suos, quos ad partes Theutonicas destinauerant, dictos consules et ciues magnis et multis variisque precum, persuasionum et exhortacionum instanciis induxerunt...” DS 8145 (Sdhk 9727).

²⁸¹ ”Ipsi enim ciuitatenses huiusmodi gwerras at pugnas soli aggressi non fuissent, si non habuissent respectum, fidem atque spem ad adiutorium et sequelam dominorum regum predictorum.” DS 8145 (Sdhk 9727).

²⁸² DS 6676 (Sdhk 8178).

²⁸³ ”quando carissimus dominus noster et pater, rex Magnus, intellexit regem Dacie offendisse ciuitates...” DS 8146 (Sdhk 9728).

ett avtal på plats hade de blivit anförtrodda med tomma brev ("membranar") som sigillerats av kungarna och deras råd på förhand. Att hans far hade fäst även hans sigill vid dessa brev beklagade han, eftersom han hade varit "oerfaren, och ännu inte nått fullmogen ålder" vid tillfället.²⁸⁴ Men sändebuden hade varit illojala, och lovat bort pantlän i ersättning till städerna av illvilja mot hans far, för att tillfoga honom skada. De hade också i strid med sina instruktioner lämnat kvar sin kopia av avtalsbrevet i städernas förvaring, varför Håkan nu såg dem för första gången, och därför hade han inte varit medveten om klausulen som förbjöd honom att förlika sig med kung Valdemar utan att städerna fått upprättelse från honom. Likväl framhöll han att städerna hade ingått stillestånd och förbundit sig med honom först ²⁸⁵.

Olyckan i kriget skyllde Håkan på att han hade inväntat städernas svar, men när de nåddes av budet att deras armé redan givit sig av mot Helsingborg så hade de skyndat dit, och på vägen nåtts av städernas sändebud att ett stillestånd redan hade ingåtts. Detta stillestånd hade dock sedermera den danske kungens son vägrat att bekräfta, och i stället ryckt in i och plundrat Finnveden. Vid förhandlingarna i Söderköping 1362 hade Håkan och hans far ändå velat att allt skulle ordna sig till det bästa mellan dem och städerna, och därför av sin goda vilja lovat bort Borgholm. Men sedermera hade deras egna män på Öland blivit bestulna av städernas hövitsmän, och kungarnas fiender (dvs. kung Albrekts män) skyddade där. Till slut hade Fredrik Suderland avtalat med kung Håkan om att lämna över borgen till honom, hellre än att kung Valdemars befälhavare skulle ta den med våld.²⁸⁶

Påståendena om olaga beskattningen och övergrepp bad Håkan sändebuden att styrka med dokument eller vittnen. I de flesta av de specificerade fallen hävdade han att han varit i sin rätt, för att godset varit tillhörigt Håkans fiender eller lastat på deras båtar; i några fall menade han att han redan givit upprättelse. Vad gällde brott som blivit begångna av hövitsmännen på Bohus, Älvsborgs och Varbergs fästningar, hävdade Håkan att han vid tillfället inte hade haft någon makt över dessa fästen, eftersom hövitsmännen inte hade tagit någon hänsyn till hans befallningar. Därmed menade han att han inte var ansvarig för deras brott.

Städernas sändebud avfärdade Håkans försök att hävda ansvarsfrihet.²⁸⁷ Kungarnas sändebud hade år 1361 medfört giltiga fullmakter, och att avtalet de upprättade därför måste anses rättsligt ("de iure") bindande oavsett kungarnas avsikter. Och även om Håkan inte ville erkänna det första avtalets giltighet, så hade han och hans far likväl

---

²⁸⁴ "eo quod tunc fuimus inexperti et ad plenam maturitatem non habuimus annos nostros..." DS 8146 (Sdhk 9728).

²⁸⁵ "quod ciuitates receperunt treugas cum eo ac eciam confederabant se cum eo prius quam nos" DS 8146 (Sdhk 9728).

²⁸⁶ Vilket hände 1366 när Valdemar och Håkan var bundsförvanter.

²⁸⁷ DS 8147 (Sdhk 9729).

genom avtalet i Söderköping 1362 bekräftat alla tidigare brev som utväxlats dem emellan; således ”har ni erkänt den första förpliktelsen genom den senare.”²⁸⁸ Om sändebuden hade överträtt sina befogenheter så var det ”inte vårt fel. För det kommer an på er själva, vem eller vilka ni väljer att anförtro era brev.”²⁸⁹ Inte heller godtog de Håkans argument att han hade varit omyndig, för de hade förstått att han vid tillfället varit 18 år och då liksom nu varit vid full makt över sitt rike.

Vad gällde turerna med stillestånden så underströk städerna att det stillestånd de ingått med kung Valdemar hade de gjort av nödvång, då de inte hade kunnat retirera levande, och de hade inkluderat kungarna däri och underrättat dem i god ordning. Dock hade det rört sig om just ett stillestånd (”treuga”) och inte en permanent överenskommelse (”confederacionem”). Om danske kungens son hade vägrat att ratificera stilleståndet så var det inte deras fel, och om Håkan inte hade känt till förlikningsklausulen så var det hans tjänares fel och inte städernas. På samma sätt svarade de om Håkans illojala borgherrar: Vad hans tjänare gjorde måste läggas vid hans fötter även om det skedde mot hans vilja.

Håkan redovisade sin egen lista med klagomål mot sjöstäderna.²⁹⁰ Precis som städernas klagoskrift hade han många punkter, men de kretsade kring några huvudargument.

En av huvudpunkterna var att städernas köpmän på många sätt hade missbrukat sina privilegier i Håkan och hans fars riken. De hade misshandlat kungens tjänare, stulit eller förstört deras gods, och hjälpt gärningsmännen att undandra sig den kungliga rättvisan, så att Håkan och hans undersåtar inte hade fått någon upprättelse. De hade dessutom inrättat egna fogdar så att de gjorde upp konflikter sinsemellan utan inblandning Håkans tjänstemän.

En annan huvudpunkt var att hansestäderna hade haft samröre med Håkans fiender fastän fred rådde mellan dem. Detta rörde i första hand kung Albrekt, som han ansåg att städerna hade bistått med livsmedel och hjälp. På så sätt bar de skuld i hans förlust av Sverige. Håkan anklagade även städerna för att ha uteslutit honom och hans far ur stilleståndet med kung Valdemar, och att förlusten av Finnveden därför var deras fel.

Håkan anklagade också städerna för avtalsbrott: I kriget mot Valdemar hade denne varit förbunden med de västliga sjöstäderna, medan kung Håkan och hans far hade bistått de östliga.²⁹¹ Dessa hade dock bytt sida och bränt ner Marstrand, Lödöse och andra städer och fästet på västkusten. Till alla dessa ekonomiska och rättsliga kränkningar

---

²⁸⁸ ”...per ultimam obligacionem primam admisistis.” DS 8147 (Sdhk 9729).

²⁸⁹ ”...culpa illa non est nobis inpingenda. Vosmet enim respicere oportuit, cui vel quibus membranas vestras crederitis.” DS 8147 (Sdhk 9729).

²⁹⁰ DS 8148 (Sdhk 9730).

²⁹¹ DS 8148 (Sdhk 9730). Städerna som förhandlade på Bohus 1370 var ”de östliga sjöstäderna” (*civitates maritimes partis orientalis*), dvs. Lübeck, Hamburg, Bremen, Rostock, Stralsund, Wismar, Greifswald, Stettin, Kolberg, Anklam, Nya Stargard och Kiel.

anförde Håkan också en moralisk: Köpmännen i Bergen försmådde kungens mynt, men tog till fullt värde mot främmande mynt, vilket Håkan ansåg vara en mycket kränkande oförrätt mot honom.²⁹²

Någon slutgiltig lösning blev inte avtalad här. Förhandlingarna resulterade i ett femårigt stilleståndsavtal, under vilket sjöstäderna skulle åtnjuta sina privilegier i Håkans länder.²⁹³ Håkan lovade att gottgöra de städernas köpmän vilkas rättskrav han hade erkänt; vad gällde båda sidornas huvudkrav så lämnades dessa tillsvidare olösta.

Detta replikskifte, mellan två parter som båda anklagade den andra för att ha brutit ingångna överenskommelser och förpliktelser, skulle kunna uppfattas som två målsägare som pläderar sin sak inför en domstol. Men någon sådan domstol fanns inte för handen. Detta är inte domstolsprotokoll. Det rör sig inte om två målsägande parter som tar sin tvist inför en domare, vilken sedan utdömer rätt till den ena sidan och ålägger den andra sidan att utbetala kompensation. Det är i stället två parter som befinner sig i konflikt och möts för att förhandla med varandra. Det hela ter sig som ett köpsläende mer än en rättegång.

Alla verkar rörande överens om de principiella ramarna: Avtal skall hållas, eder likaså. Brott som begåtts under rådande fred och stillestånd ("treuga") skall beivras. En kränkning av rättigheter, och samarbete med den andres fiender, är laga skäl för åtgärder. Oenigheten gäller vem som felade först, och vilka omständigheter som kan ursäktas ett avtalsbrott.

Argumenten som fördes fram är avsiktligt och omsorgsfullt formulerade. Detta var inte bara för motpartens skull utan även för den egna sidans räkning. Detta gäller i synnerhet för de hanseatiska sändebuden, som var ansvariga inför sina städers råd. Precis som i fallet med Rostockskrivarens berättelse så gällde det att visa att man hade betett sig korrekt.

Hansestädernas ombud hämtar de flesta av sina argument från en ståndpunkt som skulle kunna beskrivas som formalistisk. Det som står skrivet står skrivet och ett sigill är ett sigill; avtal är bindande *de jure* och då spelar omständigheter och intentioner inte någon roll. Samtidigt finns det ingen domare närvarande som kan döma enligt objektiva normer och se till att domen efterlevs. Det är i stället Håkan själv som sändebuden måste argumentera inför, och vad de vädjar till är hans skamkänsla och hans heder: "Vi hoppas att ni vill erkänna dessa [brev]..."; "Vi hoppas att detta svar inte ursäktar er..."; "...och eftersom dessa brev även blivit sigillerade med ert sigill, så synes det oss att ni måste rätta er

---

²⁹² "et videtur, quod nobis in isto facta est iniuria et violencia satis magna." DS 8148 (Sdhk 9730).

²⁹³ DS 8152 (Sdhk 9735).

därefter...”²⁹⁴ Det formella anförs som argument, men ytterst så vädjar man till Håkans skamkänsla, hans heder.

Håkans argument kan förefalla föga trovärdiga, nästan uppenbart ohållbara. Det är förvisso inte svårt för hansestädernas sändebud att komma med motargument. Men syftet med ett försvar behöver inte vara att bli trodd. Det kan vara desto viktigare att inte stå svarslös, att kunna föra fram ett argument för sitt handlande som *skulle kunna* vara trovärdigt. Detta verkar vara fallet med Håkans argument. Vad gäller förlusterna i pengar som han menar sig ha lidit på grund av städernas gärningar så är det svårt att avgöra vad dessa beräkningar grundar sig på, exempelvis menar han sig ha förlorat 30.000 mark silver till följd av förlusten av Finnveden, vilket kan jämföras med lösensumman på 34.000 mark för det rimligen betydligt mer värdefulla Skåne.

Håkan hämtar sina argument från omständigheter som var en realitet för 1300-talets relationsbaserade maktutövning: En furstes makt var inte större än lojaliteten hos personerna som tjänade honom. Kontrollen över ett territorium, som intar en så central roll i den weberska definitionen av en ”stat”, var helt och hållet beroende på furstens relation till sina fogdar och tjänare på platsen, vilket tydligt omvittnas av Håkan själv. När de båda sidorna börjar anklaga varandra för de brott som deras respektive tjänare och undersåtar har begått så blir berättelserna snabbt både motstridiga och invecklade. Detta vittnar om svårigheten i att utöva kontroll över undersåtarnas gärningar, och den minst lika stora svårigheten i att få tag på tillförlitlig information, i synnerhet när det som så ofta gällde episoder där våldsamma konfrontationer ägt rum.

Håkan framhåller också ömsesidigheten i sin relation till hansestäderna: Han har också lidit förluster. Avtalet som han slöt med dem har i slutändan visat sig ha varit ”till större skada än nytta” för honom och hans far, och de har haft det väldigt svårt.²⁹⁵ På samma sätt hävdade han att hans ansvar för de rovgiriga borgherrarnas handlingar ytterligare förmildrades, ”framförallt eftersom vi har haft skada/kostnader av dem, och ingen förtjänst”.²⁹⁶

Sammantaget hämtar sändebuden sina argument från en mer kontraktsmässig syn på avtal, medan Håkan framhåller dess relationella ömsesidiga aspekter. Detta beror troligen inte på skillnader i politisk kultur. Det är möjligt att hansestädernas sändebud befinner sig närmre en mer bildad miljö, men det finns ingen anledning att tro att parterna inte hade kunnat argumentera på omvänt sätt om rollerna hade varit

---

²⁹⁴ ”sperantes vtique, quod illas admittere velitis...”; ”speramus, quod responsio illa vos non excuset...”; ”et quia pretactas litteras vestro proprio eciam sigillo sigillari fecistis, merito nobis illas obseruabitis, vt videtur” DS 8147 (Sdhk 9729).

²⁹⁵ ”Per quod patet, quod placitaciones huiusmodi magis inierunt in dampnum patris nostri et nostrum, quam ad commodum aliquod vel profectum.” DS 8146 (Sdhk 9728).

²⁹⁶ ”...presertim cum ex eis dampna reportauimus et non lucra.” DS 8146 (Sdhk 9728).

annorlunda. Även hansestäderna hävdar till viss del ansvarsfrihet för sina utsändas handlingar.²⁹⁷

Vad dessa klagoskrifter i slutändan verkar ha handlat om var att inta en position. Huruvida ett avtalsbrott har ägt rum eller inte är en fråga om att kunna argumentera för det rättfärdiga i sin sak. Det är viktigt att kunna belägga sina påståenden, antingen med hänvisning till dokument, eller till vittnen ("de har svurit ed på sin sak"). Både Håkan och hansestäderna erkänner också vissa enskilda krav som giltiga, eller säger att de har gjort så i det förflutna. Men vad gäller de stora tvistefrågorna mellan dessa två parter var frågan om vem som hade rätt "de iure" underordnad frågan om huruvida de kunde svara för sig, även om svaren i våra öron låter ihåliga. Många av dessa argument låter kanske föga trovärdiga i en modern läsares ögon, men det var troligen inte deras syfte. Enligt den hedersbaserade kulturens sociala logik var det i första hand huvudsaken att en anklagelse inte passerade obesvarad. "A man's honor could be lost if he was successfully challenged or insulted in public."²⁹⁸ Att tåga innebär att medge nederlag.

3.3. Konfliktlegitimering i efterhand

Alla resultat som undersökningen har producerat hittills indikerar att politikens spelregler var centrerade kring en stark och aktiv heders- och ordhållighetsnorm. Politisk interaktion förutsatte att alla inblandade parter upprätthöll en bild av otadlig heder, och att få denna bild utmanad krävde ett omedelbart försvar. Detta är konsistent med fejdens sociala logik.

Med tanke på hur central denna norm visat sig vara i den politiska kommunikationen är det närmast förvånande hur truismen om det "trolösa 1300-talet" har kunnat vara så seglivad. Förklaringen måste delvis sökas i det redan omtalade faktum att motsättningen mellan ideal och praktik lätt tycks så självvident, fast denna motsättning – såsom undersökningen hittills visat – snarare är produkten av en feltolkning av hur samspelet egentligen ägde rum.

En annan, bidragande faktor ligger i metoden som forskare på senare år har använt för att närma sig problemet. Bland de medeltidshistoriker

---

²⁹⁷ "När vi erhöill Borgholms slott av er, tillsatte vi där en slottsherre genom städernas rådslag, som vi tillhöll att styra korrekt, och hoppas att han inte har rövat från någon av de era; har det likväl så skett, så hände det utan vår vilja och vetskap." ("...quando cast-rum Borcholm fuit nobis per vos obligatum, statuimus ibi capitaneum vnun de consulibus ciuitatum, cui illud commisimus recte gubernandum, sperantes nullum eorum aliquid inde spoliun perpetrasset; quod tamen si factum fuisset, contigisset contra nostram voluntatem et nobis insciis.") DS 8147 (Sdhk 9729).

²⁹⁸ Neuschel 1989, s. 101.

som sedan 2000-talets början intresserat sig för frågeställningar om politiska spelregler och politisk kultur har de historisk-litterära verken från 1300- och 1400-talet utgjort attraktiva källor.²⁹⁹ Att just dessa källor är så starkt representerade i forskningsläget måste delvis höra samman med att de är mer tillgängliga och överblickbara än diplommateriet, men också att de utlovar ett särskilt lämpligt material för uppgiften. Historiska diktverk såsom *Erikskrönikan* och *Libellus de Magno Erics Rege* hade ett politiskt budskap, vilket de förmedlade genom att måla upp tydliga idealbilder av lovvärt respektive klandervärt beteende. Att analysera dessa idealbilder tycks erbjuda ett enkelt sätt att tillgå den politiska kulturen i sammanhanget där källorna producerades.

Historiska undersökningar av litterära verk kräver en omsorgsfull metod för att inte leda till ahistoriska tolkningar. I fallet med *Erikskrönikan* och *Libellus de Magno Erics Rege* – de enda två överlevande historieverken från svenskt 1300-tal – har de senaste årens forskning gjort tolkningar som på bärande punkter viker av från den här undersökningens hittillsvarande resultat. Meningen i det följande är därför att analysera argumentationen i dessa två verk för att avgränsa om det finns belägg för en tolkning som bättre stämmer överens med vad undersökningen hittills har visat att politikens spelregler under 1300-talet förordade.

Edsbrottet som Exemplum-motiv

Historiker som ägnat sig åt den svenska 1300-talslitteraturen har generellt tagit fasta på att den var produkten av kultureception från kontinenten, och att den producerades och togs emot i en aristokratisk hovmiljö. Framförallt *Erikskrönikan* har tolkats som representativ för en framväxande nordisk aristokratisk kultur efter europeisk modell. De forskare som använt detta verk som källa till politisk kultur har därför fokuserat på dess framställning av höviska uppförandenormer; hur krönikan utmålar hertig Erik Magnusson som idealbilden för en riddare och hovman, och hans bror kung Birger som dess antites.³⁰⁰

Dessa analyser har haft enklast att hitta en konsekvent beskrivning av aristokratiska uppförandenormer i *Erikskrönikans* skildring av sociala möten, där huvudpersonerna interagerar i en hovmiljö och värderas utifrån uppförandemarkörer som har att göra med tal, maner och attityder.³⁰¹

Vad gäller karaktärernas agerande utanför hovarenan har dessa forskare dock konfronterats med samma svårighet som forskningsläget i allmänhet, att förlika deras till synes tvivelaktiga beteende med de höviska idealen. Fulvio Ferrari menar att *Erikskrönikans* konfliktskildringar sällan

---

²⁹⁹ Bagerius & Ekholst 2007; Bagge 2003; Fagerland 2006; Ferrari 2008; Ferrer 2012; Nordquist 2015; Småberg 2015.

³⁰⁰ Ferrari 2008; Småberg 2015.

³⁰¹ Ferrer 2012, s. 13.

gör en renodlad uppdelning mellan hjältar och skurkar. Väpnade konflikter framstår som en naturlig verksamhet för aristokratin och lämnar utrymme för båda att bete sig både ärbart och tvivelaktigt. Även framstående kungar såsom Magnus Ladulås agerar ibland hänsynslöst och till och med svekfullt, och tar till list för att besegra sina fiender. I sådana sammanhang sympatiserar krönikan med de besegrade och förser också dem med gynnsamma drag. Ferrari drar slutsatsen att *Erikskrönikan* inte håller upp ”a generic respect of rules” som måttstock för karaktärernas beteende; när en konflikt brutit ut är det viktigaste att den avslutas så fort som möjligt, och om detta involverar svek och lögn är så helgas ändamålet av medlen. Den avgörande skillnaden mellan Hertig Erik och kung Birger ligger enligt Ferrari i deras sociala begåvning: Erik använder sig visserligen av list men betar sig alltid höviskt; Birger är oförmögen att följa de ridderliga idealen och utmärker sig därigenom som en icke-riddare, som med rätta bör räknas ut ur den aristokratiska gemenskapen.³⁰²

Ferraris slutsats är, som synes, den samma som den här undersökningen positionerar sig emot. *Erikskrönikan* beskriver enligt honom en politisk kultur där heder och ordhållighet på samma gång hölls fram som extremt viktiga, och ytterst inte spelade någon roll. Problemet med hans tolkning är att han från sin egen betraktelsehorisont likställer hertig Eriks gärningar med Birgers, och utgår från att den ursprungliga publiken värderade deras handlande på samma sätt. Detta visar på en stor svårighet med att tolka en litterär text historiskt. Den ursprungligen tilltänkta publiken hade naturliga referensramar för det som texten sade som en modern läsare inte har tillgång till. Det är mycket lätt för en modern historiker att låta sin tolkning styras av frågan, och på det sättet förledas till att göra en mer litteraturvetenskaplig än historisk läsning. Men hur komma runt denna svårighet?

Erikskrönikan såväl som den övriga svenska 1300-talslitteraturen blev till vid en tid då det bildade idealet för all form av verklighetskildring var den s.k. ”paradigmatiska tekniken” eller *exemplum*-pedagogiken.³⁰³ Enligt detta synsätt var berättarens uppgift att lyfta fram den ”exemplariska” kvaliteten i varje händelse som beskrevs, för att ha en undervisande eller uppbygglig effekt på åhörarna.³⁰⁴ Det gjordes en uppdelning mellan historiska *exempla* och sådana som var fiktiva, men syftet med båda var att visa på en högre sanning som transcenderade sinnevärlden.³⁰⁵

Om det förutsätts att både *Erikskrönikan* och *Libellus de Magno Eriici Rege* skrevs med denna pedagogiska teknik som grund, är det möjligt att nå fram till en mer korrekt historisk tolkning genom att analysera vilka

---

³⁰² Ferrari 2008, s. 74–75.

³⁰³ Från grekiskans *paradeigma*, översatt till *exemplum* (plur. *exempla*) på latin.

³⁰⁴ Johannesson 1978, s. 20.

³⁰⁵ Johannesson 1978, s. 19–21.

lärdomar som deras respektive författare presenterade. Att jämföra dessa båda verk motiveras av att de kom till i en mycket likartad politisk situation, och rimligen använde en liknande metod för att konstruera sitt budskap. Båda producerades i det omedelbara kölvattnet av en framgångsrik avsättning av rikets lagenlige kung, då det förelåg ett starkt behov att producera legitimitet för det nyligen inträffade. Texterna har aldrig blivit föremål för någon systematisk jämförelse, men eventuella överensstämmelser i resultaten kommer att stärka dessas representativitet.

Erikskrönikan och Libellus de Magno Erici Rege

Libellus de Magno Erici Rege (hädanefter förkortat till *Libellus*) är den kortare av de två skrifterna, i tryckt form enbart omfattande ca tre sidor.³⁰⁶ Av innehållet framgår att den har tillkommit någon gång under perioden 1365-1371, eftersom den hänvisar till Albrekt av Mecklenburg som svensk kung, och Magnus Eriksson som fångslad i Stockholm. *Erikskrönikan* kan dateras på motsvarande sätt till någon gång strax efter 1320, eftersom den hänvisar till Birger Magnussons avsättning, avrättningen av hans son och valet av Magnus Eriksson till ny kung som nyligen utspelade händelser.³⁰⁷

Texterna är olika till sin yttre form. *Libellus* är en kortfattad berättelse, i tryckt form enbart tre sidor lång, skriven på rak, beskrivande prosa, och dessutom på latin. Den har enbart Magnus Erikssons regering som sitt ämne, berättelsen börjar med att beskriva omständigheterna kring hans kungaval och slutar med att beskriva hans inspärning. *Erikskrönikan* är en episk dikt på knittelvers, skriven på det fornsvenska språket. Dess omfång är betydligt längre och mer omfattande än *Libellus*, den spänner över två generationer av makthavare i Sverige och berättar om ett flertal händelser som inte direkt har att göra med Birger Magnussons avsättning. Just den berättelsen är dock det bärande temat i *Erikskrönikans* senare hälft, och det är den som kommer att analyseras i det följande.

Trots olikheterna i form hade skrifterna en likartad funktion. Båda har karaktären av tyrannporträtt, där den nyligen avsatte härskaren utmålas som sinnebilden av en orättfärdig kung (*rex iniquus*) i kontrast till en rättfärdig (*rex iustus*), samtidigt som legitimiteten och de goda karaktärs-egenskaperna hos hans efterträdare understryks.³⁰⁸ De är i denna mening

---

³⁰⁶ *Libellus de Magno Erici Rege* ("En liten bok om kung Magnus") är den gängse titeln på denna skrift, men det är egentligen en sentida titel, som redaktörerna till källsamlingen *Scriptores rerum Suecicarum mediæ ævi* (1818) tilldelade en text som i originalet bara bär rubriken *Qualiter regnavit rex Magnus* ("Hur kung Magnus regerade"). Fant 1818. III:2 s12.

³⁰⁷ *Erikskrönikan* berättar oriktigt att Magnus Birgerssons avrättning (1320) ägde rum före Magnus Erikssons kungaval (1319).

³⁰⁸ De latinska termerna är självförklarande men anses allmänt ha kommit in i det medeltida politiska språkbruket genom Augustinus "Gudsstaten" (*De civitate dei*), inspirerad av Ciceros *De re publica*. Linton 1969.

en form av propagandaskrifter, ett sätt att lägga historien till rätta för att motivera ett politiskt agerande vars legitimitet annars skulle kunna ställas i tvivel.

Sättet som skrifterna gör detta på är, såsom många forskare konstaterat, att förse Birger Magnusson/Magnus Eriksson med diverse moraliska brister, för att framhålla deras olämplighet att härska. Henrik Bagerius och Christine Ekholst har argumenterat för att *Libellus* påstående om Magnus Erikssons ”köttsliga handlingar mot naturen” (”actum carnis sed contra usum natura et consuetudinem”) var grundläggande för defameringen av honom; att det knöt an till en välbekant bild i medeltidens politiska litteratur som förkroppsligade hans oförmåga att styra sig själv och sitt rike.³⁰⁹ Riktigheten i denna analys är svår att bestrida, men vad Bagerius och Ekholst inte berör är att *Libellus* i likhet med *Erikskrönikan* ytterst motiverar den orättfärdige kungens avsättning genom att anklaga honom för konkreta brott. Av dessa är det edsbrottet och förräderiet som beskrivs som de värsta.

En hierarki av synder

Libellus börjar, liksom *Erikskrönikans* beskrivning av Birger Magnussons regering, med att beskriva ett rike och en värld i harmoni. Inledningen gör en utförlig poäng av att förklara att Sverige är ett rike där ingen ärver kungavärdigheten, utan att invånarna väljer den som de själva vill, om den gamle kungen har dött eller fördrivits på grund av onda gärningar. Magnus valdes, inte för att han hade arvsrätt därtill utan på grund av undersåtarnas kärlek och hans nära släktskap till den föregående kungen.³¹⁰ Inledningen speglar på detta sätt slutet, där rikets män på nytt har samlats, denna gång för att förklara Magnus lagenligt avsatt, och välja hans systerson Albrekt till kung ”enligt landets sed”.³¹¹

På detta sätt förenas Norge och Sverige under ett och samma krönte huvud, men likväl beskrivs troheten mellan rikenas invånare som grunden för föreningen: ”På så sätt blev två rikena förenade och sammanbundna under en kung, och de båda rikenas män förbundna med trohet och eder och löften, att de skulle fostra kungen med kärlek och med Guds hjälp försvara kungens riken från fiender.”³¹² Trots att inledningen beskriver denna förening, är den följande framställningen fokuserad näst-

---

³⁰⁹ Bagerius och Ekholst har i första hand riktat sin textuella analys mot Birgitta Birgersdotters *Reuelaciones*, men de gör gällande att sodomitemat utvecklades i *Libellus* och är centralt även där. Bagerius & Ekholst 2007, s. 7–8, 20–22.

³¹⁰ Fant & Annerstedt 1871, s. 13.

³¹¹ ”...elegerunt in regem a filium sororis sue e more patrie...” Fant & Annerstedt 1871, s. 13.

³¹² ”Sic igitur duo regna confederata et coniuncta sunt sub uno rege et cum fidelitate et iurejurando et promissionibus homines duorum regnorum consociati sunt.” Fant & Annerstedt 1871, s. 13.

an uteslutande på Sverige. Detta rikes olyckor förklaras ytterst genom att invånarna varken förstod eller ville tacka Gud för sin välgång, och därigenom ”planterades ett frö i riket ur vilket alla rikets olyckor växte fram”³¹³. Men det är specifika individer och deras gärningar som framställs som olyckornas direkta orsak.

Förfallet började, enligt *Libellus* författare, med att kungen tog sig en hustru från ”Francia”, som fick honom att ringakta alla gamla och kloka män i riket; i stället tog han sig nya rådgivare bland unga, fattiga och lågättade män. Detta gav upphov till sådana utsvävningar att båda hans riken blev utarmade. Kungen fortsatte att gå i mässan, men bara för syns skull; han stiftade inte rättvisa, och insatte fogdar och tjänstemän som utarmade allmogen för att finansiera sina egna världsliga nöjen. Efter dessa oskick började Magnus hänge sig åt allt värre skörlevnad, han slutade ha könsumgänge med sin hustru och ägnade sig på Djävulens ingivelse åt andra sorters grovheter. Samtidigt upphöjde han en riddare (vilken går att identifiera med Bengt Algotsson) som både han och drottningen hyste tillgivenhet till, och lämnade över nästan hela riket i dennes hand. Sin egen son Erik, som han tidigare hade låtit välja till kung, reducerades till att kallas för hertig. Ingen vågade protestera förrän sonen själv hade blivit myndig och med råd och hjälp av de äldste och klokaste i riket jagade iväg gunstlingen ur riket. Magnus drottning Blanka röjde dock Erik ur vägen genom att förgifta honom, något han var hjälpsam nog att upplysa om innan han dog:

Och då allt hade blivit avhandlat, gav modern sonen en giftbrygd, av vilken han dog efter 20 dagar. Genast då han kände sjukdomen i lemmarna, svarade han, då man frågade honom: ’De som förde mig till världen, skiljer mig från den’.³¹⁴

Vid detta tillfälle i berättelsen har Magnus alltså ringaktat de ädla männen under hans styre, ruinerat sina riken genom världsliga utsvävningar, begått ”onaturliga” sexuella handlingar och slutligen gynnats av mordet på sin egen son. Det är dock inte slutet på skildringen. Med sonens död återvann Magnus sin tidigare makt, men han kunde inte hämnas på sonens anhängare eftersom de var för starka. De fortsatte alltså att tjäna honom liksom de hade tjänat Erik, *sedan de mottagit hans ed på* att han skulle bättra sig, och fly vanäran och inte avträda några jordar till kungen av Danmark.³¹⁵

---

³¹³ Fant & Annerstedt 1871, s. 13.

³¹⁴ ”Et cum omnia retracta essent, mater dedit filio pocionem ex qua infra XX dies mortuus est. Qui statim senciens infirmitatem cum in extremis esset, dixit quesitus: hii, inquit, qui me in mundum genuerunt, hii separant me de mundo.” Fant & Annerstedt 1871, s. 14.

³¹⁵ ”Ideo omnes seruierunt regi sicut filio accepta cautela de securitate vite eorum datoque iureiurando...” Fant & Annerstedt 1871, s. 14.

De punkter på vilken Magnus bröt sin ed är de argument med vilka *Libellus* explicit motiverar hans avsättning. Först upphöjde han en ny gunstling framför alla andra, liksom tidigare.³¹⁶ Mot sina rådgivares inrådan avträdde han sedan Skåne till kungen (Valdemar) av Danmark utan lösensumma, vilket bekräftade dennes rådgivares påståenden att de båda kungarna hade konspirerat mot sina undersåtar för att förgöra dem. Magnus tillät kungen av Danmark att invadera Öland och Gotland medan han själv fängslade biskopen av Åbo för att denne hade vågat fördöma honom. Slutligen ignorerade han en påvlig bannlysning i fem år fastän det är förknippat med dödsstraff att göra det i mer än ett år.

Därefter följer skildringen av den lagenliga avsättningen. Vid den tiden samlades rikets biskopar, "barones", och andra ädla och kloka män och "då de fann att kungen var besluten att hålla fast vid sina planer och förrädare mot riket, och *svikare av sina eder och löften*, och den danske kungens hjälpare (fauctor) och *medveten om sitt svek* och allmogens skövlare genom svåra pålagor, och sedan de på grund av detta lagligen avsatt honom" valde de Albrekt till kung.³¹⁷ Historien avslutas med att Magnus begår ett sista edsbrott: Sedan Albrekt av nåd avtalar med Magnus att låta honom behålla en del av riket, så lovar och svär Magnus att låta Albrekt behålla namn och ämbete av kung. Men sedan Albrekt givit sig av från riket så passar Magnus på att försöka återta Sverige med hjälp av sin andre son Håkan, "i strid med allt vad han tidigare hade lovat" ("irritans omnia que prius promisit et iuravit"). Men med Guds hjälp besegras han och sitter nu inspärrad som han förtjänar (sicut male meruit detinetur).

Även om *Libellus* ägnar stort utrymme åt att berätta om kung Magnus karaktärsbrister, är det alltså inte de som anförs som grund för avsättningen. Inte ens hans påstådda del i mordet på sin egen son nämns i slutanförandet som argument för att rikets män enas om att avsätta honom. Kungens brott är att han framhärdar i sin ondska trots löften om motsatsen, att han är medveten om innebörden av sina gärningar och trots detta sviker förtroendet hos de undersåtar som har valt honom. För att göra en liknelse till en domstolsplädering: "Sodomianklagelsen" är onekligen central i sammanhanget, men den tjänar framförallt till att etablera hans karaktär. Den konkreta och uttryckliga brottsanklagelsen som riktas mot honom är att han är en edsbrytare och förrädare ("proditor"). Odygden är vad som lägger grunden för brotten, men det är brotten som utgör den rättsliga grunden för avsättningen. Och brotten

---

³¹⁶ Även om den förste gunstlingen har sin motsvarighet i Bengt Algotsson så låter sig den senare inte matchas mot någon känd historisk person.

³¹⁷ "...attendentes regem obstinatum in conceptibus suis proditoremque regni et suorum violatorem juramentorum et promissionum suarum fauctoremque regis Dacie et conscium doli sui sed et depopulatorem communitatis sue propter exactiones gravissimas, ipsoque propter premissa legitime deposito..." Fant & Annerstedt 1871, s. 15.

består av förräderi, edsbrott, mord, förakt mot lagen och förpliktelserna.³¹⁸

Nära nog identiska anklagelser till de som riktas mot Magnus i *Libellus* riktades även mot kung Albrekt i en nästan samtida skrift, nämligen det undsägelsebrev som allmogen ”ovanskog” utfärdade år 1371.³¹⁹ Här är det samma argumentation och ett liktydigt ordval som riktas mot Albrekt, till förmån för kung Magnus. Avsändarna talar kung Albrekts brott mot det ”Våld och orätt, trældom och omilde” som Sveriges allmoge har haft av ”tyska män” sedan Albrekt kom till makten, och som alla nu levande människor såväl som Jesus och Maria känner till så är ”den förutnämnde herr Albrekt, som skulle vara vår kung, en menedare, och (han och) hans fader, Sveriges rikets rätta förrädare”, varför de med detta brev undsäger honom sin trohet och i stället förklarar sig lojala med den gode kung Magnus.³²⁰ Detta brev producerades alltså ungefär samtidigt med *Libellus*, och visar på att anklagelser om trolöshet var ett centralt och aktivt led i att legitimera den handling som det innebar att sätta sig emot en lagenligt tillsatt kung.

Vad gäller *Erikskrönikan*, är berättelsen som leder upp till Birger Magnussons avsättning uppbyggd på ett likartat vis som *Libellus*. Den lägger stor möda på att skildra Birgers dåliga karaktärsegenskaper: Lättpåverkad, impulsiv och feg, ständigt redo att lyssna på onda rykten och löna vänskap med misstro.³²¹ Bland dessa är misstron som han visar mot sin omgivning hela tiden dominerande. Detta visar sig första gången i skildringen av de tre kungasönernas vistelse hos marsken Tyrgils Knutsson på gården Aranäs i Västergötland. Här ställs öppenhetligheten vid gästbudet i kontrast till Birgers handlande, han väntar till dagen efter med att tilltala hertig Erik i hemlighet.³²² Han har hört sägas att bröderna vill honom illa, och avkräver dem brev och sigill på att de inte skall konspirera mot honom. Hertigarna går med på detta, i vetskap om att de annars inte kommer att få resa därifrån.³²³

När de kort därefter på nytt blir kallade inför kungen så ställs hertig Eriks förtröstan på Birgers ord i kontrast till den senares misstro, trots att alla varningar och råd om försiktighet som Eriks vänner ger honom är välgrundade, och Birger i sin tur lyssnar på rykten och elakt förtal. Så

---

³¹⁸ Bagerius & Ekholst berör inte detta utan diskuterar *Libellus* enbart i termer av sexualnormativitet.

³¹⁹ DS X 1 (Sdhk 9850).

³²⁰ ”fornemda herra Albrekt som wor konunger skulle wara, huilkin som är en retter meenedhare och hans fadher, rikesesens i Swerige rätta förrådhare.” DS X 1 (Sdhk 9850).

³²¹ Pipping 1963. vv. 2037 - 2041, 2057 - 2065, 2449 - 2450, 2909 - 2910, 3675 - 3717

³²² ”hwat man talade openbart/ thz kunne almogen wel forsta/ vm morgonen talade konungen swa/ til sin broder hemelik...” Pipping 1963. vv. 2033-2036.

³²³ Pipping 1963. vv. 2037-2053.

vägrar herr Abjörn Sixtensson och Arnvid [Gustavsson] lita på kungens löften om lejd, men hertigarna lyder hans påbud att komma till Visingsö.³²⁴ Väl där framför Birger sina anklagelser mot dem, dock inte själv utan genom ombud; först ber han en biskop som avsäger sig uppgiften, och sedan en riddare.³²⁵ Först när denne har läst upp kungens anklagelsepunkter tar Birger själv till orda i vredesmod, medan Erik behåller fattningen.

Detta börjar med skildringen av hur han släpps fri från sin fångenskap i Nyköping, efter att ha godtagit rikets råds villkor om att nöja sig med sin tredjedel av riket och aldrig härja riket med en utländsk här. Krönikören tar detta tillfälle att moralisera över Birgers brist på ordhållighet:

han borde hellre ha tigit/ och lämnat sitt land en tid/ än svurit sig så falskt/ han svor sig aldeles illa/ och gjorde sin skapare mycket emot/ vid guds lekamen och hans blod/ tyvärr förstod han inte/ att Gud inte skulle låta det vara ostraffat/ han borde hellre ha låtit det vara osagt/ än svurit vad han ej ville hålla/ då blev hans olycka mångfaldig.³²⁶

Omedelbart därefter beskriver krönikan hur Birger lämnar landet, beger sig till Erik Menved och ”svär upplänningarna ofrid”. Till slut ingår hertigarna stillestånd och fred med kungarna, och kung Håkon låter dem åter trolova sig med hans dotter och brorsdotter. Återigen inträder fred i riket eftersom alla ”älskar tukt och god sed” och låter sig nöja med sin lott.³²⁷ Sedan börjar berättelsen om Nyköpings gästabud.

När Birger sedan kallar dem båda till sig så är det Valdemar som visar mest tillförsikt, men Erik tvekar på Birgers avsikter. Men när en riddare kommer och varnar dem för att bege sig till kungen så tror Erik att man försöker slå split mellan dem och vägrar att lyssna på varningarna.³²⁸ När de kommer fram till kungen så råder det inte längre någon tvekan om vad som sker. Erik rider Birger till mötes utan akt på riddarens ord ”at konungen wille them forradha”.³²⁹ Drotsen Johan Brunekow lurar hertigarna att härbärgera sina män i staden medan de själv får bo på slottet.

---

³²⁴ Pipping 1963. vv. 2059-2067.

³²⁵ Pipping 1963. vv.2074-2080.

³²⁶ ”Han tog det villkor de hade lagt för honom/ dock borde han hellre ha tigit/ och varit utan sitt land en tid/ än svurit sig så falskt./ Han svor sig aldeles falskt/ och gjorde stor synd mot sin skapare./ På Guds lekamen och hans blod/ ack att han ej förstod/ att Gud inte skulle låta det vara ohämnat/ han borde hellre ha hållit tyst/ än svära det han inte ville hålla/ därför blev hans plågor mångahanda./ Han gav ut brev och lovade tro/ och orsakade sig själv mycken oro/ och gjorde som en ovis man/ han villkorade det under bann/ och bröt det han hade svurit/ den varo ovis som rädde honom därtill.” Pipping 1963. vv. 2843-2861.

³²⁷ Pipping 1963. vv.3440-3445.

³²⁸ Pipping 1963. vv. 3674-3720.

³²⁹ Pipping 1963. vv. 3740.

Sedan går allt utför: När nyheterna sprider sig så reser sig hertigarnas män mot Birger, han försöker ta landet med våld men blir ivägjagad av Stockholms borgare, och måste skicka efter hjälp från Danmark. Hertigarnas män belägrar Nyköping, och det kommer en liten sekvens där Birger står på toppen av ett torn och reflekterar över sina gärningar - sedan slänger han ner nyckeln till hertigarnas fängelse och så svälter de ihjäl. Men Birgers härsmakt lider nederlag och Brunekow och andra av hans män blir fångar.

Denna hjälp leds av hans son Magnus, som inte känner till något om faderns brott och bara gör det för att han blir bjuden.

Ett retroaktivt försvar

Överlag framställer *Erikskrönikan* de båda karaktärerna hertig Erik och kung Birger som varandras motsatser. Krönikören tar alla tillfällen att förse hertig Erik med superlativistiska lovord och demonstrera hans ädelmod, tapperhet, generositet och höviska beteende, det vill säga alla de egenskaper som utmärker honom som mer kunglig än kung Birger själv. Birger å sin sida är helt befriad från förlåtande drag, och hans karaktärsbrister omtalas gång på gång i kontrapunkt till Erik: Han är obeslutsam, feg, girig, misstrogen, lyssnar på rykten och dåliga råd och förkastar goda råd, och som härförare lider han nesliga nederlag.

Sverre Bagge konstaterar att *Erikskrönikan* också ger uttryck för ett höviskt ideal - ”However, the chronicle does not attempt to conceal the fact that Erik was also an astute and cynical politician who acted in the way that best served his own personal interests.” Ferrari menar att även hertig Erik visar prov på list och svekfullhet.

Förvisso säger krönikören rätt ut att det var hertigarna som förtalade Tyrgils Knutsson inför Birger med påföljden att han avrättades, och de tar sin lagenligt krönte kung och bror tillfånga genom ett nattligt överfall. Men dessa episoder slår ändå i slutändan värst mot Birger: Det är han som på grund av bristande omdöme avskedar sin allra trognaste rådgivare och avrättar denne för påstådda brott. Vid Håtuna är det hans son Magnus som tvingas fly för sitt liv. Båda dessa karaktärer beskrivs av krönikören som rättrådiga personer som faller offer för omständigheterna, närmare bestämt effekterna av Birgers agerande.

Vad gäller Eriks ordhållighet så tycks flera partier i *Erikskrönikan* vara ämnade att försvara den. Ett ställe där *Erikskrönikan* tycks gå i direkt dialog med brevmaterialet är i skildringen av hertigarnas trohetsförsäkran på Aranäs 1304. Brevtexten säger som sig bör att de har lovat och utfärdat sitt brev av ”fri och obunden vilja”, men krönikan hävdar motsatsen. Där understryks det hur hertig Erik ger Birger sitt brev, väl medveten om att om han inte gör så kommer han inte att få resa därifrån.³³⁰ Detta kan

---

³³⁰ ”Haffde han ther a mote mält/ tha war eth radh swa saman fält/ Ok war komit yffrid när/ at konungen wilde hawa dwalt han thär.” Pipping 1963. vv. 2050-2053.

jämföras med Birgers ed i Örebro, där berättaren understryker att det hade varit bättre om han låtit bli att svära, dvs. han hade ett val att göra så.

När *Erikskrönikan* sedan skildrar ödet för Tyrgils Knutsson, med vars dotter hertig Valdemar var gift, så förklarar den att äktenskapet upphävdes på grund av att det bröt mot den kanoniska rätten, då Tyrgils hade burit fram hertigen vid dopet och därmed var att räkna som hans gudsfar.³³¹

Enligt Jerker Rosén (1939) förvanskar *Erikskrönikan* också medvetet kronologin i skildringen. Brevmaterial och annalförteckningar är samstämmiga med *Erikskrönikan* om att hertigarna slöt ett stillestånd med kung Erik utanför Bogesund (Ulricehamn) runt årskiftet 1306-1307. I maj 1307 slöt de svenska hertigarna som bekant ett förbund med hertig Kristoffer av Danmark, som vid tillfället förefaller ha varit hemligt. Under sommaren begick de krigshandlingar i Skåne, och när kung Erik själv kom till Örkelljunga i september 1307 så slöt han personligen ett stillestånd med hertigarna och även med sin bror och kung Håkon, vilket innehöll ett förslag om slutgiltig fred och en permanent uppdelning av Sverige mellan hertigarna och Birger.³³² Detta stillestånd stipulerade att parterna skulle träffas strax före jul för nya förhandlingar. Men redan den 17 december hade de svenska hertigarna lovat kung Håkon att anfalla kung Erik på nytt.³³³ *Erikskrönikan* skildrar detta anfall, men utan att nämna stilleståndet i Örkelljunga. I krönikan framstår alltså detta anfall inte som ett brott mot det senaste avtalet, utan som en följd av att det första avtalet i Bogesund hade gått ut. Att författaren inte varit omedveten om Örkelljungafördraget motiverar Rosén med att dess skildring av ytterligare ett nytt stillestånd under åren 1308, till innehållet överensstämmer med Örkelljungafördraget. Roséns slutsats är att *Erikskrönikan* medvetet förvränger en kronologi som var känd av författaren, för att inte framställa hertig Erik såsom en avtalsbrytare.³³⁴

Slutligen: Vad gäller överfallet vid Håtuna så kan halva *Erikskrönikan* ses som ett sätt att rättfärdiga denna gärning i efterhand, även om ingen bortförklaring gives i just skildringen av dådet. Vad som dessutom konsekvent framhålls är hur Erik och hans anhängare behandlar sina fångar väl och bara eftersträvar rättvisa, inte hämnd.

Även om *Erikskrönikan* på sina ställen lämnar öppet för åhörarna att reflektera över rätt och fel och även hjältarna ibland bedriver list och agerar i lönnedom, så är det ingen tvekan om att mened och förräderi är brott som bestraffas av både Gud och människor. Tyrannporträtten av Birger Magnusson i *Erikskrönikan* och Magnus i *Libellus* följer samma

---

³³¹ Pipping 1963. vv. 2416-2431.

³³² ST 164 (Sdhk 2181); Om urkundens rätta datering, se Rosén 1939, s. 134.

³³³ DS 1566 (Sdhk 2223).

³³⁴ Rosén 1939, s. 140-141.

modell: De målas upp som karaktärsvaga monarker som styrs av sina impulser, lyssnar till dåliga råd och låter sig manipuleras. Men det är inte karaktärsbristerna som ligger till laglig grund för deras avsättning, det gör i stället de konkreta brott som deras karaktärsvaghet *leder fram till*, av vilka förräderi, mened och mord är de grövsta.

”Gud vet vad i hans hjärta var”

Olaus Petri artikulerar temat om skillnaden mellan det formella löftet och den sanna troheten, mellan läpparnas bekännelse och hjärtats intention. Han diskuterar just detta fenomen på ett sätt som är motiverat att återge *in extenso*:

Ja, det brukar vara så i världen, att ju starkare eder och förpliktelser med brev och sigill, desto mindre blir det hållet. För om han som gör förpliktelsen är en redlig och skälig man, då håller han det han lovar, även om han inte gjorde någon ed och brev på det. Men är han oredlig, så hjälper brev och insegel och starka eder föga, för man hittar ju någon orsak, hur den än kan vara, som man drar nytta av och säger sig inte vara förpliktigad att hålla det man lovat. En mans egen ära och redlighet gör mer till att hålla ord och löften, än många eder, brev och sigill, och ju mera eder och förpliktelser den ene begär av den andra, ju mindre tror man honom. Ty om han trodde honom väl, då begärde han inte många eder av honom.³³⁵

Vad Olaus Petri pekar ut här är löftesgivandets inneboende motsättning: Att det inte finns någon mening med att avkräva en pålitlig person ett löfte, medan eder, brev och sigill är verkningslösa om man har att göra med en trolös person, som utan betänkligheter kommer att utnyttja dessa utsmyckningar för att lura den godtrogne. Olaus antyder dock att detta löftesbrott inte sker flagrant, utan att löftesbrytaren alltid finner ett sätt att böja orden till sin fördel, för han hittar alltid ett svepskäl som ursäktar löftesbrottet. Ett löfte är en paradoxal företeelse eftersom det förutsätter både tillit och misstro. Om man redan litade på varandra skulle man inte behöva lova något. Samtidigt: Om man inte litar på varandra så är löften inget värda. En ed var något dubbelydigt. Å ena sidan var det något som gavs mening genom antagandet att en hedervärd person skulle stå för sitt ord. Denna jämförelse tydligt att Olaus Petris moralistiska omdöme

---

³³⁵ ”Ja thet pläghar gemeenliga så skeep i werldenne at jw swårare eedher och forpflichtelse med breff och insigel, jw mindre warder thet hållit[.] Ty at om han som forpflichtelsen gör är en redelig och skälig Man, thå haller han wel thet han loffuar, än thå at han inghen eedher eller breff gjorde ther vppå[.] Hwar han och är oredhelig, så hielpa breff och insigel och swåra eedher ganska fögho, Fför ty man finner jw noghon orsack ää hurudana hon wara kan, ther man tagher tilfelle vthåff och segher sich icke wara plichtig til at halla thet som loffuat är[.] Eens mandz eeghen infödda ära och redelighet gör meera ther til at ordh och lyffte hållen warda, än monga eedher, breff och insigel, och iw meera eedher och forpflichtelse then eene begierar aff then andra, jw mindre troor han honom[.] Ty at om han troodde honom wel, thå begierade han icke monga eedher aff honom[.] Olaus Petri 1860, s. 111.

om edstagandet inte är något sentida, utan snarare en tanke som finns närvarande i samtiden.

Han visar också innebörden av den offentliga eden: Den tvingande kraften av ed, brev och sigill kommer sig av att de är publika, sker inför någon annan. Detta tema finns även i *EK* och *Libellus*.

Även om det finns utrymme för att läsa in moraliska dubbeltydigheter i den övriga texten, så är det svårt att finna sådana i *Erikskrönikans* sista del. Det börjar med att Valdemar besöker kungen, och han och Märit kommer honom till mötes med vänliga hälsningar, vilket man förstår förebådar deras falskhet ("gud vet vad i hans hjärta var").

4. Försoning

Precis som det fanns normer som styrde hur ett avtal skulle ingås upp upprätthållas, och hur en konflikt måste utkämpas för att anses legitim, fanns det även normer för hur konflikter skulle föras till ett slut. Kapitel 3 behandlade akten att ingå avtal, vilket ofta var en fråga om att sluta fred med en fiende. Det följande kapitlet kommer att handla om processen som ledde fram dit.

Hur denna process gick till – kallad ”försoning”, ”fredsstiftning” eller liknande – och vad den hade för betydelse, är ett centralt problem inom forskningen om konflikthantering i det tidigmedeltida samhället. För den nordiska 1300-taletsforskningens vidkommande är det ett närmast orört fält. Det hör delvis ihop med att historikerna inom detta område oftast har lagt tyngdpunkten i sina tolkningar på själva fredsvillkoren, snarare än fredsavtalens yttre former. Men det är också för att uppgifterna om de procedurer som kringgav ett fredsavtals upprättande ofta är förhållandevis sparsmakade. Ibland är de relativt utförliga, ibland måste de utläsas mellan raderna, men för den som utger sig för att studera dem finns de där i tillräckligt stor mängd för att låta sig studeras.

Det följande kapitlet är en ansats att förklara hur försoningsakten ”spelade roll”; hur de former som iaktogs vid sådana tillfällen bidrog (eller förväntades bidra) till att möjliggöra freden, samt manifesteras och förankra den nyordning som freden skulle innebära. Detta kommer att genomföras genom att först analysera i vilka olika kontexter ett fredsslut kunde äga rum, och vilka former som det tog beroende på vilka omständigheter som förelåg. I detta avsnitt kommer också en analys att genomföras av de roller som spelades av tredje part i sådana uppgörelser, de personer som i avtalsbrevet omnämndes med någon variation av titeln ”skiljedomare” eller ”medlare”, men vilkas roll i sammanhanget uppenbarligen kunde variera stort. Sedan kommer det att undersökas hur innebörden i en försoningsakt kommunicerades. Hur förmedlades det budskap som det var meningen att den skulle förmedla? Slutligen kommer analysen att behandla vilka normer som försoningsakten utgick från,

vilka uppfattningar hos deltagarna som aktiverades för att göra den meningsfull.

4.1. Försoningstillfället

Med ”försoning” menas i det här avseendet en situation där två parter som varit fiender slöt en överenskommelse om att låta fiendskapen förbytas i vänskap, och demonstrerade detta nya förhållande för varandra och för omgivningen. Det kunde dock ta sig olika uttryck beroende på skillnaden i förhandlingsposition och status mellan de som försonades på detta sätt.

4.1.1. Konflikters slut

När en fred slöts, innebar det alltid att de stridande parterna ”försonades” med varandra, i den meningen att fiendligheterna upphörde. Generellt är det möjligt att dela in de situationer där konflikter fördes till ett slut i ett fåtal typer. 1300-talets fredsuppgörelser resulterade i regel i en justering av de makt- och ägandeförhållanden som hade varit rådande före tvisten i fråga, men mer sällan i en radikal omkastning av dessa. Följande indelning är baserad på vilket förhållande mellan de försonade parterna som demonstrerades i samband med fredsslutet.

Underkastelse

Några av konflikterna under den aktuella undersökningsperioden slutade med att en av de tvistande parterna tog på sig skulden för den utspelade konflikten och bad om nåd. Tvisten mellan Birger Magnusson och hans bröder år 1304 – 1305 är ett uppenbart exempel, men även den skånske stormannen Johannes Offesøns resning mot Magnus Eriksson 1339 slutade på ett sådant sätt. I båda dessa fall var det fråga om en resning av en underordnad mot sin herre, och de underdåniga parterna förklarade också i samband med försoningen att det var på detta sätt de hade agerat. ”Underkastelsen” betecknar i det här fallet att den ena parten i försoningen bekände att han hade gjort sig skyldig till olydnad, att denna olydnad hade varit orättfärdig, och ställde sig under den andra partens dom för att gottgöra sina försyndelser.

Termen ”underkastelse” för lätt tanken till ”förlust”, att den underdåniga parten hade blivit berövad alla medel att föra striden vidare, men så behövde inte vara fallet. Inom fejdforskningen betonas att att meningen med att driva en konflikt sällan var att ”vinna” i en absolut mening, men snarare att öppet demonstrera sin styrka och beredvillighet att stå upp för sig själv. Ur ett sådant perspektiv kan ett tillfälle som de svenska hertigarnas ”underkastelse” i Kolsäter 1305 ses som det sista steget i deras

resning mot sin bror kungen, ett sätt att normalisera förhållandet till honom efter det att de hade visat sin vilja och förmåga att försvara sin självständighet. En sådan tolkning passar med *Erikskrönikans* skildring av episoden, där freden i Kolsäter beskrivs som kulmen på ett förlopp som började när hertigarna – fördrivna och medellösa – beviljades resurser i form av län och manskap från kung Håkon, med vars hjälp de successivt lyckas tillkämpa sig en position där kung Birger är tvungen att antingen konfrontera dem och Håkon i ett öppet fältslag, eller ta dem till nåder.³³⁶

Förlikning

De allra flesta furstekonflikter under perioden slutade med vad som kan beskrivas som en "förlikning", i den meningen att de försonade parterna enades om en uppgörelse som var nöjaktig för dem båda, och kom överens om att hänskjuta kvarvarande eller framtida tvistefrågor till någon form av skiljedom. En viktig skillnad från "underkastelser" av den typ som beskrevs ovan är att fredsavtal för den allra mesta delen innehåller någon variation på temat att alla tvister mellan parterna hädanefter skall vara "uppryckta med roten", "fullständigt utsläckta" och "aldrig återkallas i minnet" – med andra ord en ömsesidig överenskommelse om att "dela på skulden", låta udda vara jämnt och gå vidare.³³⁷

Vissa fredsavtal har karaktär av förlikning snarare än underkastelse, trots att det rent statusmässigt inte var fråga om en uppgörelse mellan likar. Så var fallet med Magnus Erikssons fred i Jönköping år 1357 med sin äldste son Erik och dennes anhängare, samt även freden som Magnus ingick 2 år senare i Söderköping med rikets råd.³³⁸ I båda dessa fall var det Magnus själv som gjorde utfästelser och garantier, och öppet förskjöt sin forne vän och bundsförvant Bengt Algotsson och hans närstående.

"Eliminering"

Det var relativt sällsynt att någon av 1300-talets furstekonflikter slutade med att någon av huvudaktörerna dödades, fördrevs eller på annat sätt "förpassades från spelplanen". När så skedde, gav det upphov till en mer långtgående omvälvning i relationsnätverket som måste hanteras på något sätt.

Det vanskliga i att bära hand på en familjemedlem demonstreras med önskvärd tydlighet av ödet som drabbade Birger Magnusson. Även om det inte finns några belägg för att han bar ansvaret för sina bröder hertigarnas död, lämnar *Erikskrönikan* inget tvivel på den punkten. Att ha en familjemedlems blod på sina händer var en av de attribut som en tyrann

---

³³⁶ Þorláksson 2007, s. 74.

³³⁷ "...ad mentem vel memoriam in dampnum cuiusquam ipsorum nullo unquam tempore publice vel occulte de jure vel de facto revocare debemus..." DS 5730 (Sdhk 7171).

³³⁸ DS 5730 (Sdhk 7171); DS 6152 (Sdhk 7622).

försågs med, vilket även demonstreras av att *Libellus* kastar skulden för Erik Magnussons död på hans far och mor trots att det inte är det brott som den slutligen anför som motivation för hans avsättning.

Det var betydligt vanligare att beröva en rival friheten. Detta var som bekant ett vapen som Magnussönerna brukade mot varandra, liksom deras egen far hade gjort mot sin bror Valdemar i den föregående generationen. Valdemar Birgersson hade visserligen dött i fångenskap, men han var då sedan länge avsatt och till åren kommen när det hände. Vad gäller Birger Magnusson är det tveksamt om hans frihetsberövande förväntades vara för evigt. Han hade fortfarande ett betydande stöd, och var fortfarande den lagenligt krönte kungen. Ärkebiskopen Nils Kettilsson, som hade spärrats in tillsammans med Birger, blev frisläppt av hertigarna redan 1307.³³⁹ Enligt Jerker Rosén var det vid tidpunkten för Birgers frigivning ohållbart för hertigarna att hålla honom fången längre. Utan att spekulera alltför mycket i hertigarnas motiv kan det konstateras att inspärningen av Birger Magnusson, hans familj och allra närmaste bundsförvanter gav hertigarna ett större politiskt manöverutrymme, detta utrymme var försett med ett ”bäst före”-datum. Deras ”usurpation” resulterade liksom deras resning i att ge dem ett bättre förhandlingsutrymme, men att avsätta kung Birger fullständigt hade varit betydligt svårare.

Sveriges kungar från 1266 till 1389 hade – med undantag för Magnus Ladulås - de egenskaperna gemensamt att de avsattes från sin tron under sin levnad, samt att de drabbades av ett hårt historiskt eftermäle.³⁴⁰ Valdemar Birgersson, Birger Magnusson, Magnus Eriksson samt Albrekt blev föremål för skildringar som utmålade dem som tyranner och/eller oduglingar, vilket anfördes som förklaring till deras öde. Samma sak gällde för kung Kristoffer II av Danmark. Dessa skildringar gör gällande att det var deras dåliga egenskaper som orsakade deras avsättning. Det krävs ingen stor cyniker för att misstänka att det verkliga förhållandet snarare var det omvända, att avsättningen av en lagenligt vald, smord och krönt kung var en komplicerad historia som fordrade ett omsorgsfullt efterarbete. ”Legitimeringsberättelser” såsom *Erikskrönikan* och *Libellus* förklarade varför det som hade skett var rätt och riktigt, inte alls ett oerhört brott utan tvärtemot en Gudi behaglig gärning.

Men ”elimineringen” av en individuell politisk aktör gjorde inte att konflikten inte längre behövde hanteras. Kvar fanns oftast vederbörandes nätverk av anhängare och förtrogna, som även hade nära band till den ”vinnande” sidan, trots att deras lojaliteter för tillfället hade varit olika.

---

³³⁹ Rosén 1939, s. 119–121.

³⁴⁰ Det samma gäller hertiginnan Ingeborg, som aldrig berövades sin formella ställning men väl blev fråntagen en stor del av sin direkta politiska makt i samband med försoningen med Sveriges råd 1326.

Det var med dessa personer som man var tvungen att söka försoning. Hur detta skedde kommer att diskuteras nedan.

4.1.1. Medlare och bundsförvanter

Det var få, om ens någon, av 1300-talets politiska konflikter som involverade enbart de ursprungliga kontrahenterna. Minst en tredje part tenderade att bli indragen i tvisten. Vilka roller spelade dessa parter i att föra konflikter till ett slut? Som framgick i kapitel 3, var terminologin för detta varierad. Det är tydligt att furstarna till följd av släktskap eller uttryckliga löften ofta hade en förväntan på sig att ingripa i varandras konflikter, men vad kunde dessa roller innebära?

Beskydd

En typ av medling var att agera beskyddare eller patron åt någon som stod i onåd hos sin egen herre. När kung Birger Magnusson tog de landsflyktiga danska stormännen i sitt beskydd år 1302-1303, gjorde han detta med motiveringen att kung Erik av Danmark förföljde dem olagligen och att han själv ville hjälpa dem att uppnå en lagenlig förlikning gällande de böter som ålagts dem. Kung Eriks rättsvidriga agerande (samt hans "fader" kung Håkons enträgna vädjan) var argumentet som Birger behövde för att kunna träda emellan Erik och hans fiender och ta de senare i sitt beskydd.

Genom detta brev gör vi veterligt att det sanningsenligt har sagts oss av trovärdiga män, att den storslagne fursten herr Erik Danskars och Slavers kung, vår käre bror, rörande de böter, som han ålagt de ädla herrarna Jacob, greve av Halland, Peter Jacobsson, junker Nils och Johannes Petersson, vilka är förvisade från Danmarks rike, i strid med rätten och landets lagar på många sätt besvärat dem och ombesörjt att de blivit oförtjänt antastade...³⁴¹

Beskyddet som Birger erbjuder de danska fredlösa är i princip det samma som kung Håkon senare skänkte de svenska hertigarna. Här var medlaren en beskyddare, inträder i ett patron-klientförhållande med de han tar i sitt beskydd.

Medling

I det tidigmedeltida samhället beskrivs medlarens roll ofta just som en mellanhand, någon som gjorde det möjligt för två stridande parter att

---

³⁴¹ "Notum facimus per presentes nos a viris fide dignis veraciter didicisse, quod magnificus Princeps dominus Ericus Danorum Slavorumque Rex, frater noster dilectus, super causis, quas ipse nobilibus viris, dominis, Jacobo, comiti Hallandie, Petro Jacobs. domicello Nicolao et Johanne Petersun de regno Dacie profugis et proscriptis imposuerit, eosdem nobiles contra justiciam et leges patrie multipliciter aggraverat et eosdem ab aliis procuraverat indebite molestari..." DS 1369 (Sdhk 1981).

sluta fred med hedern och i behåll. Den ideale medlaren var en inflytelserik och statusfylld person, gärna med nära relationer till båda de tvistande. Hans eller hennes uppgift var att se till att både de materiella kraven och den sårade hederskänslan tillgodosågs.³⁴²

I det aktuella källmaterialet finns det få uttryckliga exempel på att ”medlare” hade denna roll. Det förekommer dock. Det tydligaste vittnesbördet om denna typ av medling förekommer i den hanseatiska recessen från förhandlingarna i Tönsborg år 1372, mellan kung Håkon och hansestäderna.³⁴³ Vid det här tillfället var även kung Magnus Eriksson med, sedan han hade släppts fri ur sin fångenskap året innan. Recessen ger bilden av ett låst förhandlingsläge, där båda sidor initialt upprepade exakt samma klagopunkter och argument som de redan hade fört fram vid förhandlingarna i Bohus två år tidigare, och visade upp samma handlingar som tidigare. Texten berättar sedan:

Efter att i flera dagar på detta sätt tvistat och förhandlat fram och tillbaka, ville ingendera parten delge den andre sina intentioner. Slutligen, på den helige Mauritius dag, trädde kung Magnus emellan dem, då han gärna ville verka för att främja fred mellan dem. Och han frågade städernas ombud, vad de slutligen önskade.³⁴⁴

Skildringen ger intrycket av ett låst förhandlingsläge där ingendera parten vill ”blinka först”. Att ”delge sina intentioner” skulle kunna tolkas som en beredvillighet att backa, att hamna i moraliskt underläge genom att vara den förste som tar steget till en kompromiss. Magnus ställning som kung och hans fadersrelation till Håkan tillåter honom att ta på sig rollen som mellanhand, som ”träder emellan” (”mediare”) och därmed ger de båda parterna en möjlighet att gå vidare.

Iögonfallande i sammanhanget är kung Magnus dubbla roll som både part och medlare i målet. Han förefaller i detta fall ha kunnat förena de båda rollerna, åtminstone tillfälligt. Det går inte att avgöra från texten huruvida detta arrangemang var sämre än idealet, och att en mer oberoende medlare hade varit att föredra. Tydligt är i alla fall att Magnus här iklädde sig aspekten som mellanhand, som låter de tvistande parterna gå vidare med förhandlingen utan att ge sken av att ha uppgivit det rättfärdiga i sin sak.

---

³⁴² Cheyette 2004, s. 200–206.

³⁴³ DS 9045 (Sdhk 10245).

³⁴⁴ “Habitis itaque per multos dies hincinde diuersis questionibus et tractatibus, neutra pars voluit alteri suam detegere intencionem. Tandem ipso die beati Mauricij mediauit inter eos dominus rex Magnus, quod ipse vellet inter eos pro bono pacis libenter laborare. Et petivit a ciuitatensibus, que ipsi finaliter desiderarent.” DS 9045 (Sdhk 10245).

Fredsmäklare

Efter detta tog en ny förhandlingsrunda vid, som dock återigen strandade på giltigheten av de ursprungliga avtalsbrev, varpå Håkan och Magnus begärde att frågan skulle hänskjutas till en tredje part: ” [Kungarna] svarade att de därför ville rättsligen underställa sig furstars och herrars beslut.”³⁴⁵ Detta framstår som något fullständigt normalt, till och med väntat.

Konflikten mellan Magnus Eriksson och Erik Magnusson 1356-57 är ett tydligt exempel på skiljedomare som samtidigt var aktiva parter i konflikten som de kallades till att lösa. När kung Magnus och hans son Erik tillkännagav sin avsikt att förlikas i samband med den första tvisten dem emellan 1356-1357, förklarade de att de hade förbundet sig till hertig Albrekt av Mecklenburg och greve Albert av Holstein som skiljedomare, och använde termerna ”arbitros, arbitratores, amicabile compositores, laudatores, communes amicos” [min interpunktion].³⁴⁶

Skiljedomen uttalades vid ett stort möte i Jönköping i april 1357. Brevet är i sin helhet uppdelad i två akter, berättade med var sin röst. Det inleds med en ”ramberättelse” där medlarna förklarar bakgrunden och sitt uppdrag, och sedan själva avtalet berättat med utfärdaren kung Magnus röst.

Genom detta brev gör vi allmänt känt, att sedan de berömda herrar fursarna Magnus, med Guds nåd Sveriges och Norges kung, och Erik, Svears och Götars kung och herre över Skånes land, densammes förstfödde son, förbundet sig till oss, såsom till domare, skiljemän och välvilliga fredsmäklare, i enlighet med innehållet i de brev som blivit utformade rörande detta, med avseende på alla strider, motsättningar och osämjor mellan dem och deras respektive män, och blivit dömda sinsemellan, så har vi i Jönköpings franciskanerbröders kor - i närvaro av de båda förutnämnda herrar kungarna, med deras på förhand givna samtycke, och med båda de ovannämnda herrarnas rådsheerrar tillkallade och närvarande, och även våra respektive rådsheerrar och än fler av deras herremän och våra män - med makt att stifta skiljedom, rätt och kärlek, uttalat, proklamerat och med artiklar i skrift förstärkt, ett avtal och en evig vänskap. Detta avtal med sina artiklar har blivit uppläst med följande ordalydelse:³⁴⁷

---

³⁴⁵ ”Responderunt, quod ideo stare vellent juridice pronunciacioni principum et dominorum.” DS 9045 (Sdhk 10245).

³⁴⁶ DS 5688 (Sdhk 7127).

³⁴⁷ ”Recognoscimus publice per præsentis, quod, postquam inclitissimi principes et domini, domini Magnus, Dei gratia Sveciæ et Norvegiæ rex, et Ericus, Sveorum Gothorumque rex ac dominus terræ Scaniæ, primogenitus ejusdem, in nos conjunctim et divisim juxta formas litterarum hincinde confectarum super litibus, controversiis et dissensionibus universis inter eos et utriusque eorundem homines ex utraque parte tamquam iudices, arbitratores et amicabile compositores compromiserunt et arbitrati fuerunt, nos in choro fratrum minorum Iunacopiæ, præsentibus dominis et regibus supradictis et expresse ad nostram requisitionem ante nostram promulgationem consentientibus, ac vocatis etiam et præsentibus utriusque prædictorum dominorum consiliariis nec non et

Här är det, precis som i fallet med kung Valdemars förhandlingar med Magnus år 1361, så att klostren tycks utgöra ett slags neutral mötesplats där freden instiftas i närvaro av Gud.

Domare

Senare förvecklingar mellan kungarna är som tidigare nämnts bara fragmentariskt kända. Dock är det känt att Erik under denna tid befann sig i väpnad konflikt med kung Valdemar av Danmark, och av allt att döma även med Magnus.

Uppgörelsen som träffades i Jönköping kom att revideras flera gånger. I november 1357 tillkännagav Magnus att han upplät Stockholms slott samt allt land "ovanskog" förutom Närke till sin son Erik, för att hjälpa honom att bestrida sina skulder och utgifter, på villkor att han lämnade hälften av all avkastning därifrån till fadern. Vidare förklarades på nytt att alla tvister mellan kungarna och deras män var avslutade, och aldrig skulle dras i minnet. Om någon av kungarnas män hade någon rättssak att anföra som angick den andre kungen, så skulle inget göras i frågan förrän saksföraren hade upprepat sitt klagomål i båda kungarnas närvaro. Detta mål skulle sedan avgöras av två män från vardera sidan, vilka själva skulle utnämna en "yfuerman", och kungarna skulle efterleva deras dom.³⁴⁸

I december 1358, tillkännagav Magnus från Helsingborgs slott, som tidigare befunnit sig i Eriks hand, att han själv hade tagit på sig rollen som skiljedomare mellan sig och Erik, på den senares begäran.³⁴⁹

För den skull att vår käre son Erik har kommit till oss, och givit oss full makt att på hans vägnar, och fader Nils av Linköping, herr Eringisle Jarl av Orkney, herr Niklas Tuesson, riddare, och alla andra hans tjänare och vänners vägnar, att ända med minne eller rätt all osämja om borgar och jordar som varit rådande, hur den än må uppstått, [mellan dem och oss], vår kära hustru, vår son Håkan, och alla våra och deras tjänare, män, vänner och hjälpare, i synnerhet vår käre broder, kung Valdemar av Danmark, och hans tjänare och hjälpare, tar vi till oss vår kära hustru, vår son Håkan och den vördige fadern herr Jakob, ärkebiskop av Lund [för att göra detta].³⁵⁰

---

utriusque nostrorum ac pluribus nobilibus eorundem dominorum et nostris hominibus, auctoritate arbitraria justitiæ et amoris sonam et perpetuam amicitiam pronuntiavimus, promulgavimus et cum infra scriptis articulis roborauimus, quæ quidem sona cum suis articulis recitata ibidem extitit in hæc verba." DS 5730 (Sdhk 7171).

³⁴⁸ DS 5820 (Sdhk 7264).

³⁴⁹ DS 6026 (Sdhk 7490).

³⁵⁰ "for then sculd at war käre son Eriker hawer til war ganget oc oss fulla makt gifwit a sina weghna, hetherlix faders biscop Niclisa af Linköpunge, herra Eringisla Jersens af Orknöum, herra Niclisa Turesons, riddara, oc alla andra sinna oc therra thienarä, winir och hielpara um huus oc land, skilnadh, missthykkio oc uminne, som hawa varit giordh, i hwat mato thet hältz til komet är, oss, ware käre husfru, warom son Haquone, allum

Om någon ville opponera sig mot denna dom ("minne"), så lovade Magnus att uttala den i närvaro av sin son och alla deras undersåtar och bundsförvanter i Helsingborg den andra söndagen i fastan (20 mars). Magnus lovade också att när Erik hade uppfyllt alla villkor i hans skiljedom så skulle han återlämna Helsingborgs slott i hans hand.

Magnus är här i ett moraliskt överläge, och Erik överlämnar sig i hans hand. Det är liknande vad Birger Magnusson gjorde gentemot Erik Menved 1317. Formuleringen av att någon har "kommit till" någon annan är många gånger återkommande. Det signalerar i regel en uppvisning av ödmjukhet. Den som vill be någonting av en överordnad kommer till honom, liksom en ångerfull person själv kommer till den som hen har sårat för att be om ursäkt. En överordnad som besöker en underordnad består honom med en ynnest, såsom kung Birger gör när han besöker Tyrgils Knutsson i *Erikskrönikan*.

Befullmäktigad

När kung Birger år 1318 pantsatte Småland till Erik Menved som betalning för hans utgifter i det rådande kriget, så gav han honom fullmakt att sluta fördrag och förhandla åt honom:

[Det är överenskommet] att denne herr Erik kung av Danmark, i det nuvarande kriget som vi har mot herrarna Erik och Valdemar, hertigar av Sverige, våra bröder, och alla deras män och hjälpare, oss mot dem med sina män som nu är hos oss i Sverige, och sådana som han skall skicka till oss, fast skall hjälpa och bistå oss till det ändamålet, att han rörande det förutnämnda kriget för oss skall kunna utverka ett fredsavtal (sonam et concordiam plenariam). Densamme kung Erik skall ha full makt att göra detta fredsavtal hur och på vilket sätt det behagar honom och synes honom lämpligt, så att varken vi eller någon av de våra i vårt namn skall kunna gå emot eller bryta vad som i detta fredsavtal han må ha instiftat rörande detta krig och allt som berör det kriget.³⁵¹

---

warum oc therra thienarum, mannum, winum oc hielparum, särdelis hetherlikom första, warom kärä brodher konung Waldemar af Danmark, hans thienarom, oc hielparum medh minne at enda eller rät, til taknum til oss warre käro husfru, warom son Haquone oc hetherlikom fadher herra Jacob erkebiscop af Lund." DS 6026 (Sdhk 7490).

³⁵¹ "Quod ipse Dominus Er[ic]us Rex Dacie in presenti guerra, quam habemus contra Dominos Er[ic]um et W[aldemarum] Duces Sweorum fratres nostros et eorum homines ac fautores quoslibet, nos contra eosdem cum hominibus suis nunc apud nos in regno Swecie existentibus, et nobis ad huc mittendis juuabit et astabit firmiter cum effectu, donec ipse super guerra predicta nobis sonam et concordiam plenariam poterit procurare. quas quidem sonam et concordiam idem Dominus Er. Rex quandocunque et modo quocunque sibi placuerit et expedire videbitur facere, plenariam habeat potestatem. ita quod nec nos nec quisquam nostro nomine contradicere et negare poterimus sone et concordie, quas ipse super dicta guerra et singulis eandem guerram tangentibus duxerit statuendas." DS 2134 (Sdhk 2855).

Medlarskapet framstår i dessa källor som något flertydigt. Medlarens faktiska roll varierade beroende på situationen. Konflikter kunde varken föras eller avslutas utan ingripande från tredje part.

4.2. Försoningens manifestation

Den första försoningen mellan furstar i det aktuella källmaterialet är de svenska hertigarnas fred med kung Birger i Kolsäter 1305. Upplysningarna om detta tillfälle lämnas genom ett referat av Arild Huitfeldt, efter urkunden som upprättades rörande detta.³⁵² Huitfeldts skildring är ganska korthuggen. Vi får veta vilka som närvarade, och vad de lovade. Han kallar tilldragelsen för en ”forligelse”, men innehållet vittnar om en offentlig underkastelse där hertigarna demonstrerade sin underordning för sin bror kungen. Källan återger att detta skedde inför kung Birger, åtföljd av sitt råd. Om dessa herrar även hade följn så torde tillfället ha varit välbesökt. Inför denna församling

bekände [hertigarna] sin förseelse, att de hade satt sig upp emot sin bror, kung Birger [...]. Och de underkastade sig fullständigt hans herravälde, och svor en ed genom handräckning, tillsammans med Mats Kettilmundsson och [Ivan von Küren], att de skulle göra vad deras bror ålade dem för deras förseelse, förutom att föra krig mot kungen av Norge, eller hjälpa kungen av Norge Danmark.³⁵³

Vidare lovade hertigarna att troget tjäna Birger, hans drottning och hans barn, att välja hans äldste son Magnus till kung, och dennes ättlingar så länge någon av dem var i livet. De lovade att inte utkräva hämnd mot Tyrgils Knutsson eller någon annan för att de hade tjänat Birger mot dem, samt att före Johannes döparens dag (24 juni) inhämta försäkringar från kungen av Danmark och Norge samt grevarna av Holstein, att dessa inte skulle skydda dem om de bröt sitt löfte. Dessutom underkastade hertigarna sig en kyrklig bannlysningsdom om så skulle ske.

Bjarne Beckman (1953) skriver att ”Enligt denna uppgörelse (...) var hertigarnas ställning synnerligen svag. De har icke kunnat åstadkomma mer än fyra sigillvittnen...”³⁵⁴ Det resonemanget tar dock inte i beaktande den demonstrativa dimensionen av en dylik gest. Syftet bakom

---

³⁵² ST 157 (Sdhk 2091)

³⁵³ ”De bekiände deris forseelse, at de haffue saet dem op imod deris broder, konung Byrge [...] Oc haffue de slet aldellis giffuet dem under hans herredømme, giørendes en corporlig eed, oc met [dem] Matthis Kiettelmundsson oc Iffuer [Ivan von Küren], at gjøre oc lade, hues deris broder dem tilsiger, for deris forseelse, vndertagendis at de icke skal føre krig imod kongen aff Norge, icke heller hielpe kongen aff Norge imod Danmarck.” ST 157 (Sdhk 2091) Det är Bjarne Beckman som har identifierat källtextens ”Iffuer” med riddaren Ivan von Küren, en av hertig Eriks riddare. (Beckman 1953 s100)

³⁵⁴ Beckman 1953, s. 100.

uppvisningen torde i detta sammanhang ha varit att demonstrera hertigarnas underlägsenhet. Beckman påpekar också det iögonfallande i att herr Abjörn Sixtensson, hertig Eriks drots, var frånvarande vid tillfället, vilket kan sättas i samband med att han befann sig i kungens särskilda onåd och att hans närvaro skulle ha kastat en skugga över förhandlingarna.³⁵⁵ Hertigarnas resterande två sigillvittnen, utöver Mats Kettilmundsson och Ivar von Küren, var dock två av Norges främsta stormän. Bjarne Erlingsson, den förnämaste av de båda, hade tjänat i förmyndarstyrelsen efter kung Magnus Lagaböter, och varit rådgivare till såväl kung Håkon själv som till brodern Eirik.³⁵⁶ I andra källor uppträder han som ett av kung Håkons högst rankade sigillvittnen.³⁵⁷ Deras närvaro var en påminnelse om kungen av Norges nära relation till hertigarna.

Huitfeldts beskrivning av tillfället som en ”forligelse”, om vi direktöversätter det till ”förlikning”, riskerar att fördunkla nyanserna i vad tillfället betydde.

Omständigheterna när kung Birger svor sin ed till hertigarna i samband med sin frigivning år 1308 var annorlunda. Han svor denna ed vid två olika tillfällen: Första gången direkt när han frigavs ur fångenskapen i Nyköping den 3 mars, och sedan i Örebro den 26 samma månad i närvaro av majoriteten av rikets stormän.³⁵⁸

Brevet som innehöll hans ed från Örebro finns bevarat i avskrift.³⁵⁹ Som i fallet med så många brev har texten karaktären av en proklamation, att läsas upp inför de församlade vid mötet. Texten inleds med att Birger deklarerar att det följande är en upprepning av det löfte han redan givit sina bröder på de heliga sakramenten vid tillfället då han frigavs. Sedan följer en uppräknings av löftets artiklar, vilka så gott som alla inleds med variationer av frasen ”vidare har vi vid sakramenten förbundet oss...”.³⁶⁰ Birger förklarar att han, av egen fri vilja, ämnar rätta sig efter sina bröders ”vilja och förordningar” (”voluntati et ordinationi”), och att han tänker låta sig nöja med hur hertigarna fördelar förhållandena mellan dem (”disponendum decrecerint”).³⁶¹ Birger lovar att bistå sina bröder, skydda deras liv, gods och män, hjälpa dem till rikets försvar, respektera deras överhöghet och rättigheter i deras domäner, och att aldrig avyttra sin del av riket. Brevet innehåller ett

---

³⁵⁵ Beckman 1953, s. 88, 101; Rosén 1939, s. 63.

³⁵⁶ Helle 2014.

³⁵⁷ DD II:6 nr.347.

³⁵⁸ Rosén 1939, s. 143–144.

³⁵⁹ DS 1577 (Sdhk 2238).

³⁶⁰ ”In vi etiam ejusdem sacramenti submitimus et committimus...” DS 1577 (Sdhk 2238).

³⁶¹ ”In vi etiam ejusdem sacramenti submitimus et committimus nos spontanea voluntate, quo ad omnia nos tangentia, majora et minora, voluntati et ordinationi eorum fratrum nostrorum, quorum ordinationi in omnibus stare volumus, et ut inter nos disponendum decreverint, reputabimus nos contentos...” DS 1577 (Sdhk 2238).

”urhämndslöfte”, uppdelat i två separata klausuler, om att inte utkräva hämnd mot vare sig allmoge eller herremän bland hertigarnas trogna. Birger lovar slutligen att inhämta garantier från grannfurstarna: Kungarna av Norge och Danmark, grevarna av Holstein, hertig Henrik av Mecklenburg och Tyska ordens stormästare. Om han bryter sitt löfte skall alla hans män kunna säga upp honom troheten, allt hans land skall tillfalla hertigarna och Sveriges biskopar skall bannlysa honom.

Det mesta i Birgers löfte följde standardformerna för ett fredsavtal, och motsvarade ungefär punkterna i vad hans bröder hertigarna hade lovat honom vid sin underkastelse i Kolsäter 1305. Men det finns vissa avvikelser. Birger lovade visserligen att rätta sig efter vad hans bröder förordnade mellan dem, men han erkände inga brott eller underkastade sig botgöring, vilket hertigarna hade gjort. Det finns också en skillnad i hur löftet beseglades. Birger hade vid sin sida inte mindre än 15 löftesmän, däribland biskopen av Skara. Jerker Rosén identifierar dessa herrar som personer som tidigare varit hans anhängare, och som även uppträder som hans löftesmän vid uppdelningen av riket år 1310.³⁶²

Dessa skillnader ger Birgers löfte år 1308 en annan karaktär än hertigarnas år 1305. Även om löftesartiklarnas bokstav ger intrycket av att Birger utlämnade sig fullständigt åt hertigarnas godtycke – han lovade bla. att förvalta enligt landets lagar ”de jordar, land och egendomar i vårt rike som de vill bevilja till oss” - så finns det inget däri som antyder att han inför de församlade uppvisade underdånighet eller ånger. Tvärtom förutsätter Birgers utfästelser om att bistå hertigarna, hjälpa dem att skydda riket och att hjälpa dem att återvinna de finska slottslänen, att han i framtiden skulle ha makt att göra just detta. Maktförhållandet som demonstrerades vid detta tillfälle torde alltså snarare ha varit ett av jämbördighet mellan kungen och hans bröder.

Ett tydligt exempel på en fredsbyggelse med en kommunikativ funktion är hertigarna Eriks och Valdemars avtal med kung Erik av Danmark år 1313. När hertigarna ingick äktenskap med var sin av Norge år 1312, var det ett brott mot deras tidigare löfte till honom. År 1313 ingick hertigarna ett fredsavtal med kungen där de lovade att kompensera honom för sitt löftesbrott. Denna kompensation inbegrep inte bara ekonomisk ersättning, utan också löftet om en ritual för att tillgodose den sårade partens ära:

---

³⁶² Rosén 1939, s. 154.

För den vanära ("spaat"), som vi, Erik och Valdemar har gjort den förutnämnde kung Erik, hertig Kristoffer, Nikolaus av Werle, och hans dotter Sofia, som vi inte tog till äkta, såsom det var avtalat, skall vi giva kung Erik av Danmark 4000 kölnska mark, och herr Nikolaus av Werle 2000 mark; (...) Vidare skall vi, Erik och Valdemar, hertigar av Sverige, svära en ed med 100 riddare och riddares män, att vi inte har lämnat fröken Sofia för vår egen skull, eller för att skymfa de förutnämnda herrarna, men bara därför att vi inte fick ta henne för Guds lags skull...³⁶³

Erik och Valdemar skulle också tjäna herr Nikolaus med 100 man i 3 månader när han så bad om det. Sofia var vid tiden för avtalet i hertig Eriks förvar. Avtalet stipulerade att hertigarna skulle överlämna henne till kung Eriks sändebud till den 8 september, och senast 15 augusti skulle hertigarna ha avlagt eden och bifogat brev från de av deras riddare som ännu inte hade svurit med dem.³⁶⁴

Det är inte känt om hertigarna vare sig betalade penningssumman eller svor eden. Den följande diskussionen utgår ändå från att den hade samma bindande kraft som andra avtal.

Att kunna förklara ett brott eller en skymf på ett sådant sätt att det egentligen inte rörde sig om ett brott eller skymf, utan något annat, kunde ge båda parterna ett sätt att ta sig ur situationen och gå vidare.

Det här dokumentet har omtalats i forskningen, men ingen har gjort det till föremål för någon utförligare diskussion. Jerker Rosén skriver att syftet med ritualen var att bevara Sofia av Werles värde på äktenskapsmarknaden.³⁶⁵ Sverre Bagge menar att hertigarnas ed tillät de inblandade att "save some faces".³⁶⁶ Detta var dock inga bagateller.

Ritualens betydelse märks också i kontrasten. Den "realpolitiska" skälet till hertigarnas giftermålsallians med kung Håkon torde ha varit uppenbart för alla, men just därför var det desto viktigare att motsatsen blev klart och tydligt demonsrerad.

En utförlig beskrivning av en underkastelseritual härrör från kung Magnus konflikt med några stormannagrupperingar under 1330-talet.

---

³⁶³ For den spaat, som wi Erich oc Woldemar haffue gjort forneffnde konning Erich, hertug Christoffer, Nicolao aff Verle, met hans datter Sophia, wi icke tog til ecte, som foraffskaffuet vaar, derfaare skal wi Erich giffue kongen aff Danmarck 4000 mark Colnisk, oc her Nicolao aff Verle 2000 marck; [...] Ydermere skal wi Erich oc Woldemar hertuger aff Suerig suerge en eed met 100 riddare oc riddersmendsmend, at wi icke for nogen waere skyld haffuer forlat fröicken Sophiam, eller gjort det forneffnde herrer till spaat; men alleniste for den sag, at wi effter Guds low icke maatte tage hende. ST 179 (Sdhk 40733).

³⁶⁴ Wi Erich oc Woldemar skulde følge fröicken Sophia til Aetraeby, til vor Frues fødelsedag oc antuorden konning Erichs sendebud. Wi Erich skal til vor Frues himmelfart tilløse, froskafef kong Erichs sendebud foruaring her paa, oc gjøre vor eed, at wi icke haffuet forlat forbemelte fröicken for nogen wdyd skyld, oc de riddere, som icke for haffue loffuet for forneffnde sølff, skulde da loffue, oc giffue der paa deris breff. ST 179 (Sdhk 40733).

³⁶⁵ Rosén 1939, s. 214.

³⁶⁶ Bagge 2007.

Om själva konflikterna är inte så många detaljer kända. Den 15 maj 1338 skrev Biskop Håkon i Bergen till herr Erling Vidkundsson, Magnus f.d. drots i Norge, och talade om att det ”står illa till i Sverige och än värre i Skåne”.³⁶⁷

Den 30 september 1339 tillkännagav ärkebiskop Peter i Lund att herr Johan Offesøn hade infunnit sig på Helsingborgs slott under pågående ting och erkänt sina brott för kung Magnus.³⁶⁸ Han beskrev hur kung Magnus hade befunnit sig på Helsingborgs slott för att sitta till doms där (”placita sua justiciam exercente”), och hela skånes samfällighet samlats med honom för detta ändamål (”communitate dicte terre Scanie, ad hoc, pro consequenda justicia, generaliter conuocata”).

Då kom herr Johannes Offessøn personligen dit, och sedan flera anklagelser hade riktats mot honom, bekände han sig skyldig till dessa gentemot vår förutnämnde herre konung och dennes undersåtar, vilket vi sanningsenligt uppfattade. Rörande dessa bad han ödmjukt om nåd och vädjade att det skulle faras medlidsamt fram med honom. Och slutligen, efter att flera pläderingar hade hållits av både hans släktingar och vänner, som ingrep, avtalade han på det sätt som följer med vår herre konung, rörande hans brott, varken tvingad till livet eller skrämnd, och inte heller lurad, men av egen vilja, obunden och fri. Sedan detta avtal hade avfattats och lästs upp på folkspråk för honom och för oss, och flera av hans närvarande släktingar och vänner, inför vår förutnämnde kung, godkände han det, och bekräftade det med sitt sigill.³⁶⁹

Det här är en historisk ögonvittneskildring och kan som sådan underkastas vederbörlig källkritik, men den kan också läsas som en ideell försoningskildring, som följer modellen för hur en dylik ritual helst skulle gå till. Det avtalsbrev som Johan Offessøn sigillerade vid tillfället lyder också det en sorts idealform för underkastelsen:

Vidare: Att [5 oktober] på Malmöhus, då min herre konung håller ting där, skall jag ställa alla mina överträdelser, som jag eller de mina har anstiftat eller begått mot min herre konung och hans män, på vilket sätt de än blivit begångna, under min herre konungs vilja och beslut, och ödmjukt erbjuda och förbinda mig och de

---

³⁶⁷ DS 3360 (Sdhk 4414).

³⁶⁸ DS 3447 (Sdhk 4533).

³⁶⁹ DS 3447 (Sdhk 4533): Dominus Johannes Offæson [illuc] personaliter veniens, pluribus ibidem querimoniis propositis contra eum, recognouit se in aliquibus contra prefatum dominum nostrum regem et suos subditos, ut veraciter intelleximus, deliquisse, super quibus humiliter petita venia postulabat misericorditer secum agi, ac tandem, post multos tractatus per introeuntes suos consanguineos et amicos, hinc inde habitos, non vi vel metu coactus, nec etiam circum ventus, sed sponte, voluntarie et libere cum prefato Domino nostro rege, presentibus consanguineis suis et amicis predictis, in modum qui sequitur super prefatis suis excessibus placitauit, quam quidem placitacionem, nobis et pluribus aliis suis consanguineis et amicis presentibus, in presencia dicti Domini nostri sibi lectam et compositam in vulgari, approbavit, et sui fecit sigilli munimine roborari.

mina till att godta allt som min herre konung ålägger mig att göra till botgöring och kompensation. Vidare: Att var och en av alla skador och kränkningar som jag med rätts råde kan bevisas ha begått, skall jag laga att gottgöra och komensera, enligt min förutnämnde herre konungs råd och nåd.³⁷⁰

Man underströk aktivt att tvång inte hade ägt rum. En handling var inte riktig om man inte kunde säga att uppsåtet var frivilligt, själva handlingen otvungen. Magnus Eriksson ”rådde” herr Johan Offessøn att ge kompensation åt dem han hade felat mot, han befallde det inte. Eder avlades otvunget och av fri vilja. De var också bara giltiga ”såvitt vi inte tvingas” att bryta dem.

4.3. Försoningen och historien

Konflikter återberättades i källorna. Detta skedde på ett medvetet sätt.

Minnet och tiden har en central roll i breven. Skriftens syfte är att göra människans flyktiga minne desto mer beständigt, såsom kung kung Sverker Karlsson uttrycker i Uppsala kyrkas privilegiebrev av år 1200: ”Alldenstund människans minne är osäkert, bör man åt skriften anförtro det, som inte bör falla ur minnet.”³⁷¹. Men detta gör gör också skriftstäl-laren till auktoritet över minnet. Det som skrivs är det som blir i håg-kommet.

Löftet gäller att aldrig mer föra gamla oförrätter på tal, hur och var de än har uppstått, vem som än har startat dem mot vem. Försoningen innebär att ”torka tavlan ren” och låta alla inblandade börja om på nytt.

Samtidigt är det motsatta vanligt förekommande: Att skulden för den utspelade konflikten lokaliseras. I det föregående avsnittet sågs flera exempel på hur endera parten i ett fredsslut tar på sig skulden för det inträffade och lovar botgöring och restitution. Men det finns också flera exempel på konfliktskildringar, i både brev och krönikor, där skulden för en utspelad konflikt lokaliseras till en tredje part.

Konfliktskildringarna kom till i nära anslutning till händelsen som de skildrade, och lästes också upp i nära anslutning därtill.

---

³⁷⁰ Jtem quod feria .V:ta predicta apud villam malmøghæ antedictam, in placito iusticiario per Dominum meum Regem tenendo ibidem, omnes excessus meos, forefacta et delicta per me vel meos contra dominum meum Regem vel suos qualitercumque [commissa], voluntati et beneplacito ipsius Domini mei Regis submittam et subiciam, offerendo me humiliter et obligando me et mea, [pro] premissis, ad omnem emendam et satisfactionem eidem Domino meo Regi placitam et acceptam, Jtem quod omnibus et singulis, quibus rationabiliter inuenitur me dampna violencias, et iniurias irrogasse, emendare et satisfacere curabo, juxta consilium et gratiam Domini mei Regis antedicti [...] DS 3448 (Sdhk 4534).

³⁷¹ Quoniam memoria humana labilis est scriptis ea que de memoria labi non debent commendare oportet. DS 115 (Sdhk 286).

Överhuvudtaget är det vanligt i de litterära konfliktskildringarna som undersöks här att skulden för en tvist lokaliseras mycket specifikt. Historien om en konflikt brukar förklara exakt hur och var den har uppstått, med andra ord vems fel det är.

Typexemplet på en sådan berättelse är *Erikskrönikan*. Den kan beskrivas som en propagandaskrift, som defamerar den nyligen avsatte härskaren och legitimerar hans efterträdare. Det är "vinnarnas historia"; den segrande sidan producerar sin version av den nyligen utspelade maktkampen inom riket, som tillskriver dem själva rätten. Deras väpnade resning mot en lagenligt vald och krönt kung legitimeras genom att utmåla honom som en tyrann, vilket förvandlar en brottslig gärning till någonting lovvärt, ett försvar för rätten i stället för ett angrepp på den.

Men denna strid hade inte stått mellan två permanent åtskilda sidor, uppdelade från varandra genom vattentäta skott. Både Birgers motståndare och anhängare ingick i samma sociala gemenskap, som släktingar och grannar. Bland stormännen 1319 valde Magnus Eriksson till ny kung fanns forna anhängare till kung Birger så väl som till de framlidna hertigarna. Båda dessa sidor skulle framgent vara tvungna att samexistera. *Erikskrönikans* funktion i detta sammanhang kan inte rimligen ha varit att låta "vinnarna" gnida sin seger i "förlorarnas" ansikten, eller att vinna över en tänkt folklig opinion på sin sida. Fulvio Ferrari argumenterar i stället för att *Erikskrönikan* hade en viktig funktion i detta sammanhang, som en försoningsskapande berättelse. Detta gjorde den genom att beskriva den nyligen utspelade konflikten på ett sätt som tillät åhörarna att känna enhet och lägga fiendskapen åt sidan. Rikets frälse skulle åhöra den melodramatiska berättelsen vid festtillfällen där de delade bord med personer som fram till helt nyligen varit deras motståndare. Krönikan förklarade att de alla egentligen var tappra och ärbara medlemmar av en ridderlig gemenskap, och att skulden för osämjan hade legat hos den odygdige kung Birger och en liten krets av hans allra närmaste: "Past conflicts are subsumed in a vast narrative construction where they find a fictional solution that allows and justifies the reconciliation and the collaboration of the survivors."³⁷²

Skuld och agens

1300-talskällornas eget perspektiv på konflikterna de beskriver är avgjort aktörscentrerat. Det är människors medvetna gärningar, goda eller onda, som ligger bakom världens händelser.

I kapitel 3 framgick att samtalsordningen kring konflikters rättfärdigande i första hand tillskrev den rättfärdige våldsutövaren en reaktiv roll. Den som utfärdade en undsägelse ville alltid framställa sig

---

³⁷² Ferrari 2008, s. 78.

som fredens försvarare, som mer eller mindre ovilligt grep till vapen först sedan en annan part redan hade kränkt hennes rättigheter.

Denna tankefigur, att tvister och ofred alltid har en upphovsman, en aktiv initiativtagare, återkommer ofta. är den att freden såväl som ofreden har en upphovsman, en aktiv initiativtagare. Agensen lokaliseras.

På motsvarande sätt talar Valdemar Atterdag i ett av sina avtal med kung Magnus Eriksson år 1343 om alla de krig som i många av världens länder har uppstått ”genom Djävulens försorg”.³⁷³

Det vanligaste är att konfliktskildringar identifierar en mänsklig upphovsman, inte nödvändigtvis till själva konflikten, men till de missförhållanden som ledde fram till konflikten.

Den här undersökningen gör avsteg från det konventionella sättet att beskriva 1300-talets politiska konflikter, genom att anlägga ett strukturbetonat snarare än aktörsdrivet perspektiv. Av dessa två synsätt är det dock det senare som ligger närmast 1300-talsmänniskornas eget. Allt dåligt som hände var någons fel. Precis som katastrofer och elände skyldes på människans egna synder, så uppstod strid och osämja genom personliga tillkortakommanden. Ur detta perspektiv måste också ses skicket att utmåla tyranner som egensinniga och självsvåldiga, som inte lyssnar på den kloka majoriteten utan låter sig förledas av sina egna impulser och av en liten klick av illvilliga intriganter i deras närhet.

I *Chronologia Anonymi* beskrivs Tyrgils Knutsson som ”upphovsman till osämjan mellan bröderna”.³⁷⁴ Annalen ges honom skulden för att ha anstiftat både Birgers försök att spärra in de svenska biskoparna år 1303, och att med våld erövra Nyköpingshus när hertigarna lämnar riket 1304. Det berättas också att ”under de följande åren drabbades Sveriges rike av ofattbara olyckor på grund av Tyrgils och hans tyranniska medhjälpare.”³⁷⁵

I sitt brev till de svenska biskoparna beskriver påven den svenske ”motkungens” anhängare som ”öndskans söner och osämjans anstiftare”.³⁷⁶

På samma sätt förklaras osämja och konflikter i *Konungastyrelsen*: Dåliga seder, avund, moraliska tillkortakommanden. Dygdens motsats. Konflikterna/missförhållandena måste förklaras på något vis, och ef-

---

³⁷³ DS 3606 (Sdhk 4823).

³⁷⁴ ”Detta år [1305] blev marsken herr Tyrgils, som var upphovsman till osämjan mellan bröderna, tillfångatagen och fångslad i Stockholm, på kungen och hertigarnas befällning” (”Eodem anno captus est & Holmis carceri mancipatus regis & ducum jussu dominus Trugillus marscalcus, qui fuerat fraterni dissidii author (...)” SRS I s. 55-56.

³⁷⁵ ”Annis proxime superioribus incredibilis malis afflictum est Sveciæ regnum a supradictio Trugillo marscalco illiusque sodalibus tyrannis.” SRS I s.56.

³⁷⁶ ”iniquitatis filii & seminatores discordie” (Från *semino*, ”jag sår”.) DS 587 (Sdhk 970).

tersom politik bara kan pratas om i moraliska termer så blir förklaringen också moralisk.³⁷⁷

I *Erikskrönikan* lokaliserar odygden och den därmed förknippade agensen till kung Birger och hans närmsta krets. Vad finns det för likheter till hur Magnus Eriksson behandlas i *Libellus de Magno Erici Rege*? *Libellus* är på inget sätt en unik skrift; detta var i själva verket ett gängse sätt att beskriva hur en kung eller annan härskare hade blivit avsatt, en tidstypisk form av historieskrivning. Troperna som används för att måla upp tyrannporträttet av kung Magnus är standardmässiga: Hur han upphöjde unga och ovärdiga män till sina rådgivare och avvisade sina gamla och kloka rådgivare, hur han slösade bort rikets välstånd på värdslik pompa och ståt, hur han lät sin intriganta drottning och en viss inställsam rådgivare ta över makten. Hur detta reflekterade menligt på hans manlighet.³⁷⁸

Detta är i stort sett samma troper som *Erikskrönikan* för att bygga upp porträttet av kung Birger: Den intriganta drottningen och rådgivaren (drottning Märit och Johan Brunekow), hans usla härskaregenskaper, hans bristande ordhällighet, hans grymhet). Men *Libellus* svärta inte bara ner Magnus och hans närmaste, den isolerar dem också från rikets män i stort. Berättelsen lokaliserar den gångna tidens olyckor till en krets runt kungen. Skulden för olyckorna som har varit skjuts över på honom, hans närmaste, samt utländska män, onda fogdar, främmande tyranner. Enigheten kring det nya valet betonas. Berättelsen börjar och slutar i enighet, med lagenliga och enhälliga kungaval.

Enighet och harmoni

Enighet framhålls som en nödvändigt för fred och harmoni. Detta gör lätt jämförelser med moderna demokratiska principer skeva.

I de skånska stormännens trohetsförsäkran till kung Magnus 1340 går enighetstemat igenom hela texten. Brevet tar sig formen av en historisk berättelse, där brevutfärdarna förklarar hur de efter kung Kristoffer av Danmarks död blev grymt förtryckta av utländska fogdar, och i sin förtvivlan samlades till rådslag om vad de skulle göra. Således hade de riktat en delegation ledd av den dåvarande ärkebiskopen av Lund, ”och flera andra prelater, ädlingar och stormän, samt borgare, köpmän och bönder, med gemensam röst och enhälligt samtycke av oss alla”, för att rikta en ödmjuk hemställan om hjälp till kung Magnus när han befann sig i Kalmar.³⁷⁹ När kungen sedan hade hörsammat deras bön och köpt Skåne från dess tyska pantköpsinnehavare, hade de färdats till gränsen mot

---

³⁷⁷ Koziol 2012, s. 183–185.

³⁷⁸ Bagerius & Ekholst 2007.

³⁷⁹ ”...aliosque quamplures prelatos, Nobiles, et Magnates, necnon ciuitatenses, forenses, et rurenses terre Schanie, de communi voto et vnanimi consensu omnium nostrorum direximus...” DS 3500 (Sdhk 4602).

Sverige och fört honom under vederbörliga hedersbetygelser till Lund, ”där vi, för denna saks skull särskilt samlade till ting, valde och antog honom till vår sanne kung, herre och försvarare, gemensamt och enhälligt, utan att någon missstuckte...”³⁸⁰ Berättelsen fullbordas med att brevutfärdarna i och med detta brev bekräftar sitt tidigare val och trohetsed, återigen lovar trohet till kung Magnus, hans drottning Blanka och deras barn, och dessutom lovar att välja hans framtida ättlingar till kung. Skulle det ske att han eller hans son dör utan ättlingar, så skall de inte välja någon annan till kung än den som ”Sveriges och Skånes rådsmän, eller de högsta och främsta av deras länder, gemensamt och enhälligt väljer och tar sig, enligt de lagar som godkänts i Sverige och Skåne och sedan gammalt iakttagits i dessa länder.”³⁸¹

Detta är en panegyrisk berättelse som berör legitimiteten i skåningarnas resning mot sina tidigare herrar, och i valet av Magnus Eriksson till kung. Hur denna legitimitet konstrueras kommer diskussionen att återknyta till i senare kapitel. Här är det av intresse att peka på hur kollektivt agerande beskrivs i termer av gemensamhet och enhällighet. Det är viktigt att understryka deltagandet från alla skikt i samhället, delaktigheten och samtycket från de ofrälse måste också manifesteras. Detta är inte majoritetsstyre. Det viktiga är i stället att understryka att man genom rådslag och val har kommit fram till enighet.

Konungastyrelsen innehåller en passage som knyter an till enighets temat. Det är i första balken, där författaren retoriskt frågar huruvida det är bättre för allmogen att ha en enda kung som styr, eller att flera får råda? Det går ju att hävda att flera kloka män kan styra bättre än en, på samma sätt som ett rep blir starkare om det tvinnas av flera trådar, eller flera män tillsammans kan dra ett skepp bättre än en enda man. Mot detta svarar dock ”alla visa mästarare” som sagt någonting om saken att ett flertal män mycket riktigt förmår mer tillsammans än en ensam man, men bara under förutsättning att de har en gemensam vilja, på samma sätt som repet bara är starkt om det är väl sammantvinnat eller skeppsdragarna bara är starka om de drar i samma riktning.³⁸² Författaren fortsätter med flera resonemang om hur det är gagneligt och naturligt för människan att ha en rättrådig ledare som styr över dem, och avslutar med ett målande *exemplum* om vad som händer i ett rike när flera män skall råda tillsammans:

---

³⁸⁰ ”...vbi in placito generali terre Schanie propter hoc specialiter congregato, ipsum in nostrum verum Regem, dominum et defensorem elegimus et assumpsimus communitet et vnanimiter, nemine discrepante...” DS 3500 (Sdhk 4602).

³⁸¹ ”communitet et vnanimiter Consiliarij Regni Suecie et Schanie, aut maior et senior pars eorundem eligent et assumunt, secundum leges Regni Suecie et Schanie approbatas, et in terris antedictis ab olim obseruatas.” DS 3500 (Sdhk 4602).

³⁸² Bureus & Moberg 1964, s. 6–7.

Och erfarenheten visar, att det är bättre för land och allmoge att styras av en rättvis man, än av flera. För där som fler vill råda, där vill var och en driva och främja sin egen vilja, och sina vänners, såsom tidigare sagts. Och det är få som bryr sig om det som är till nytta för allmogen, likväl vill alla styra och inte göra någon rätt vid fattigt folk. Och förbryter sig de rika, så får ingen föra någon talan mot dem, utan var och en får bära den skada som de lidit. Och vill någon kräva upprättelse mot sin jämlike, då leder det till strid och krig inbördes, därför att ingen vill betala någon annan om han kan berika sig själv. Och det erfar dagligen de länder och städer, som har en enväldig kung eller hövding, som kan avkunna dom över brott mellan människor. Så som vi ser hos romarna, och alla de länder och städer som saknar en enväldig kung eller hövding, så lever de aldrig utan osämja och strid och inbördes krig. Och det är deras fördärv, eftersom släkt strider mot släkt, och alla vill skada varandra.³⁸³

Man svär alltid en ed, man behöver alltid en ledare, man försöker alltid skapa enighet, sammanhållning, ett vi och ett de. Bred politisk enighet är inget som uppstår spontant; det konstrueras aktivt.

Enighet framhålls som nödvändigt för kollektivt agerande. Detta är ett tungt vägande skäl till varför jämförelser mellan det medeltida samhället och moderna representativa demokratier lätt blir så missvisande.

Ingenting är känt om formerna som kringgärdade förlikningen mellan hertiginnan Ingeborg och Sveriges rikets råd 1326. Innehållet i avtalsbrevet finns bara bevarat i form av ett utkast.³⁸⁴ Avtalstexten inleds som så många fredsavtal: Sveriges rikets råd deklarerar att de på kung Magnus vägnar har förhandlat och kommit överens med ”hans kära mor” (”matre sua dilecta”) hertiginnan Ingeborg. All osämja och fiendskap mellan dem och deras anhängare på bägge sidor skall vara uppryckta med roten och förpassade ur minnet. Större delen av brevtextern ägnas sedan till att beskriva villkoren för hur hertiginnan Ingeborg skall överlämna sina morgongåvelän i Västergötland och slottet Hunehals i händerna på personer utsedda av rådet, vilka egendomar hon skall få i ersättning, och villkoren för vad som händer med länet om hon gifter om sig.

Resten av brevet rör hennes anhängares ställning i riket. Det är här som förlätelsetemat inträder i avtalstexten. Avtalet stipulerar att

---

³⁸³ ”Ok prœwas thet medh epte dœmom, At betre er landom ok almogha ens retuis mans styrilse, en flere manna, Thy at huar som flere rådha, ther wil huar witta ok fræmia vild sina, ok sinna wina, som fær ær sakt. Ok the æru få ther huxa almoghans gaghñ, ther wilia ok alle rådha ok engin rætt gœra utan ivir armt folk. Æn bryta the rike, ther må engin vm tala, utan hafuer huar skadhan som liuther. Ok wil nokor rætta anner them lika ær, thå komber ther af slagh ok bardaghi inbyrdis, Thy at ingin wil androm wæghia then mera förmå. Ok thz roena daglika the Land ok de stadhi, ther en haua hœfðinga ælla kunung envaldugan ther rætta må ivi brut manna, Swå som wi måghom see medh ROMAROM, ok allom thom landom ok stædthom ther ey haua kunung eller hœfðinga enualdugan, the liua aldre eigh utan missoemjo ok stridh ok bardaga inbyrdis. Ok thz ær thera fœrdærwile ty at slækt stridhe widh slækt oc hvar wil andra fœrdærva.” Bureus & Moberg 1964, s. 6–7.

³⁸⁴ DS 2555 (Sdhk 3389)

hertiginnans tjänare, och herr Knut Porse och hans tjänare och vänner i Sverige, skall vara förlåtna för alla överträdelser som de har begått mot kung Magnus och Sveriges rike, dock ej inräknat de brott som de begått mot kung Kristoffer av Danmark och hans rike.³⁸⁵ De som tjänar hertiginnan skall vara fria att disponera sin egendom inom Sveriges gränser, och tjäna vem de vill där. Vad gäller Knut Porse skall han lämna riket inom en utsatt tidsfrist (sex veckor från 1 maj) och inte återvända om det inte sker med enhälligt samtycke från kungen och alla hans rådgivare. Han får dock behålla sina egendomar i Sverige, utan att besväras av rikets invånare, och samma sak med hans tjänare, som är fria att disponera sina egendomar i riket och tjäna vem de vill där. Så länge Knut Porse stannar i Sverige skall han inte tillfoga kung Kristoffer eller hans rike någon skada, men om någon skulle invadera riket för att anfälla herr Knut inom denna tidsfrist så kommer utfärdarna av brevet inte att hindra honom från att försvara sig. Ingeborg blev däremot inte belagd med någon skuld.

Försoningsberättelser

Skåningarnas berättelse om sin resning blev sedermera den ”officiella” berättelse som vidhäftade herraväldet över Skåne, till dess att kung Valdemar Atterdag var i en position att utmana den ca 20 år senare.³⁸⁶

Berättelsen tar sin kronologiska början i perioden omedelbart före resningen av år 1332. Skåne hörde vid denna tid till den danska kronan, och hölls som pantlän av grevarna av Holstein. Resningen mot dem var i förlängningen en resning mot kungen av Danmark, även om någon sådan vid tillfället inte var vid liv. Berättelsen inleds med att omvittna hur kung Kristoffer för sina ”öppna och uppenbara brott” hade blivit utdriven ur sitt eget rike och slutligen dött, och därefter hade Skåne behärskats ”grymma och ogudaktiga främlingar från Tyskland”.³⁸⁷ Dessa hade utövat ett sådant tyranniskt styre att ingen hade kunnat åtnjuta någon trygghet eller sina rättigheter. och alla landets invånares lagar och privilegier hade blivit kränkta. I sin nöd hade landets invånare samlats för

---

³⁸⁵ Jtem omnes excessus, in quibus dominus kanutus porsæ. famuli domine nostre ducisse, necnon famuli eiusdem domini kanuti et amici in swecia, contra dominum nostrum regem, et regnum swecie deliquerant. omnimode dimissi sunt et indulti, hijs excessibus duntaxat exceptis, in quibus idem dominus kanutus contra magnificum principem, dominum [Cristoforum] regem danorum, et regnum suum deliquerat [que] sibi nullatenus indulgemus. DS 2555 (Sdhk 3389).

³⁸⁶ Härmed åsyftas inte det som Herman Schück betecknar ”Skåneberättelsen”, det vill säga den senmedeltida tradition som avsåg att legitimera den svenska kronans rätt till de aktuella landskapen. Schück 1976, s. 161–173.

³⁸⁷ ”...domino Christophoro olim Rege Dacie, suis manifestis et notorijs demeritis exigentibus, de eodem regno et eius regimine depulso, et tandem vniuerse carnis viam ingresso. quidam Alienigene parcium Alemannie impij nimium et crudeles, terram Schanie cum villis forensibus, nec non castris et municionibus vniuersis ibidem, de facto ceperunt occupare et firmiter detinere...” DS 3500 (Sdhk 4602).

att överlägga vad de skulle göra, och slutligen skickat en delegation till kung Magnus med en bön om att han skulle befria dem. Detta hade han också gjort. Med sitt råds samtycke och till stor kostnad för sig själv hade Magnus löst dem från sina gamla herrar, och av tacksamhet tillkännagav de nu sin trohet till honom och hans familj.

1339 gav påven avslag på en begäran som Magnus Eriksson hade skickat till kurian om att få Skåne godkänt som ärftligt län åt sig och sina efterkommande, samt alla delar av Danmark som han kunde tänkas "befria från dess förtryckare".³⁸⁸ Magnus verkar i denna hemställan ha använt sig av exakt samma berättelse som även Skåningarna använde i sin.

När kung Valdemar (Atterdag) 1341 godkände kung Magnus pantköp av Skåne upprepade han också samma berättelse, med undantag av om-dömet om hans far, kung Kristoffer:

Efter vår käre fader herre konung Kristoffers (...) död, Gud vare hans själ nådig, var Danmarks rike under lång tid konungslöst, och på den tiden var det många utländska onda män som omanligen och oskäligen hanterrade och fördärvade det ädla riket. Vid den tiden kände sig det högsta ridderskapet och goda männen i Skåne, Halland, Lister och Vaden, tillsammans med köpstadsmän och allmoge, givna under trældom och tyranni, mot all rätt och skäl, och av deras grymma regemente förtryckta av olagliga skatter...³⁸⁹

En andra försoningsberättelse är den som förekommer i Magnus Erikssons dagtingan med rikets män om att få tillbaka riket efter sonen Eriks död 1359.³⁹⁰ Detta möte ägde rum i Söderköping den 18 november, där Magnus åter erkändes som kung över hela Sveriges rike, samt gav löfte om ett antal eftergifter, däribland att egendom som gått förlorad i den gångna tidens stridigheter skulle återställas, och att Bengt Algotsson skulle vara fortsatt bannlyst från riket. Här understryker han att den gångna tidens konflikter var Bengt Algotssons fel, någonting som hans son och dennes anhängare blev indragna i. Agensen lokaliseras i urfejds-klausulen:

---

³⁸⁸ DS 3410 (Sdhk 4478).

³⁸⁹ [N]w epter thet ath danmars rike epter war ka're faders herre konwngis Cristofers fordom danmarkis oc slauis konwngis do'dh gwd hans sia'l nadhe war i langhan tid konwngis lo'sth och thi wa'r pa then tidh mangha wta'l'nska ondha ma'n thet a'dla rikit omanlecha och oska'leca hantherade och fo'rdarffwade then tid the ypperthe ridderskapit och godhe ma'n i skane halland listher och hwadhen med ko'pstadzma'n och theras menoghether fo'rnwmmo sik wara margfalecha giffna wndher trelldom och tiranniia' moth all a'ra ska'l och ra'th och aff theras gro'mma rigementh med olaglecha twnga och olagher fo'rtrykne [...] DS 3537 (Sdhk 4664).

³⁹⁰ DS 6152 (Sdhk 7622).

Vidare: Med avseende på det, att krig, missämja och stor skada av rov, brand och annat har drabbat riket i allmän utsträckning för den förutnämnde hertigens skull, i vilket krig vår käre son Erik och rikets män råkade, fattiga och rika, eller varjehanda missämja eller ilvilja, på vilket sätt den än må vara uppkommen på det krigets vägnar med biskopar, klerker, riddare och svenner, bönder och köpmän, så skall osämja, illvilja och hämnd vara alldeles nedlagd och aldrig dras till minnet eller vedergällnings vägnar, på vår, vår hustru, vår son Håkon eller våra efterkommandes vägnar, på förutnämnda rikets män, eller deras efterkommande, eller någon av deras. Och vi tar de förutnämnda männen och var och en av deras i vår fulla kärlek, goda vilja och all huldskap Vi kallar också under oss och vårt råd alla fejder som kan råda mellan män av någon annan anledning som inte rör kriget, så att vi vill ända dem med minne eller rätt, om deras vänner inte kan ordna det.³⁹¹

Efter resningen mot kung Albrekt år 1371, förlikades han med rikets invånare genom rikets råd. Brevet där han gjorde detta är den s.k. ”kungaförsäkran” som han utfärdade i Stockholms gråbrödrakloster den 9 augusti detta år.³⁹² Till innehållet brukar detta brev tolkas som en konstitutionell urkund där Albrekt tvingades avsäga sig större delen av makten i riket till rådet. Hur han rent konkret gjorde detta var genom att lämna över så gott som alla kronans slottslän. Det har dock givits mindre uppmärksamhet till hur han motiverade denna handling.

Eftersom vissa av de män som vi har anförtrott våra och rikets län och hus, tyvärr har gått hårt åt både land, riddare, svenner, köpmän och bönder, och framförallt, gjort rikets allmoge motvilliga [otrogn] mot oss – så stort som riket är: Mot vår vilja! – men vi är högeligen misstänkta för att detta ofog skulle vara gjort med vår vetskap och befallning – vilket Gud må förbjuda, även om vi är skyldiga däri att vi inte så tillrättavist förbrytarna så strängt som vi borde ha gjort – vilket berättats för oss av de män, som fört bud till oss om detta [...]³⁹³

---

³⁹¹ Framlethis for thäs skuld, at örlögh, missämia ok stor skathi af roof ok brand ok elles är timder menlika i rikeno for fornämpda härtugha skuld, i hwilket örlögh war käre son Eriker ok rikesens män innan komo arme ok rike, aller hwarja handa missämja eller ilwili, ok hwilkom lundom han hältz kan wara upkomen af thes örlögghs wägna mæth biscopom, klärkom, riddarom ok swenom, bondom ok köpmannom, tha skal mysstikkia, ilwili ok wräkt alztinges nither wara lagdh ok aldrigh til minne aller hempd dräghas a wara, warra husfru, wars sons Håkons wägna eller warä epterkommande upa förnämpdo rikesens män eller therra epterkomandä eller nokon thärra, ok takum wi the förnämpdo män ok sunderlika hwar thera i warn fullan kärlek, gothwilja oc allan hulscap, kallom ok under os ok wart rikes radh alla f[e]ghdher som kunna finnas wara manna mällen af andrum nokrom sakum, än the som örlögghet röra, swa at wi wiliom thet ända mæth minne aller räth, än therra wini kunno thet eigh fly. DS 6152 (Sdhk 7622).

³⁹² DS X 75 (Sdhk 9987).

³⁹³ ”Fore thän skuldh, at sumi the män, som wi hauum waar oc rikesins land oc huus antwardat, hafua med hardom gierningom, thy är wär, badhe Marka, riddara, swena, köpstadmän oc bönder, oc widher namn, allan rikesins almogha oss owyljoghan giort, swa wijt som rikit är thwaru a mot warom wiljä, än tho at wi höght misthänkte ärwm, at tholikin ufoggh skullu wara giordh med waro witskap oc budhi, som thogh hwarte är, thet

---

weet Gudh, än tho at wi ärwm i thy skyldughe, at wi hafuum ey swa strenglika rät yfui them som brutit hafua, som oss tilburdhe, äpter therra manna kiärum, som fore oss kiärt hafua.” DS X 75 (Sdhk 9987).

5. Resultat och slutsatser

Syftet med den här undersökningen har varit att förklara 1300-talets politiska spelregler i Norden. För att genomföra detta syfte har jag undersökt avtalsbrev och litteratur från perioden 1300-1375, som lämningar av politisk kommunikation. "Politikens spelregler" har definierats som en diskursiv arena för att producera legitimitet i olika situationer. Frågan som ställts har varit hur denna legitimitetsskapande kommunikationsprocess strukturerade politiskt handlande. För att frigöra analysen från det stats- och händelsecentrerade perspektiv på nordiskt 1300-talet som dominerar i forskningsläget, har jag låtit undersökningen utgå från ett konflikthanteringsperspektiv. Det har inneburit att betrakta konflikter som normala företeelser under perioden, och fokusera analysen på de metoder som hade utvecklats för att hantera sådana konflikter. Undersökningen har tematiskt delats in i de tre kapitlen *Löfte*, *Twist* och *Försoning*, som vart och ett behandlar en återkommande fas i 1300-talsfurstarnas interaktion.

Resultat

Kapitel 2: *Löfte* behandlade akten att ingå avtal och överenskommelser. Kapitel 3: *Twist* utgick från att *fredsstiftning* var det övergripande sammanhang där akten att ingå avtal fick sin legitimering. Det uttalade syftet med furstarnas överenskommelser var att upprätthålla freden, eller återställa den vid sådana tillfällen då den hade blivit rubbad. Frågorna som ställdes var hur detta tillstånd definierades, vilken sociala premisser fredsbegreppet vilade på, samt hur akten att ingå avtal strukturerade villkoren för framtida agerande.

Freden beskrevs som ett önskvärt men bräckligt tillstånd som behövde upprätthållas kontinuerligt. För att göra detta var det nödvändigt att etablera positiva band, samt aktivt eftersträva ett tillstånd av jämvikt och väldefinierade gränser, där alla respekterade varandras rätt.

Både avtalsbrev och litterära källor förankrade politiskt handlande i en begräppsvärld centrerad kring dygd och måttfullhet. Furstar förväntades eftersträva sin egen rätt, men skulle samtidigt akta sig noga för att överskrida den. Inom denna begreppsvärld fanns det inget utrymme för att förklara politiskt handlande i något annat än moraliska termer. Fursten som omätligt griper efter makt och egendom för härsklystnadens egen skull var själva sinnebilden för orättfärdighet. Strävandet efter rättvisa och fred var det rättesnöre som politiskt handlande legitimerades i förhållande till. Där moderna historiker ser på furstarnas fredsavtal som ett medel för att uppnå deras politiska mål, förklarade de själva sitt handlande som ett medel för att uppnå fred.

Fredsavtal ingicks mot bakgrund av kungariket som en självklar föreställd gemenskap, men jag har inte hittat några belägg för att personliga lojalitetsband beskrevs som väsenskilda från denna gemenskap. Snarare förutsattes det att personliga band, när de var välfungerande och harmoniska, skulle bidra till att stärka freden både inom och mellan kungariket. Inte heller har jag hittat några tecken på att uppdelningen av ett kungarike mellan flera furstar sågs som ett hot mot freden i sig. Den rättvisa fördelningen av riket mellan bröder och söner av kunglig börd beskrevs som ett verksamt medel för att *bevara* freden i riket. Problemet uppstod snarare från dessa herrars ovilja att låta sig nöja med sin beskärda del. ”Riksdelningarna” i Sverige 1310 och 1357 framstår i det här perspektivet på ett annorlunda sätt än hur tidigare forskning har beskrivit dem: Det som sågs som hotat och som man försökte bevara var själva *freden* i riket, inte kungariket som politisk entitet.

Fredsavtal mellan kungar och deras respektive riken handlade om att upprätta freden på alla nivåer, både mellan härskarna personligen men också mellan alla deras underlydande. Fredsavtal var inte bara en fråga om att upprätta freden ”mellan stater”, utan även att lösa motsättningar och etablera vänskapliga relationer mellan kungarnas nätverk av underlydande. Källorna uttrycker medvetenhet om att fientligheter inte bara kunde utbryta på överhetens initiativ, men även som en följd av spänningar på lägre nivå.

Förordningarna som gjordes vid fredsslut handlade i stor utsträckning om att försöka undanröja incitament till framtida konflikter. En mycket viktig del i detta var att ställa sina tvister under förhandling och medling. Att agera medlare åt en närstående beskrivs inte som en strategi som furstar använde för att öka sin prestige, utan framstår som en skyldighet som medföljde släkt- och vänskapsrelationen. Egenskapen som medlare och egenskapen som allierad grep in i varandra och var ofta en och samma sak.

De förväntningar och förpliktelser som följde med släktskap hade en mycket stor politisk betydelse. Källorna uppvisar inga belägg för att furstar under denna period såg sig som uppdelade i patrilineära familjegrup-

peringar, kungahus eller ”dynastier”. Släktskapsbandet framhölls som oerhört viktigt, men specifika släktskapsrelationer betonas vid olika tillfällen för ett visst syfte – en tydlig parallell till hur den sociala dynamiken fungerade i aristokratiska kretsar under 1100- och 1200-talen.

Löftesakten var ett tillfälle då det politiska handlandets normer gjordes offentliga och explicita. Det sociala trycket att följa vad man hade lovat förankrades vid publika tillfällen. Då manifesterades löftesakten offentligt. Mellan furstar fanns en moralisk plikt. Det sociala trycket var dock inte enbart horisontellt, utan även vertikalt. Furstar ingick avtal tillsammans med sina män och ställde deras heder i pant tillsammans med sin egen. Den furste som ville gå emot ett ingånget avtal var tvungen att ta löftesmännens åsikt i beaktande. Löftesakten ägde rum inom ramen för en oral kultur där ord och fysiska åtbörder hade en verklig betydelse. Utförandet av löftesakten placerade faktiska restriktion på de som lovade, så till vida att den blev någonting som vederbörande i framtiden var tvungen att förhålla sig till. Detta fick betydelse för hur man legitimerade edsbrott och tvister.

Kapitel 3: *Tvist*, behandlade frågan hur akten att tvista, vilket per definition involverade en negation av ett tidigare ingått löfte, legitimerades i förhållande till de ideal som beskrevs i föregående kapitel.

Kapitlet började med att ställa 1300-talets politiska konflikter i relation till begreppet *fejd*. Det finns för många paralleller mellan de två för att undersökningen skulle kunna förbigå frågan om huruvida det är passande att beskriva furstarnas konflikter som fejder eller inte. En diskussion fördes om de konfliktstrukturella mönstren under perioden som hur de beskrevs. Slutsatsen är att furstekonflikterna varken kan avgränsas från eller likställas med fejder. Det mest rättvisande är att säga att de informeras av fejdens sociala logik. Furstarnas konflikter var analoga med fejder.

Vad gäller anklagelser om löftesbrott visar min undersökning att dessa vanligen var ytterst medvetna formuleringar som syftar till att inta en retorisk position. Analysen av klagoskrifter visar att dessa följde ett likartat mönster. Anklagelser om löftesbrott var nödvändiga led i en förhandlingsprocess. Frågan om någon brutit mot politikens spelregler hade inget absolut svar. Reglerna uttrycktes som absoluta, men huruvida någon hade brutit mot dem var en fråga om positionering. Att framföra motanklagelser var en nödvändig del i ett försvar. Argument hämtades från olika håll: Både från en legalistisk samtalsordning informerad av romersk och kanonisk rätt, såväl som trohets- och relationskulturen.

Menedsbegreppet var centralt för hur frågan om ett handlandes legitimitet eller illegitimitet konstruerades retoriskt. Detta demonstreras genom en kritisk läsning av *Libellus de Magno Erics Rege* och *Erikskrönikan*. Den visar att båda dessa historieskildringar konstruerade sin legiti-

mering av resningarna mot Magnus Eriksson respektive Birger Magnusson genom att uppmåla dem som just edsbrytare.

Kapitel 4 utgick från temat *försoning* och undersökte beskrivningar av själva akten att avsluta en konflikt. Undersökningen visar att en tolkning som tar i beaktande försoningstillfällets meningsskapande aspekter är nödvändig för att förstå innebörden i denna process.

Skildringarna av medlarnas roll i försoningsprocessen visar att de beskrivs på ett sätt som visar klar kontinuitet med det ”edstagande samhället”, som en gemensam närstående till de båda tvistande parterna som kunde träda emellan och göra en försoning möjlig.

Undersökningen visar att även om avtalshandlingarna i sig oftast är sparsmakade i förhållande till upplysningar om rituella element som kringgick deras utfärdande, så går det ändå att utläsa en del sådana upplysningar som ger en fördjupad förståelse för sammanhanget. Denna handling inte enbart var en fråga om att ingå ett rättsligt avtal. Processen att avsluta en konflikt involverade rituella element. Vid de fredsslut som kunnat undersökas framgår tydligt att det hierarkiska förhållande som ingicks mellan parterna med detta förhållande tydligt manifesterades genom demonstrativa åtbörder.

Slutligen visar undersökningen att det finns ett genomgående mönster i det aktuella källmaterialet i hur konflikter skildras och förklaras genom ”försoningsberättelser”, en term lånad från Fulvio Ferrari. Vid försoningstillfällen var skuldfrågan central. För att avsluta en konflikt var det nödvändigt att ge den en förklaring, där frågor om ansvar och skuld passades in i en moralisk berättelse om tvistens upphov. Detta avspeglar sig i hur konflikter beskrivs både i avtalsbrev och i krönikorna. Undersökningen visar hur såväl tyrannporträttet i *Erikskrönikan* som i *Libellus de Magno Erici Rege* fungerar genom att isolera skurkarna i skildringen från det större samhället genom deras uppträdande och deras egenskaper, och förklara det allmänna ondas upprinnelse genom en liten grupp upphovsmän. En motsvarighet till detta sätt att förklara konflikters uppkomst återfinns också i fredsavtal där gångna tiders oro och motsättningar skylls på en grupp av orosstiftare för vilkas gärningar de fredslutande parterna avsvär sig allt ansvar, och som förvisas från den politiska gemenskapen.

Slutsatser

Syftet att förklara politikens spelregler under 1300-talet har mynnat ut i en mer nyanserad bild av en redan väldigt välbeskriven historisk period. Genom att flytta fokus från vår egen förförståelse om perioden till de historiska aktörernas egna förklaringar av sitt handlande, har den här studien kunnat tillhandahålla en ordnande princip till epokens skenbart kaotiska skeenden. Genom att betrakta perioden ur denna lins, framstår

företeelser som tidigare setts som perifera plötsligt mer betydelsefulla, och vice versa, och flera etablerade begrepp om perioden framstår i ett annat ljus.

Undersökningens resultat demonstrerar fördelarna med att betona kontinuiteten mellan tidig och sen medeltid, och att justera sina metoder, problemformuleringar och val av undersökningsobjekt därefter. Detta torde visa på behovet av att inte låta statsbildningsperspektivets dominans överskugga den antropologiskt inspirerade konfliktforskningens förklarande ambitioner, och nödvändigheten i att undersöka konflikthantering och politiska handlingsmönster även under ”hög-” och ”senmedeltiden”.

Konflikthanteringsperspektivet har visat sig värdefullt för att beskriva medeltida politisk historia, även efter övergången från ett edstagan samhälle till en medeltida stat. Det är genom att anlägga ett sådant perspektiv som den här undersökningen har kunnat beskriva 1300-talets politiska historia som något mer konsistent och överblickbart än den vanligen framställs.

Jag avstod medvetet från att avgränsa ”politik” som ett operationellt begrepp i inledningskapitlet, detta av oro för att en sådan definition skulle leda till en styrning av resultaten. Undersökningen har i stor utsträckning handlat om hur makthavare och ledare agerade som samhällsvarelser. Om detta agerande bör kallas för ”politiskt” eller inte, inom ramarna för en ”stat” eller något annat, beror i första hand på forskarens agenda, vad vi är ute efter att förklara. Som historiker är vi alltid ytterst ansvariga för de förklaringskategorier vi väljer att använda för att beskriva historien. Detta får begreppsmässiga konsekvenser för hur historiker bör välja att tala om ”politik” under medeltiden, hur denna mänskliga verksamhetssfär bör förstås. Det betyder att politik som fenomen inte bara kan förklaras genom att söka efter vissa aktörers förmodade drivkrafter, och inte heller som en verksamhet som enbart angick en liten del av samhällsmedlemmarna. Allt vad denna undersökning kommit fram till pekar mot ett stärkande av tesen att politik under 1300-talet måste ses som ett socialt fenomen.

I förhållande till forskningsläget har den här undersökningen också demonstrerat problematiken med att se en nödvändig motsättning mellan institutionella och relationsbaserade former av gemenskap. Undersökningens resultat styrker tesen att 1300-talets politiska aktörer visserligen såg kungariket och deras ”institutioner” som betydelsefulla begrepp, men att dessa uppfattades idealbegrepp och arenor för handlande, snarare än statiska storheter, och att verklig stabilitet och politisk styrka ansågs komma från personliga band och jämvikt i samhällsrelationerna. Undersökningen visar att beskrivningar av kungar som ineffektiva och de institutionella ramverken som icke-fungerande ofta användes som retoriska argument för att legitimeras politiskt handlande.

Hur representativa är undersökningens resultat? *Vems* politiska spelregler är det som har förklarats? Undersökningen har visserligen fokuserat på ett material som producerades inom den högsta politiska eliten, men det finns starka indikationer på att dess resultat kan härledas till en mer allmängiltig politisk kultur, inte bara begränsad till eliten. Även om det som studerats är en kommunikation inom den översta samhällseliten så visar undersökningen att denna kommunikation ofta ägde rum inför och involverade bredare lager av befolkningen till vilka elitens koppling ofta var omedelbar. Kungar och furstar framträder inte inte i dessa källor som ledare för riket eller folk i abstrakt mening, utan snarare som sina undersåtars talesmän i synnerligen konkret avseende. De presenterar sig alltid som företrädare för kollektiv och uppträder alltid åtföljda av sitt hushåll, sina rådgivare och anhängare. Kungens direkta relation till undersåtarna är något som både framhålls retoriskt, i bilden av kungen som en kärleksfull och rättträdig *pater familias*, men också i källornas vittnesbörd om hur de kringresande kungarna direkt och personligen förhandlade med företrädare för sina undersåtar. 1300-talets furstemakt är i allra högsta grad personlig, både med avseende på hur fursten förhåller sig till sina underlydande och till sina likar, och att i detta sammanhang diskutera politiska aktörer med en vokabulär som snarast hämtat sin förebild från sentida liberal individualism riskerar att fördunkla det faktum att 1300-talets politiska aktörer alltid var delar av ett större helt, företrädare för kollektiv.

Detta visar att en medvetenhet om de relationstrukturer som faktiskt låg till grund för lojaliteter och handlingsgemenskap ger en mer komplex och nyanserad bild av 1300-talets politiska motsättningar än att enbart se dem i förkonstruerade kategorier, antingen det gäller kungadömen eller aktörsgupper såsom kungamakt, aristokrati och kyrka.

Detta talar samtidigt mot ett strukturdeterministiskt och individualistiska synsätt på politiskt handlande. Politiska aktörer måste ses i förhållande till en mångfald av överlappande strukturer. 1300-talets furstekonflikter var allas konflikter, och deras agerande angick människorna runt omkring dem.

Ett av undersökningens tydligaste empiriska resultat är den centrala roll som medlare och förhandlare spelade i furstars konflikthantering under 1300-talet, och det är slående att den befintliga forskningen i så liten utsträckning har intresserat sig för detta fenomen. Det är tydligt att medlarskapets roll vid konfliktlösning mellan furstar vid denna period opererade under delvis andra förutsättningar än i de mer lokala sammanhang där konfliktforskare vanligtvis har studerat fenomenet, den starka kontinuitet i hur fenomenet omtalas under 1300-talet kan inte enbart förklaras som resultatet av språkliga kvarlevor i uttryckssätt och terminologi. Medlare och skiljedomare spelade en aktiv, central och fullständigt gängse roll i 1300-talets politiska interaktion. Medlarskapet måste förstås

som ytterligare en dimension av det nyansrika spektrum av socialt uppträdande som 1300-talets furstar uppvisade mot varandra.

En viktig konsekvens av undersökningen är att den visar att frågeställningar om politiska spelregler och politisk kultur måste ta med i beaktande *hur* dessa spelade roll i sitt sammanhang. De var inte en statisk uppsättning föreskrifter utan en dynamisk del av samhället där de ingick.

Undersökningen visar att den rituella och symboliska kommunikationen spelade en viktig roll även i det skriftbaserade samhället. Det är tydligt att ritualer fortfarande spelade en meningsskapande roll och att de måste undersökas för att förse 1300-talets politiska handlande med sin relevanta kontext. Detta är egentligen inget förvånande resultat, med tanke på det forskningsläge som existerar om rituell och symbolisk kommunikation för den tidigmoderna perioden, varför det vore häpnadsväckande att inte finna förekomsten av dessa företeelser under senmedeltiden. Men undersökningen visar att det är en misräkning att ignorera denna dimension av den politiska interaktionen vid analyser av 1300-talets politiska handlande.

Genom att helt frågå uppdelningen mellan aktörernas "verkliga" motiv och de argument som de använde för sitt handlande har undersökningen kringgått det metodologiska problem som bla. Bagge har brottats med, att förklara om moralnormativa uppfattningar var "interna" eller "externa", det vill säga något en individ verkligen delade eller bara sade sig dela. Därmed försvinner också den dikotomiska uppdelningen mellan den "ideologi" och "praktik", vilka i stället har kunnat förklaras som delar av ett dynamiskt helt. Frågan om politikens spelregler har kunnat härledas till en flexibel men betydelsefull politisk kultur, normer inte var mindre betydelsefulla för att de var förhandlingsbara, snarare tvärt om.

Framförallt: Den här undersökningen talar mot tesen om att 1300-talets politiska spelregler var "flexibla" eller "pragmatiska", att ändamålen helgade medlen. Man gjorde en skarp uppdelning mellan rätt och fel, lovvärt och förkastligt. Normerna *uttrycktes* som om de var absoluta. Men det var människor som fick böja sig kring normerna, inte tvärtom. 1300-talets politiska aktörer var bara "cyniska och hänsynslösa" om vi pådyvlar dem vår egen måttstock.

Det moraliska rättesnöret för politiskt handlande uppträder i källorna i högre grad än legalistiska legitimitetsargument grundade i statsrättslig terminologi som brukar tas som förklaringsprincip för 1300-talets politiska agerande. Samtalsordningen som framträder i källorna förefaller i första hand ha varit rotad centrerad kring att balansera rätt mot rätt, kungars rätt mot undersåtarnas, furstars rätt mot varandra.

Undersökningen har slutligen sagt något om källkritiska förhållningsätt. Den visar hur det är nödvändigt att inte bara var kritisk mot källornas sakupplysningar, men även mot de synsätt som de traderar. Historiker har i 700 år reproducerat *Erikskrönikans* och *Libellus de Magno Erici*

Reges bilder av sin tid utan att bry sig om den förståelse som från början gav historierna deras mening: Att de beskrev ett *förkastligt* sätt att agera, en negativ motbild till rättfärdigheten som genom sina negativa beskrivningar av nidingar och edsbrytares handlande tillhandahöll en illustration över politikens spelregler.

Summary

The 14th century is a very thoroughly researched period in the history of Scandinavia. This research is, however, also quite homogenous theoretically. Literature on the political history of the High- to Late Middle Ages in Scandinavia usually proceeds from a rather modern conception of the state, and a groundedly materialistic view of the dynamics of political action.

The aim of this thesis is to explain the political rules of the game in 14th century Scandinavia. This aim is achieved by analyzing how political action was actually shaped by the words people used to describe it.

The study deals with Scandinavia 1300-1375. This period is most often defined in a negative way, in terms of weak central governments, economic decline and rampant warfare. This study is an attempt to redefine it through it's own narrative. The political conflicts of the 14th century are viewed as something normal, rather than a measure of decline in relation to the High Middle Ages. The proliferation of written sources during this period is seen as an expression of an increased need to communicate and express political legitimacy. Both letters and literature are treated as remains of political communication.

A few major theoretical problems in the existing body of research are laid out. Scandinavian medieval historiography by tradition defines politics in the 14th century in relation to a modern concept of the state. Thus modes of action that don't fit into such a conception are taken as evidence of a negation of political order. Political action is explained with regards to the actors' supposed motivations. The assumption is a materialistic form of reasoning, where economics are seen to be the primary driving force behind politics. No answer is given to how ideology, culture et al. could have any formative force at all, if they were consistently disregarded in favor of political expediency.

To solve these problems, this study first of all applies a conflict management perspective to the 14th century. Political conflict is assumed to have been an integral part of society, a function of social organization rather than opposed to it. This allows the study to shift its

focus to the ways that political relations and conflicts were practically handled.

Secondly, the political rules of the game are defined as a discursive framework, within which political legitimacy was produced and contested. The primary question for the study becomes: How did political actors argue for the legitimacy of their actions in various situations, and how did such communication affect their subsequent actions?

The empirical study is divided thematically into 3 distinct thematic chapters, corresponding to separate phases in the interaction between princes and their respective followers. These phases are: *Promise*, *dispute*, and *reconciliation*.

In chapter 2: *Promise*, the act of making political treaties is analyzed. Rather than view such treaties as they are usually viewed, as a means which princes employed to achieve their political ends, the motivations of these treaties are taken at face value: As a means to achieve a state of peace. The act of making treaties is viewed through the lens of peace-making. This concept is shown to have been central to the way that the provisions of princes' treaties were legitimized. Peace was said to be the highest aim of kings and princes, which had to be maintained by establishing mutual positive bonds, and by actively striving for justice. The latter was achieved both through regular use of negotiators and arbitrators, and through the active use of force. No difference seems to have been made between personal and institutional bonds. Neither was kinship defined in the narrow sense that previous literature suggests. The bonds of fidelity between lords and their followers was integral to the peace of the kingdom. The oral and physical manifestation of the act of making a promise was very important.

Chapter 3, *Dispute*, dealt with the act of negating promises and legitimizing conflict. The conflicts of princes were largely analogous to feuds. Princes lived in a constant state of "inimical intimacy". Their conflicts were informed by the social logic of the feud.

An important result of this thesis is that the rules of the game were not flexible in the sense that they are usually understood. Rather, the rules of oath-giving and honor were quite strict – however, the important thing was that one could be seen to not have broken them.

Chapter 4, *Reconciliation*, dealt with a subject which previous research has hitherto given little attention. Anthropological conflict studies portray the act of reconciliation as extremely important. This study shows that it had a role in the 14th century as well.

In all, this study shows that the continuity between 14th century and the earlier middle ages were greater than previously thought. Conflict management was still important. Oral and physical communication also mattered. Furthermore, the rules of the game were not flexible in the way

that we usually mean. It was people who bent to the rules, not the other way around.

Bilagor

De nordiska furstekonflikterna 1300-1375

1300-talets furstekonflikter är sedan många år kartlagda, och står att läsa i varje medeltidshistoriskt översiktsverk, dock oftast på ett sätt som lätt förstärker intrycket av ett invecklat, dramatiskt förlopp. Det är i själva verket en period som är svår att skildra på annat sätt. Merparten av källmaterialet producerades av den politiska och ekonomiska eliten, i samband med deras inbördes konflikter, vilket gör att framställningen nästan ofrånkomligen får karaktären av en stereotypisk berättelse om "kungar och krig". För att göra denna berättelse läsbar är det mycket frestande att falla in i den prosaiska tonen hos historieberättare som Carl Grimberg, eller hans nutida arvtagare Tore Skeie. Jag har ansträngt mig för att hålla den följande översikten så koncis som möjligt för att sammanhangen samtidigt skall framgå, och hänvisar till Mikael Nordbergs *I kung Magnus tid* (1995) för en betydligt mer detaljerad men lättillgänglig översikt.

"Brödrastriderna" 1302-1319

Danmark präglades sedan 1240-talet av motsättningar mellan de olika grenarna av Valdemar II:s ättlingar. Kungarna Eirik "Prästhatare" och Håkon V Magnusson hade anspråk på delar av det danska kungaarvet genom sin mor, som var dansk prinsessa.³⁹⁴ När Erik "Klipping" mördades år 1286 fick greve Jacob av Halland och kretsen kring honom skulden för dådet, och tog sin tillflykt till Norge. Detta låg till grund för en del av de senare förvecklingarna.

Vid den tidpunkten var den Magnus Ladulås barn små. När han dog 1290 togs riksstyrelsen över av en förmyndarstyrelse under marsken Torgils Knutsson. Det var när Magnus' söner blev myndiga som Sverige med Jerker Roséns ord blev "indraget" i den nordiska politiken.³⁹⁵

---

³⁹⁴ Prinsessan Ingeborg, dotter till kung Erik Plogpenning.

³⁹⁵ Rosén talar om en "kursändring i den svenska utrikespolitiken". Rosén 1939. Det är en övertolkning av vad som skedde. Snarast var det så att kungasönernas myndighet gjorde att de kunde delta självständigt i interaktionen med sina likar. Någon utrikespolitik frikopplad från härskarens person existerade inte.

Konflikterna var som mest intensiva i perioder: 1304-1305, 1306-1310, och 1317-1318. De handlade i huvudsak om besittningsrätten till gränslänet Halland, samt den norska kronprinsessan Ingeborgs hand, med vilken följde arvsrätten till det norska riket. Slitningarna mellan kung Birger Magnusson och hans båda bröder var ett konstant inslag. Dock var alla de inblandade i någon mening släkt med varandra. Tvis-terna tog sig bitvis uttryck i väpnad kamp, dock främst i form av plundring och belägringar. Inga "avgörande" öppna slag utkämpades, i stället avslutades alla konflikter genom förhandling och överenskommelser, ibland innan några slag hade hunnit utväxlas.

Omständigheterna kring de svenska hertigarnas död är dunkel, tydligt är att deras bundsförvanter inte kände till det förrän sommaren 1318, och att kung Birger initialt inte fick skulden - stilleståndet från Roskilde talar om "de som bär ansvaret för hertigarnas död". Kort därefter dog även Birger, kung Erik samt kung Håkon. Kung Eriks bror Kristoffer blev ny kung i Danmark, och till kung i Norge och Sverige valdes den unge Magnus Eriksson.

Hertiginnan Ingeborg 1321-1326

Sveriges och Norges församlade stormän hade gjort upp om "vårdnaden" av kung Magnus. 1321 bosatte sig dock hans mor hertiginnan Ingeborg på Varbergs fästning, i hjärtat av sin döde makes besittningar, och tog med sig sin son. Där förvarade hon även hans kungliga sigill. Hon förde en mer eller mindre oberoende tillvaro där, vilket förde henne i konflikt med de styrande stormännen i både Norge och Sverige. Hon lierade sig också med den halländske stormannen Knut Porse. De svenska stormännen slöt förbund mot henne år 1322, och hon ingick två separata förlikningar med dem, 1323 och 1326. I den senare uppgörelsen gick hon med på att byta sina morgongåvelän mot andra, ekonomiskt likvärdiga men mindre strategiskt betydelsefulla sådana. Hon kom troligen att fortsätta spela en politisk roll fram till sin död, men inte i samma öppna kapacitet. 1327 gifte hon sig med Knut Porse, som nu hade blivit dansk hertig.

Kung Magnus tidiga regering 1332-1340

Kungarna Erik Menved och hans bror Kristoffer (II) har i dansk historieskrivning givits skulden för en oförsiktig pantsättningspolitik som under 1330-talet lämnade Danmark i händerna på tyska panthållare, främst grevarna av Holstein. Det finns anledning att problematisera denna bild, men faktum kvarstår att det trängda ekonomiska läget påskyndade Kristoffers avsättning, vilket gjorde att Danmark vid 1330-talets början var utan kung och nästan helt under grevarna av Holsteins välde. Detta

inbegrep Skåne, tillsammans med större delen av Halland och Blekinge. En skånsk resning mot greve Johan år 1331-1332 sammanföll med Magnus Erikssons myndighetsdag. Magnus köpte hela länet vidare från honom som en del av fredsuppgörelsen. Detta pantköp fick senare stor betydelse. Magnus fick skuldsätta sig för att få ihop pengar till lösensumman, en skuld som han dock till slut lyckades betala.

Magnus regerade länge, drygt 30 år, och under den första delen av hans regering verkar han ha varit huvudsakligen oemotsagd inom sitt välde. De enda resningarna vi har någon information om inträffade just i Skåne. Om dessa vet vi dock mycket lite.

När Kristoffer II:s son Valdemar (sedermera kallad "Atterdag") blev myndig, började han successivt att ta tillbaka sitt rike. Initialt godkände han Magnus Erikssons besittningsrätt till Skånelandskapen, dock inte helt friktionsfritt. 1340-1343 slöt kungarna flera fredsuppgörelser tätt efter varandra, även om skälet till att de första bröts förefaller ha varit att de drogs in i sina bundsförvanters tvister med varandra. Besittningen av Skåne blev dock inte en stridsfråga förrän nästan 20 år senare.

Erik Magnussons resning 1356-1359

Magnus Eriksson hade två söner: Erik och Håkan. Erik som var äldst fick bli tronföljare i Sverige, och Håkan i Norge. Magnus hade också en rådgivare, Bengt Algotsson, som utnämndes till hertig i Sverige, i strid med skick och bruk. Utöver detta vet vi väldigt lite om vad som hände. Det mesta kommer från *Libellus* och Birgittas *Uppenbarelser*, och det är svårt att tänka runt dessa berättelser. Båda talar om Magnus olyckliga vanskötsel av sina riken, framförallt Sverige, vilket ledde till Erik Magnussons resning år 1356.

Denna händelse kallas ibland i litteraturen för ett "uppror", men det kan lika gärna beskrivas som en skarpt formulerad protest. Erik gjorde gällande att Bengt Algotsson och dennes närmaste hade förskingrat hans fadersarv. Han fick med sig hälften av rikets stormän, samt sina släktingar hertig Albrekt (d.ä.) av Mecklenburg och greve Adolf av Holstein-Plön. De uppträdde också sedermera som medlare i konflikten. Kungarna (Erik titulerade sig så fram till sin död) slöt fred i Jönköping 1357, och freden kom att revideras några gånger. Den innebar i korthet att Sverige fördelades mellan dem, och att Magnus fick lova att Bengt Algotsson skulle vara för evigt förvisad. Erik inledde sedan krigshandlingar mot Valdemar Atterdag. Dock dog han hastigt 1359, kanske i digerdöden. Magnus erkändes åter som härskare över hela Sverige, dock mot fortsatt löfte om Bengt Algotssons förvisning.

Bellum omnium inter omnes 1360-1375

Valdemar återtog Skånelandskapen 1360, och härjade Öland och Gotland. 1361-1362 organiserade Magnus och Håkan en misslyckad krigsexpedition för att försöka återerövra Skåne, vilket slutade i ett stort nederlag, framförallt för deras bundsförvanter hansestäderna. Oenighet om städernas ersättning för företaget ledde slitning mellan kungarna: Håkan spärrade en kort tid in Magnus på Kalmar slott. Slutligen ledde missnöjet med Magnus att en grupp stormän erbjöd hans krona till någon annan. 1363 åkte de till Mecklenburg och erbjöd hans svåger Albrekts av Mecklenburgs son kronan. 1364 valdes han (Albrekt d.y.) till svensk kung. Magnus och Håkan var dock inte utan stöd, och samlade sig till strid. 1366 blev Håkan sårad i slaget vid Gata i Uppland, en av de få öppna drabbningarna under perioden, och Magnus togs till fånga. Tidigare hade Magnus dock slutit fred med kung Valdemar och låtit Håkan förlova sig med hans dotter Margareta.

Slutlig fred slöts mellan Håkan och Albrekt år 1371. Då släpptes Magnus fri mot lösen, och han framlevde sina återstående år hos sin son i Norge. Samma år skedde en resning mot Albrekt, som slutade i att han lämnade ifrån sig förvaltningen av kronans län till rikets råd.

Håkan och Margareta fick en son, Olof. Genom sina föräldrar kunde han göra anspråk på Danmarks, Norges och Sveriges kronor. När Håkan och sedermera även Olof dog, ärvde Margareta dessa anspråk, vilket låg till grund för unionen i Kalmar 1397. Men det faller utanför den här undersökningen.

Referenser/Litteratur

- Alfonso Antón, Isabel, & Escalona, Julio, 2004, "Introduction", i *Building legitimacy: political discourses and forms of legitimacy in medieval societies*, reds. Isabel Alfonso Antón, Hugh Kennedy, & Julio Escalona, Leiden: Brill, s. ix-xxiii.
- Althoff, Gerd, 2004, *Family, friends and followers: political and social bonds in medieval Europe*, New York: Cambridge University Press.
- Althoff, Gerd, 1997, *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden und Fehde*, Darmstadt: Primus.
- Althoff, Gerd, 2013, "Symbolic communication and medieval order: Strengths and weaknesses of ambiguous signs", i *Disputing strategies in medieval Scandinavia*, reds. Kim Esmark, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning, & Helle Vogt, Leiden: Brill, s. 63-75.
- Andersson, Catharina, 2006, *Kloster och aristokrati: nunnor, munkar och gåvor i det svenska samhället till 1300-talets mitt*, Göteborg: Universitas Regia Gothoburgensis.
- Andersson, Ingvor Margareta, 1954, *Erik Menved och Venden: studier i dansk utrikespolitik 1300-1319*, Diss. Lund: Univ.
- Bagerius, Henric, & Ekholst, Christine, 2007, "En olydig sodomit. Om Magnus Eriksson och det heteronormativa regentskapet", i *Scandia: tidskrift för historisk forskning*, 73(2), ss. 7-38.
- Bagge, Sverre, 2007, "AIMS AND MEANS IN THE INTER-NORDIC CONFLICTS 1302-1319", *Scandinavian Journal of History*, 32(1), ss. 5-37.
- Bagge, Sverre, 2003, "Ideologies and mentalities", i *The Cambridge History of Scandinavia*, eds. Knut Helle, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 463-486.
- Beckman, Bjarne, 1953, *Matts Kättilmundson och hans tid. 1, Intill 1318*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Benham, Jenny, 2011, *Peacemaking in the Middle Ages: principles and practice*, Manchester: Manchester University Press.
- Bjarne Larsson, Gabriela, 1994, *Stadgelagstiftning i senmedeltidens Sverige*, Lund: Nerenius & Santérus.
- Blaise, Albert, 1975a, "aemulus", *Dictionnaire latin-français des auteurs du moyen-âge = Lexicon latinitatis medii aevi, praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens*, Turnholti: Brepols.
- Blaise, Albert, 1975b, "diffido (defido, deffido)", *Dictionnaire latin-français des auteurs du moyen-âge = Lexicon latinitatis medii aevi, praesertim ad res ecclesiasticas investigandas pertinens*, Turnholti: Brepols.

- Blom, Grethe Authén, 1992a, *Norge i union på 1300-tallet: kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319-1380. D. 1, Kongefelleskapet med Sverige 1319-1350*, Trondheim: Tapir.
- Blom, Grethe Authén, 1992b, *Norge i union på 1300-tallet: kongedømme, politikk, administrasjon og forvaltning 1319-1380. D. 2, Det siste gammelnorske kongedømme 1350-1380*, Trondheim: Tapir.
- Brunner, Otto, 1992, *Land and lordship: structures of governance in medieval Austria*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Bureus, Johannes, & Moberg, Lennart (red.), 1964 [1634], *En nyttigh bok om konnunga styrilse och höfdinga*, Uppsala: Almquist & Wiksell.
- Carlsson, Sten, & Rosén, Jerker, 1969, *Svensk historia. 1, Tiden före 1718*, Stockholm.
- Charpentier Ljungqvist, Fredrik, 2015, *Den långa medeltiden: de nordiska ländernas historia från folkvandringstid till reformation* första upplagan, första tryckningen, Stockholm: Dialogos.
- Charpentier Ljungqvist, Fredrik, 2014, *Kungamakten och lagen: en jämförelse mellan Danmark, Norge och Sverige under högmedeltiden*, Diss. Stockholm: Stockholms universitet.
- Cheyette, Fredric L., 2004, *Ermengard of Narbonne and the World of the Troubadours*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Cheyette, Fredric L., 2003, "Some Reflections on Violence, Reconciliation, and the "Feudal Revolution"", i *Conflict in medieval Europe: changing perspectives on society and culture*, reds. Warren Brown & Piotr Górecki, Aldershot, Hants, England; Ashgate.
- Cheyette, Fredric L., 1970, "Suum cuique tribuere", *French Historical Studies*, IV (3) ss. 287–299.
- Christensen, Aksel Erhardt, 1980, *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439*, København: Gyldendal.
- Clausewitz, Carl von, 1991, *Om kriget*, övers. Hjalmar Mårtenson, Stockholm: Bonnier Fakta.
- Contamine, Philippe, 1984, *War in the Middle Ages*, Cambridge: Basil Blackwell.
- Davies, Rees, 2003, "The Medieval State: The Tyranny of a Concept?*", *Journal of Historical Sociology*, 16 (2), ss. 280–300.
- Duby, Georges, 1990, *Söndagen vid Bouvines: den 27 juli 1214*, övers. Jan Stolpe, Stockholm: Atlantis.
- Esmark, Kim, Hermanson, Lars, Orning, Hans Jacob, & Vogt, Helle (red.), 2013, *Disputing strategies in medieval Scandinavia*, Leiden: Brill.
- Fagerland, Tor Einar, 2006, *Krigføring og politisk kultur i nordisk middelalder: de mellomnordiske konfliktene 1286 - 1319 i et europeisk perspektiv*, Diss., Univ. Trondheim, 2006.
- Fant, Eric Michael, 1818, *Scriptores rerum Svecicarum medii aevi*, Upsalæ.
- Fant, Eric Michael, & Annerstedt, Claes (red.), 1871, *Scriptores rerum Svecicarum medii aevi. T. 3. s. , Upsalæ.*
- Fant, Eric Michael, Geijer, Erik Gustaf, & Schröder, Johan Henrik (red.), 1828, *Scriptores rerum Svecicarum medii aevi. T. 2. s. , Upsalæ.*
- Ferrari, Fulvio, 2008, "Literature as a performative act. Erikskrönikan and the making of a nation.", i *Lärdomber oc skämtan: medieval Swedish literature reconsidered*, eds. Massimiliano Bampi & Fulvio Ferrari, Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet.

- Ferrer, Marlen, 2012, "State Formation and Courtly Culture in the Scandinavian Kingdoms in the High Middle Ages", *Scandinavian Journal of History*, 37 (1), ss. 1–22.
- Geary, Patrick J., 1994, *Living with the dead in the Middle Ages*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Gustafsson, Harald, 2000, *Gamla riken, nya stater: statsbildning, politisk kultur och identiteter under Kalmarunionens upplösningsskede 1512-1541*, Stockholm: Atlantis.
- Gustafsson, Harald, 2002, "The Eighth Argument. Identity, Ethnicity and Political Culture in Sixteenth-Century Scandinavia", *Scandinavian Journal of History*, 27 (2), ss. 91–113.
- Hamre, Lars, 1974, "Traktat", *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Bd 18, Sätessgårdsnamn - Tryggor*, reds. Ingvar Andersson & John Granlund, Malmö.
- Hanserecense. [Abt. 1], Von 1256-1430*, 1870 Vol. 1., Leipzig: Duncker & Humblot.
- Helle, Knut, 2016, "Bjarne Erlingsson", i *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Bjarne_Erlingsson, 2017-02-27.
- Helle, Knut, 2003a, "Introductory survey", i *The Cambridge History of Scandinavia*, red. Knut Helle, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 343–352.
- Helle, Knut, 2003b "Growing inter-Scandinavian entanglement", i *The Cambridge History of Scandinavia*, ed. Knut Helle, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 411–420.
- Hermanson, Lars, 2009, *Bärande band: vänskap, kärlek och brödraskap i det medeltida Nordeuropa, ca 1000 -1200*, Lund: Nordic Academic Press.
- Hermanson, Lars, 2015, "Introduction: Rituals, Performatives, and Political Order in Northern Europe c. 650–1350.", i *Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, c. 650-1350*, reds. Wojtek Jezierski, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning, & Thomas Småberg, Turnhout: Brepols, ss. 1-40.
- Hermanson, Lars, 2000, *Släkt, vänner och makt: en studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark: akademisk avhandling*, Göteborg: Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg.
- Hermanson, Lars, 2012, "Statsbildning och vertikal vänskap i 1100-talets Norden", i *Statsutveckling i Skandinavien i middelalderen*, red. Sverre Bagge, Oslo: Dreyers forlag.
- Huizinga, Johan, 1986, *Ur medeltidens höst: studier över 1300- och 1400-talens levnadsstil och tankeformer i Frankrike och Nederländerna*, övers. Hans Reuter-crona, Stockholm: Prisma.
- Hørby, Kai, & Olsen, Olaf, 1989, *Danmarks historie. 05. Velstands krise og tusind baghold: 1250-1400*, Copenhagen: Gyldendal.
- Imsen, Steinar, 2011, *Senmedeltiden: Europas historia 1300-1550*, Stockholm: Dialogos.
- Jezierski, Wojtek, Hermanson, Lars, Orning, Hans Jacob, & Småberg, Thomas (red.), 2015, *Rituals, performatives, and political order in Northern Europe, c. 650-1350*, Turnhout: Brepols.
- Johannesson, Kurt, 1978, *Saxo Grammaticus: komposition och världsbild i Gesta Danorum*, Uppsala: Lärdomshistoriska samfundet.
- Jørgensen, Ellen, 1920, *Annales danici medii ævi*, København.

- Kaminsky, Howard, 2002, "The Noble Feud in the Later Middle Ages", *Past & Present*, 177 (1), ss. 55–83.
- Koht, Halvdan, 1956, *Drottning Margareta och Kalmarunionen*, Stockholm: Natur och kultur.
- Koziol, Geoffrey, 1992, *Begging pardon and favor: ritual and political order in early medieval France*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Koziol, Geoffrey, 2004, "Review article: The dangers of polemic: Is ritual still an interesting topic of historical study?", *Early Medieval Europe*, 11 (4), s. 367–388.
- Koziol, Geoffrey, 2012, "Why we have mirrors for princes but none for presidents.", i *Why the Middle Ages matter: medieval light on modern injustice*, red. Celia Martin Chazelle, London: Routledge.
- Larsson, Inger, 2010, "Diplom - det medeltida brevet", i *Den medeltida skriftkulturen i Sverige: genrer och texter*, reds. Inger Larsson, Sven-Bertil Jansson, Rune Palm, & Barbro Söderberg, Stockholm: Sällskapet Runica et Mediaevalia och Stockholms universitet.
- Larsson, Lars-Olof, 2003, *Kalmarunionens tid: från drottning Margareta till Kristian II*, Stockholm: Prisma.
- Liedgren, Jan, 1976, "Voldgift", i *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Bd 20, Vidjer - Øre*, Malmö: Allhem.
- Lind, Gunner, 2012, "Statsmaktens særegenhet", i *Statsutvikling i Skandinavien i middelalderen*, red. Sverre Bagge, Oslo: Dreyers forlag.
- Lindkvist, Thomas, & Ågren, Kurt, 1993, *Sveriges medeltid*, 1. uppl, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindström, Dag, 2007, "Fejd i medeltidens och 1500-talets Sverige", i *Fejde og fred i nordisk middelalder*, red. Erik Opsahl, Oslo: Unipub.
- Line, Philip, 2007, *Kingship and state formation in Sweden 1130 - 1290*, Leiden: Brill.
- Linton, Michael, 1969, "Rex iustus och iniustus", *Kulturbistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Bd 14, Regnbret - Samgæld*, Malmö: Allhem.
- Ljungfors, Åke, 1955, *Bidrag till svensk diplomatik före 1350*, Lund: Gleerup.
- Lovén, Christian, & Bengtsson, Herman, 2011, "De heliga hertigarna Erik och Valdemar", *Historisk tidskrift*, 131 (2), ss. 227–249.
- Lönroth, Erik, 1940, *Statsmakt och statsfinans i det medeltida Sverige: Studier över skatteväsen och länsförvaltning*, Göteborg: .
- Lönroth, Erik, 1934, *Sverige och Kalmarunionen: 1397-1457*, Göteborg.
- Neuschel, Kristen Brooke, 1989, *Word of honor: interpreting noble culture in sixteenth-century France*, Ithaca: Cornell University Press.
- Nordberg, Michael, 1995, *I kung Magnus tid: Norden under Magnus Eriksson, 1317-1374*, Stockholm: Norstedt.
- Nordquist, Margaretha, 2015, *A struggle for the realm: late-medieval Swedish rhyme chronicles as ideological expressions*, Stockholm: Department of History, Stockholm University.
- Odén, Birgitta, 1981, "Det moderna historiskt-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning.", i *Teori- och metodproblem i modern svensk historieforskning: en antologi*, red. Klas Åmark, Stockholm: LiberFörlag, ss. 37-67.
- Olaus Petri, 1860, *Olai Petri Svenska Krönikared*. G.E. Klemming, Stockholm: H. Klemming.

- Olesen, Jens E., 2003, "Inter-scandinavian relations", i *The Cambridge History of Scandinavia*, ed. Knut Helle, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 710–770.
- Orning, Hans Jacob, 2010, "Det rettsantropologiske perspektivet og staten: konfliktløsning og byråkratisering i høymiddelalderen.", i *Gaver, ritualer, konflikter: et rettsantropologisk perspektiv på nordisk middelalderhistorie*, 1. oppl., reds. Hans Jacob Orning, Kim Esmark, & Lars Hermanson, Oslo: Unipub.
- Orning, Hans Jacob, 2008, *Unpredictability and presence: Norwegian kingship in the High Middle Ages*, Leiden: Brill.
- Pipping, Rolf, 1963, *Erikskrönikan enligt Cod. Holm: D.2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter*. Nytr. (med ett tillägg), Uppsala.
- Reinholdsson, Peter, 1998, *Uppror eller resningar? : samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige = Rebellions or risings? : conflicts and the organization of society in late medieval Sweden*, Diss. Uppsala : Univ.
- Reynolds, Susan, 1997, *Kingdoms and communities in western Europe, 900-1300*, Oxford: Oxford Univ. Press.
- Rosén, Jerker, 1959, "Fredstraktat", i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid. Bd 4, Epistolarium-Frälsebonde.*, reds. Ingvar Andersson & John Granlund, Malmö: Allhem.
- Rosén, Jerker, 1939, *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder: studier i nordisk politisk historia 1302-1319*, Lund.
- Rydberg, Olof Simon (red.), 1883, *Sverges traktater med främmande magter : jemte andra dit hörande handlingar. D. 2, 1336-1408*, Stockholm: Norstedt.
- Rydman Langseth, Sissel, 1976, "Voldgift" i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid. Bd 20, Vidjer - Öre*, Malmö: Allhem..
- Sawyer, Birgit, 2003, "Släkt, vänner och makt", i *Krigföring i middelalderen: strategi, ideologi og organisasjon ca. 1100-1400*, red. Knut Arstad, Oslo: Forsvarsmuseet, ss. 74-109.
- Schück, Herman, 2005, *Kyrka och rike: från folkungatid till vasatid*, Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia.
- Schück, Herman, 1976, *Rikets brev och register: arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten*, Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förlaget.
- Sjöstedt, Lennart, 1954, *Krisen inom det svensk-skånska väldet 1356-1359*, Lund: Gleerup.
- Skeie, Tore, 2014, *Jungfrun från Norge*, Stockholm: Karneval.
- Skinner, Quentin, 2002, *Visions of politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Småberg, Thomas, 2015, "'Mead and Beer and Cherry Wine and Wine both Red and White': feasts, Courts, and Conflicts in fourteenth-Century Sweden", i *Rituals, Performatives, and Political Order in Northern Europe, c. 650-1350*, reds. Wojtek Jezierski, Lars Hermanson, Hans Jacob Orning, & Thomas Småberg, Turnhout: Brepols.
- Småberg, Thomas, 2004, *Det stängda frälset: makt och eliter i det medeltida lokalsamhället: Marks och Kinds härader i Västergötland ca. 1390-1520*, Diss. Göteborg : Univ.

- Starbäck, Carl Georg, 1863, *Berättelser ur svenska historien. Bd 4, Medeltiden*. Stockholm.
- Storm, Gustav, 1888, *Islandske annaler indtil 1578*, Christiania.
- Porláksson, Helgi, 2007, "Feud and Feuding in the Early and High Middle Ages. Working Descriptions and Continuity", i, *Feud in medieval and early modern Europe*, reds. Jeppe Büchert Netterstrøm & Bjørn Poulsen, Aarhus: Lancaster.
- Tägil, Sven, 1962, *Valdemar Atterdag och Europa*, Lund.
- Watts, John, 2009, *The making of polities: Europe, 1300-1500*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max, 1983, *Ekonomi och samhälle: förståendesociologins grunder*, övers. Agne Lundquist, Lund: Argos.
- Westerbergh, Ulla, & Odelman, Eva, 1968a, 2002, "(a)emulus", *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige: Glossarium mediae latinitatis Sueciae*, Stockholm.
- Westerbergh, Ulla, & Odelman, Eva, 1968b, 2002, "corporalis", *Glossarium till medeltidslatinet i Sverige: Glossarium mediae latinitatis Sueciae*, Stockholm.
- Westman, Karl Gustaf, 1904, *Svenska rådets historia till år 1306*, Uppsala.
- White, Stephen D., 1986, "Feuding and peace-making in the Touraine around the year 1100", *Traditio*, 42, s. 195–263.
- Whitman, James Q., 1990, *The legacy of Roman law in the German romantic era: historical vision and legal change*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Yrwing, Hugo, 1954, *Kungamordet i Finderup: nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering*, Lund.
- Zmora, Hillay, 2011, *The feud in early modern Germany*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Österberg, Eva, 2008, "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt - kompromiss - politisk kultur.", *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, 55 (1).
- Österberg, Eva, 2007, "Fejden i modern nordisk forskning", i Erik Opsahl (red.), *Feide og fred i nordisk middelalder*, Oslo: Unipub.
- Österberg, Eva, & Sogner, Sølvi, 2000, *People meet the law: control and conflict-handling in the courts: the Nordic countries in the post-reformation and pre-industrial period*, Oslo: Universitetsforl.

Acta Universitatis Upsaliensis
STUDIA HISTORICA UPSALIENSIA

Department of History, University of Uppsala,
Thunbergsvägen 3A, SE-751 26 Uppsala, Sweden

1. *Gustaf Jonasson*: Karl XII och hans rådgivare. Den utrikespolitiska maktkampen i Sverige 1697–1702. 1960.
2. *Sven Lundkvist*: Gustav Vasa och Europa. Svensk handels- och utrikespolitik 1534–1557. 1960.
3. *Tage Linder*: Biskop Olof Wallquiists politiska verksamhet till och med riksdagen 1789. 1960.
4. *Carl Göran Andra*: Kyrka och frälse i Sverige under äldre medeltid. 1960.
5. *Bengt Henningsson*: Geijer som historiker. 1961.
6. *Nils Runeby*: Monarchia mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigare stormaktstiden. 1962.
7. *Åke Hermansson*: Karl IX och ständerna. Tronfrågan och författningsutvecklingen 1598–1611. 1962.
8. Hundra års historisk diskussion. Historiska föreningen i Upsala 1862–1962. 1962.
9. *Sten Carlsson*: Byråkrati och borgarstånd under frihetstiden. 1963.
10. *Gunnar Christie Wasberg*: Forsvarstanke og suverenitetsprincip. Kretsen om Afteposten i den unionspolitiska debatt 1890–mars 1905. 1963.
11. *Kurt Ågren*: Adels bönder och kronans. Skatter och besvär i Uppland 1650–1680. 1964.
12. *Michael Nordberg*: Les ducs et la royauté. Etudes sur la rivalité des ducs d'Orléans et de Bourgogne 1392–1407. 1964.
13. *Stig Hadenius*: Fosterländsk unionspolitik. Majoritetspartiet, regeringen och unionsfrågan 1888–1899. 1964.
14. *Stellan Dahlgren*: Karl X Gustav och reduktionen. 1964.
15. *Rolf Torstendahl*: Källkritik och vetenskapssyn i svensk historisk forskning 1820–1920. 1964.
16. *Stefan Björklund*: Oppositionen vid 1823 års riksdag. Jordbrukskris och borgerlig liberalism. 1964.
17. *Håkan Berggren & Göran B. Nilsson*: Liberal socialpolitik 1853–1884. Två studier. 1965.
18. *Torsten Burgman*: Svensk opinion och diplomati under rysk-japanska kriget 1904–1905. 1965.
19. *Erik Wärenstam*: Sveriges Nationella Ungdomsförbund och högern 1928–1934. 1965.
20. *Torgny Nevéus*: Ett betryggande försvar. Värnplikten och arméorganisationen i svensk politik 1880–1885. 1965.
21. *Staffan Runestam*: Förstakammarhögern och rösträttsfrågan 1900–1907. 1966.
22. *Stig Ekman*: Slutstriden om representationsreformen. 1966.
23. *Gunnar Herrström*: 1927 års skolreform. En Studie i svensk skolpolitik 1918–1927. 1966.
24. *Sune Åkerman*: Skattereformen 1810. Ett experiment med progressiv inkomstskatt. 1967.
25. *Göran B. Nilsson*: Självstyrelsens problematik. Undersökningar i svensk landstingshistoria 1839–1928. 1967.
26. *Klaus-Richard Böhme*: Bremisch-verdische Staatsfinanzen 1645–1676. Die schwedische Krone als deutsche Landesherrin. 1967.
27. *Gustaf Jonasson*: Karl XII:s polska politik 1702–1703. 1968.
28. *Hans Landberg*: Statsfinans och kungamakt. Karl X Gustav inför polska kriget. 1969.
29. *Rolf Torstendahl*: Mellan nykonservatism och liberalism. Idébrytningar inom högern och bondepartierna 1918–1934. 1969.
30. *Nils Runeby*: Den nya världen och den gamla. Amerikabil och emigrationsuppfattning i Sverige 1820–1860. 1969.
31. *Fred Nilsson*: Emigrationen från Stockholm till Nordamerika 1880–1893. En studie i urban utvandring. 1970.
32. *Curt Johanson*: Lantarbetarna i Uppland 1918–1930. En studie i facklig taktik och organisation. 1970.
33. *Arnåt Öberg*: De yngre mössorna och deras utländska bundsförvanter 1765–1769. Med särskild hänsyn till de kommersiella och politiska förbindelserna med Storbritannien, Danmark och Preussen. 1970.
34. *Torgny Börjeson*: Metall 20 – Fackföreningen och människan. 1971.
35. *Harald Runblom*: Svenska företag i Latinamerika. Etableringsmönster och förhandlingstaktik 1900–1940. 1971.
36. *Hans Landberg, Lars Ekholm, Roland Nordlund & Sven A. Nilsson*: Det kontinentalta krigets ekonomi. Studier i krigsfinansiering under svensk stormaktstid. 1971.
37. *Sture Lindmark*: Swedish America 1914–1932. Studies in Ethnicity with Emphasis on Illinois and Minnesota. 1971.
38. *Ulf Beijbom*: Swedes in Chicago. A Demographic and Social Study of the 1846–1880 Immigration. 1971.
39. *Staffan Smedberg*: Frälsebonderörelser i Halland och Skåne 1772–76. 1972.
40. *Björn Rondahl*: Emigration, folkomflyttning och säsongarbete i ett sågverksdistrikt i södra Hälsingland 1865–1910. Söderala kommun med särskild hänsyn till Ljusne industrisamhälle. 1972.
41. *Ann-Sofie Kälveborn*: Reaktionen mot utvandringen. Emigrationsfrågan i svensk debatt och politik 1901–1904. 1972.
42. *Lars-Göran Tedebrand*: Västernorrland och Nordamerika 1875–1913. Utvandring och återinvandring. 1972.
43. *Ann-Marie Petersson*: Nyköping under frihetstiden. Borgare och byråkrater i den lokala politiken. 1972.
44. *Göran Andolf*: Historien på gymnasiet. Undervisning och läroböcker 1820–1965. 1972.
45. *Jan Sundin*: Främmande studenter vid Uppsala universitet före andra världskriget. En studie i studentmigration. 1973.
46. *Christer Öhman*: Nyköping och hertigdömet 1568–1622. 1973. (Ej i bokhandeln)

47. *Sune Åkerman, Ingrid Eriksson, David Gaunt, Anders Norberg, John Rogers & Kurt Ågren: Aristocrats, Farmers and Proletarians. Essays in Swedish Demographic History.* 1973.
48. *Uno Westerlund: Borgarsamhällets upplösning och självstyrelsens utveckling i Nyköping 1810–1880.* 1973. (Ej i bokhandeln)
49. *Sven Hedenskog: Folkrörelserna i Nyköping 1880–1915. Uppkomst, social struktur och politisk aktivitet.* 1973. (Ej i bokhandeln)
50. *Berit Brattne: Bröderna Larsson. En studie i svensk emigrantagentverksamhet under 1880-talet.* 1973.
51. *Anders Kullberg: Johan Gabriel Stenbock och reduktionen. Gods politik och ekonomiförvaltning 1675–1705.* 1973.
52. *Gunilla Ingmar: Monopol på nyheter. Ekonomiska och politiska aspekter på svenska och internationella nyhetsbyråers verksamhet. 1870–1919.* 1973.
53. *Sven Lundkvist: Politik, nykterhet och reformer. En studie i folkrörelsernas politiska verksamhet 1900–1920.* 1974.
54. *Kari Tarkiainen: "Vår gamle Arffinde Ryssen". Synen på Ryssland i Sverige 1595–1621 och andra studier kring den svenska Rysslandsbilden från tidigare stormaktstid.* 1974.
55. *Bo Öhngren: Folk i rörelse. Samhällsutveckling, flyttningsmönster och folkrörelser i Eskilstuna 1870–1900.* 1974.
56. *Lars Ekholm: Svensk krigsfinansiering 1630–1631.* 1974.
57. *Roland Nordlund: Krig på avveckling. Sverige och ryska kriget 1633.* 1974.
58. *Clara Nevéus: Trälarna i landskapslagarnas samhälle. Danmark och Sverige.* 1974.
59. *Bertil Jobansson: Social differentiering och kommunalpolitik. Enköping 1863–1919.* 1974.
60. *Jan Lindroth: Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915.* 1974.
61. *Richard B. Lucas: Charles August Lindbergh, Sr. A Case Study of Congressional Insurgency, 1906–1912.* 1974.
62. *Hans Norman: Från Bergslagen till Nordamerika. Studier i migrationsmönster, social rörlighet och demografisk struktur med utgångspunkt från Örebro län 1851–1915.* 1974.
63. *David Gaunt: Utbildning till statens tjänst. En kollektivbiografi av stormaktstidens hovrättsauskultanter.* 1975.
64. *Eibert Ernby: Adeln och bondejorden. En studie rörande skattefråset i Oppunda härad under 1600-talet.* 1975.
65. *Bo Kronborg & Thomas Nilsson: Stadsflyttare. Industrialisering, migration och social mobilitet med utgångspunkt från Halmstad, 1870–1910.* 1975.
66. *Rolf Torstendahl: Teknologins nytta. Motiveringar för det svenska tekniska utbildningsväsendets framväxt framförda av riksdagsmän och utbildningsadministratörer 1810–1870.* 1975.
67. *Allan Ranebök: Centralmakt och domsmakt. Studier kring den högsta rättskipningen i kung Magnus Erikssons länder 1319–1355.* 1975.
68. *James Cavallie: Från fred till krig. De finansiella problemen kring krigsutbrottet år 1700.* 1975.
69. *Ingrid Åberg: Förening och politik. Folkrörelsernas politiska aktivitet i Gävle under 1880-talet.* 1975.
70. *Margareta Revera: Gods och gård 1650–1680. Magnus Gabriel De la Gardies gods bildning och godsdrift i Västergötland.* 1975.
71. *Aleksander Loit: Kampen om feodalrätten. Reduktionen och domänpolitiken i Estland 1655–1710.* 1975.
72. *Torgny Lindgren: Banko- och riksgäldsrevisionerna 1782–1807. "De redliga män, som bevakade ständers rätt".* 1975.
73. *Rolf Torstendahl: Dispersion of Engineers in a Transitional Society. Swedish Technicians 1860–1940.* 1975.
74. *From Sweden to America. A History of Migration.* Red. Harald Runblom & Hans Norman. 1976.
75. *Svante Jakobsson: Från fädernejorden till förfäders land. Estlandssvenskt bondfolks rymningar till Stockholm 1811–1834; motiv, frekvens, personliga konsekvenser.* 1976.
76. *Lars Åkerblom: Sir Samuel Hoare och Etiopienkonflikten 1935.* 1976.
77. *Gustaf Jonasson: Per Edvin Sköld 1946–1951.* 1976.
78. *Sören Winge: Die Wirtschaftliche Aufbau-Vereinigung (WAV) 1945–53. Entwicklung und Politik einer „undoktrinären“ politischen Partei in der Bundesrepublik in der ersten Nachkriegszeit.* 1976.
79. *Klaus Misgeld: Die „Internationale Gruppe demokratischer Sozialisten“ in Stockholm 1942–1945. Zur sozialistischen Friedensdiskussion während des Zweiten Weltkrieges.* 1976.
80. *Roland Karlman: Evidencing Historical Classifications in British and American Historiography 1930–1970.* 1976.
81. *Berndt Fredriksson: Försvarets finansiering. Svensk krigsekonomi under skånska kriget 1675–79.* 1976.
82. *Karl Englund: Arbetarförskningsfrågan i svensk politik 1884–1901.* 1976.
83. *Nils Runeby: Teknikerna, vetenskapen och kulturen. Ingenjörundervisning och ingenjörorganisationer i 1870-talets Sverige.* 1976.
84. *Erland F. Josephson: SKP och Komintern 1921–1924. Motsättningarna inom Sveriges Kommunistiska Parti och dess relationer till den Kommunistiska Internationalen.* 1976.
85. *Sven Lundkvist: Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920.* 1977.
86. *Bo Öhngren: GEOKOD. En kodlista för den administrativa indelningen i Sverige 1862–1951.* 1977.
87. *Mike L. Samson: Population Mobility in the Netherlands 1880–1910. A Case Study of Wisch in the Achterhoek.* 1977.
88. *Ugbana Okpu: Ethnic Minority Problems in Nigerian Politics: 1960–1965.* 1977.
89. *Gunnar Carlsson: Enköping under frihetstiden. Social struktur och lokal politik.* 1977.
90. *Sten Carlsson: Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället.* 1977.
91. *Rolf Pålbrant: Arbetarrörelsen och idrotten 1919–1939.* 1977.
92. *Viveca Halldin Norberg: Swedes in Haile Selassie's Ethiopia 1924–1952. A Study in Early Development Co-operation.* 1977.
93. *Holger Wester: Innovationer i befolkningsrörligheten. En studie av spridningsförlopp i befolkningsrörligheten utgående från Petalax socken i Österbotten.* 1977.
94. *Jan Larsson: Diplomati och industriellt genombrott. Svenska exportsträvanden på Kina 1906–1916.* 1977.
95. *Rolf Nygren: Disciplin, kritikrätt och rättssäkerhet. Studier kring militieombudsmannaämbetets (MO) doktrin- och tillkomsthistoria 1901–1915.* 1977.

96. *Kenneth Awebro*: Gustav III:s räfst med ämbetsmännen 1772–1799 – aktionerna mot landshövdingarna och Göta hovrätt. 1977.
97. *Eric De Geer*: Migration och influensfält. Studier av emigration och intern migration i Finland och Sverige 1816–1972. 1977.
98. *Sigbrit Plaenge Jacobson*: 1766-års allmänna fiskestadga. Dess uppkomst och innebörd med hänsyn till Bottenhavs fiskets rättsfrågor. 1978.
99. *Ingvar Flink*: Strejkbryteriet och arbetets frihet. En studie av svensk arbetsmarknad fram till 1938. 1978.
100. *Ingrid Eriksson & John Rogers*: Rural Labor and Population Change. Social and Demographic Developments in East-Central Sweden during the Nineteenth Century. 1978.
101. *Kerstin Moberg*: Från tjänstehjon till hembiträde. En kvinnlig låglönegrupp i den fackliga kampen 1903–1946. 1978.
102. *Mezri Bdira*: Relations internationales et sous-développement. La Tunisie 1857–1864. 1978.
103. *Ingrid Hammarström, Väinö Helgesson, Barbro Hedvall, Christer Knuthammar & Bodil Wallin*: Ideologi och socialpolitik i 1800-talets Sverige. Fyra studier. 1978.
104. *Gunnar Sundberg*: Partipolitik och regionala intressen 1755–1766. Studier kring det bottniska handelstvängets hävande. 1978.
105. *Kekke Stadin*: Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar. Borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1680. 1979.
106. *Ake Lindström*: Bruksarbetarfackföreningar. Metalls avdelningar vid bruket i östra Västmanlands län före 1911. 1979.
107. *Mats Rolén*: Skogsbygd i omvandling. Studier kring befolkningsutveckling, omflyttning och social rörlighet i Revsunds tingslag 1820–1977. 1979.
108. *János Perényi*: Revolutionsuppfattningens anatomi. 1848 års revolutioner i svensk debatt. 1979.
109. *Kent Sivesand*: Skifte och befolkning. Skiftenas inverkan på byar och befolkning i Mälarenregionen. 1979.
110. *Thomas Lindkvist*: Landborna i Norden under äldre medeltid. 1979.
111. *Björn M. Edsman*: Lawyers in Gold Coast Politics c. 1900–1945. From Mensah Sarbah to J.B. Danquah. 1979.
112. *Svante Jakobsson*: Osilia–Maritima 1227–1346. Studier kring tillkomsten av svenska bosättningar i Balticum, i synnerhet inom biskopsstiftet Ösel-Wiek. 1980.
113. *Jan Stattin*: Hushållningsällskapen och agrarsamhällets förändring – utveckling och verksamhet under 1800-talets första hälft. 1980.
114. *Bertil Lundvik*: Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget 1936–1939. 1980.
115. *Ann-Sofie Kälveborn*: More children of better quality? Aspects on Swedish population policy in the 1930's. 1980.
116. *Anders Norberg*: Sägarnas ö. Alnö och industrialiseringen 1860–1910. 1980.
117. *Jan Lindegren*: Utskrivning och utsugning. Produktion och reproduktion i Bygdeå 1620–1640. 1980.
118. *Gustaf Jonasson*: I väntan på uppbrott? Bondeförbundet/Centerpartiet i regeringskoalitionens slutskede 1956–1957. 1981.
119. *Erland Jansson*: India, Pakistan or Pakhtunistan? The Nationalist Movements in the North-West Frontier Province, 1937–47. 1981.
120. *Ulla-Britt Lithell*: Breast-feeding and Reproduction. Studies in marital fertility and infant mortality in 19th century Finland and Sweden. 1981.
121. *Svenbjörn Kilander*: Censur och propaganda. Svensk informationspolitik under 1900-talets första decennier. 1981.
122. *Håkan Holmberg*: Folkmakt, folkfront, folkdemokrati. De svenska kommunisterna och demokrati-frågan 1943–1977. 1982.
123. *Britt-Marie Lundbäck*: En industri kommer till stan. Hudiksvall och trävaruindustrin 1855–1880. 1982.
124. *Torkel Jansson*: Samhällsförändring och sammanslutningsformer. Det frivilliga föreningsväsendets uppkomst och spridning i Husby-Rekarne från omkring 1850 till 1930. 1982.
125. *Per Jansson*: Kalmar under 1600-talet. Omland, handel och krediter. 1982.
126. *Svante Jakobsson*: Fattighushjonets värld i 1800-talets Stockholm. 1982.
127. *Runo Nilsson*: Rallareliv. Arbete, familjemönster och levnadsförhållanden för järnvägsarbetare på banbyggena i Jämtland–Härjedalen 1912–1928. 1982.
128. *J. Alvar Schilén*: Det västallierade bombkriget mot de tyska storstäderna under andra världskriget och civilbefolkningens reaktioner i de drabbade städerna. 1983.
129. *Bodil Nävdal-Larsen*: Erik XIV, Ivan Groznyj og Katarina Jagellonica. 1983.
130. *Birgitta Olai*: Storskiftet i Ekebyborna. Svensk jordbruksutveckling avspglad i en östgötasocken. 1983.
131. *Ann Hörsell*: Borgare, smeder och änkor. Ekonomi och befolkning i Eskilstuna gamla stad och Fristad 1750–1850. 1983.
132. *Ragnar Björk*: Den historiska argumenteringen. Konstruktion, narration och kolligation – förklaringsresonemang hos Nils Ahnlund och Erik Lönnroth. 1983.
133. *Björn Asker*: Officerarna och det svenska samhället 1650–1700. 1983.
134. *Erik Tiberg*: Zur Vorgeschichte des Livländischen Krieges. Die Beziehungen zwischen Moskau und Litauen 1549–1562. 1984.
135. *Bertil Tingström*: Sveriges plåtmynt 1644–1776. En undersökning av plåtmyntens roll som betalningsmedel. 1984.
136. *Curt Ekholm*: Balt- och tyskutlämningen 1945–1946. Omständigheter kring interneringen i läger i Sverige och utlämningen till Sovjetunionen av f d tyska krigsdeltagare. Del 1: Ankomsten och interneringen. 1984. Andra upplagan 1995.
137. *Curt Ekholm*: Balt- och tyskutlämningen 1945–1946. Omständigheter kring interneringen i läger i Sverige och utlämningen till Sovjetunionen av f d tyska krigsdeltagare. Del 2: Utlämningen och efterspelet. 1984. Andra upplagan 1995.
138. *Sven H. Carlson*: Trade and dependency. Studies in the expansion of Europe. 1984.
139. *Torkel Jansson*: Adertonhundralets associationer. Forskning och problem kring ett sprängfullt tomrum eller sammanslutningsprinciper och föreningsformer mellan två samhällsformationer, ca 1800–1870. 1985.
140. *Bernt Douhan*: Arbete, kapital och migration. Valoninvandringen till Sverige under 1600-talet. 1985.
141. *Göran Rydeberg*: Skatteköpen i Örebro län 1701–1809. 1985.

142. *Habib Ben Abdallah*: De l'iqta' étatique à l'iqta' militaire. Transition économique et changements sociaux à Bagdad, 247–447 de l'Hégire/861–1055 ap. J. 1986.
143. *Margot Höjfors Hong*: Ölanningar över haven. Utvandringen från Öland 1840–1930 – bakgrund, förlopp, effekter. 1986.
144. *Carl Johan Gardell*: Handelskompani och bondearistokrati. En studie i den sociala strukturen på Gotland omkring 1620. 1986.
145. *Birgitta Olai*: "... till vinnande af ett redigt Storskifte ...". En komparativ studie av storskiftet i fem häradar. 1987.
146. *Torkel Jansson*: Agrarsamhällets förändring och landskommunal organisation. En konurteckning av 1800-talets Norden. 1987.
147. *Anders Florén*: Disciplinering och konflikt. Den sociala organiseringen av arbetet: Jäders bruk 1640–1750. 1987.
148. *Tekeste Negash*: Italian Colonialism in Eritrea 1882–1941: Policies, Praxis and Impact. 1988.
149. *Lotta Gröning*: Vägen till makten. SAP:s organisation och dess betydelse för den politiska verksamheten 1900–1933. 1988.
150. *Ove Pettersson*: Byråkratisering eller avbyråkratisering. Administrativ och samhällsorganisatorisk strukturomvandling inom svenskt vägväsende 1885–1985. 1988.
151. *Knut Ohlsson*: Grosshandlare, bönder, småfolk. Trönös skogsnäringar från och med det industriella genombrottet. 1988.
152. *Eva Österberg & Dag Lindström*: Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns. 1988.
153. *Marie C. Nelson*: Bitter Bread. The Famine in Norrbotten 1867–1868. 1988.
154. *Gísli Agúst Gunnlaugsson*: Family and Household in Iceland 1801–1930. Studies in the relationship between demographic and socioeconomic development, social legislation and family and household structures. 1988.
155. *Eka Lunander*: Borgaren blir företagare. Studier kring ekonomiska, sociala och politiska förhållanden i förändring, Örebro under 1800-talet. 1988.
156. *Ulla-Britt Lithell*: Kvinnoarbete och barn tillsyn i 1700- och 1800-talets Österbotten. 1988.
157. *Annette Thörnquist*: Lönearbete eller egen jord? Den svenska lantarbetarrörelsen och jordfrågan 1908–1936. 1989.
158. *Stefán F. Hjartarson*: Kampen om fackföreningsrörelsen. Ideologi och politisk aktivitet på Island 1920–1938. 1989.
159. *György Nováky*: Handelskompanier och kompanihandel. Svenska Afrikakompaniet 1649–1663. En studie i feodal handel. 1990.
160. *Margareta Aman*: Spanska sjukan. Den svenska epidemin 1918–1920 och dess internationella bakgrund. 1990.
161. *Sven A. Nilsson*: De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle. 1990.
162. *Birgitta Larsson*: Conversion to Greater Freedom? Women, Church and Social Change in Northwestern Tanzania under Colonial Rule. 1991.
163. *Dag Lindström*: Skrå, stad och stat. Stockholm, Malmö och Bergen ca 1350–1622. 1991.
164. *Svenbjörn Kilander*: Den nya staten och den gamla. En studie i ideologisk förändring. 1991.
165. *Christer Öhman*: Den historiska romanen och sanningen. Historiesyn, värdestruktur och empiri i Georg Starbäcks historiska författarskap. 1991.
166. *Maria Ågren*: Jord och gäld. Social skiktning och rättslig konflikt i södra Dalarna ca 1650–1850. 1992.
167. *Stina Nicklasson*: Högerns kvinnor. Problem och resurs för Allmänna valmansförbundet perioden 1900–1936/1937. 1992.
168. *Lars Petersson*: Frihet, jämlikhet, egendom och Bentham. Utvecklingslinjer i svensk folkundervisning mellan feodalism och kapitalism, 1809–1860. 1992.
169. *Alberto Tiscornia*: Statens, godsens eller böndernas socknar? Den sockenkommunala självstyrelsens utveckling i Västerfärnebo, Stora Malm och Jäder 1800–1880. 1992.
170. *Irène Artens*: Kvinnorna som blev över. Ensamstående stadskvinnor under 1800-talets första hälft – fallet Västerås. 1992.
171. *Anders Fröjmark*: Mirakler och helgonkult. Linköpings biskopsdöme under senmedeltiden. 1992.
172. *Hernán Horna*: Transport Modernization and Entrepreneurship in Nineteenth Century Colombia. Cisneros & Friends. 1992.
173. *Janne Backlund*: Rusthållarna i Fellingsbro 1684–1748. Indelningsverket och den sociala differentieringen av det svenska agrarsamhället. 1993.
174. *Agneta Breisch*: Frid och fredlöshet. Sociala band och utanförskap på Island under äldre medeltid. 1994.
175. *Åsa Karlsson*: Den jämlike undersäten. Karl XII:s förmögenhetsbeskattning 1713. 1994.
176. *Elisabeth Elgán*: Genus och politik. En jämförelse mellan svensk och fransk abort- och preventivmedelspolitik från sekelskiftet till andra världskriget. 1994.
177. *Lennart Thorslund*: Humanism mot rationalism. Mora 1890–1970: Om två förhållningssätt och deras betydelse i småstadens planeringshistoria. 1995.
178. *Paul A. Levine*: From Indifference to Activism. Swedish Diplomacy and the Holocaust; 1938–1944. 1996. (2nd revised and enlarged edition, with a new postscript by the author. 1998.)
179. *Bengt Nilsson*: Kvinnor i statens tjänst – från biträden till tjänstemän. En aktörsinriktad undersökning av kvinnliga statstjänstemäns organisering, strategier och kamp under 1900-talets första hälft. 1996.
180. *Tsegaye Tegenu*: The Evolution of Ethiopian Absolutism. The Genesis and the Making of the Fiscal Military State, 1696–1913. 1996.
181. *Sören Klingnéus*: Bönder blir vapensmeder. Protoindustriell tillverkning i Närke under 1600- och 1700-talen. 1997.
182. *Dag Blanck*: Becoming Swedish-American. The Construction of an Ethnic Identity in the Augustana Synod, 1860–1917. 1997.
183. *Helene Carlback-Isotalo*: Att byta erkännande mot handel. Svensk-ryska förhandlingar 1921–1924. 1997.
184. *Martin Melkersson*: Staten, ordningen och friheten. En studie av den styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet. 1997.
185. *Henrik Ågren*: Tidigmodern tid. Den sociala tidens roll i fyra lokalsamhällen 1650–1730. 1998.
186. *Peter Reinholdsson*: Uppror eller resningar? Samhällsorganisation och konflikt i senmedeltidens Sverige. 1998.
187. *Guðrun Andersson*: Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal. 1998.

188. *Leos Müller*: The Merchant Houses of Stockholm, c. 1640–1800, A Comparative Study of Early-Modern Entrepreneurial Behaviour. 1998.
189. *Ylva Hasselberg*: Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804–1856. 1998.
190. *Marie Lennersand*: Rättvisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen, ca 1680–1730. 1999.
191. *Orjan Simonson*. Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet. 1999.
192. *Cecilia Treuter*: Granskningens retorik och historisk vetenskap. Kognitiv identitet i recensioner i dansk historisk tidskrift, norsk historisk tidskrift och svensk historisk tidskrift 1965–1990. 1999.
193. *Stefan Johansson*: En omskriven historia. Svensk historisk roman och novell före 1867. 2000.
194. *Martin Linde*: Statsmakt och bondemotstånd. Allmoge och överhet under stora nordiska kriget. 2000.
195. *Lars Båtefalk*: Staten, samhället och superiet. Samhällsorganisatoriska principer och organisatorisk praktik kring dryckenskapsproblemet och nykterhetssträvandena i stat, borgerlig offentlighet och associationsväsende ca 1700–1900. 2000.
196. *Lena Milton*: Folkhemmets barnmorskor. Den svenska barnmorskekörens professionalisering under mellan- och efterkrigstid. 2001.
197. *Maj-Britt Nergård*: Mellan krona och marknad. Utländska och svenska entreprenörer inom svensk järnhantering från ca 1580 till 1700. 2001.
198. *Silke Neunsinger*: Die Arbeit der Frauen – die Krise der Männer. Die Erwerbstätigkeit verheirateter Frauen in Deutschland und Schweden 1919–1939. 2001.
199. *Lars Geschwind*: Stökiga studenter. Social kontroll och identifikation vid universiteten i Uppsala, Dorpat och Åbo under 1600-talet. 2001.
200. *Samuel Edquist*: Nyktra svenskar. Godtemplarrörelsen och den nationella identiteten 1879–1918. 2001.
201. *Torbjörn Eng*: Det svenska våldet. Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte. 2002.
202. *Peter Ericsson*: Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet. 2001.
203. *Rosemarie Fiebranz*: Jord, linne eller träkol? Genusordning och hushållsstrategier, Bjuråker 1750–1850. 2002.
204. *Håkan Gunneriusson*: Det historiska fältet. Svensk historievetenskap från 1920-tal till 1957. 2002.
205. *Karin Hassan Jansson*: Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800. 2002.
206. *Johan Sjöberg*: Makt och vanmakt i fadersväldet. Studentpolitik i Uppsala 1770–1850. 2002.
207. *Hanna Hodacs*: Converging World Views. The European Expansion and Early-Nineteenth-Century Anglo-Swedish Contacts. 2003.
208. *Louise Berglund*: Guds stat och maktens villkor. Politiska ideal i Vadstena kloster, ca 1370–1470. 2003.
209. *Kristina Tegler Jerselius*: Den stora häxdansen. Vidskelpelse, väckelse och vetande i Gagnef 1858. 2003.
210. *David Ludvigsson*: The Historian-Filmmaker's Dilemma. Historical Documentaries in Sweden in the Era of Häger and Villius. 2003.
211. *Börje Henningson*: Det röda Dalarna. Socialdemokrater, anarkosyndikalister och kommunister inom Dalarnas Arbetarrörelse 1906–1937. 2004.
212. *Sofia Ling*: Kärningmedicin och vetenskap. Läkare och kvacksalverianlagade i Sverige omkring 1770–1870. 2004.
213. *Leos Müller*: Consuls, Corsairs, and Commerce. The Swedish Consular Service and Long-distance Shipping, 1720–1815. 2004.
214. *Mårit Gunneriusson Karlström*: Konsten att bli och förbli folklig. Svenska kyrkans och IOGT:s strategier och omvandling i kampen på offentlighetens arena 1880–1945. 2004.
215. *Carl Henrik Carlsson*: Medborgarskap och diskriminering. Östjurar och andra invandrare i Sverige 1860–1920. 2004.
216. *Henrik Edgren*: Publicitet för medborgsmannavett. Det nationellt svenska i Stockholmstidningar 1810–1831. 2005.
217. *Göran Norrby*: Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhälle. 2005.
218. *Tomislav Dulčić*: Utopias of Nation. Local Mass Killing in Bosnia and Herzegovina, 1941–42. 2005.
219. *Mats Hemström*: Marschen mot makten. Västra arméns revolt och väg till Stockholm 1809. 2005.
220. *Esbjörn Larsson*: Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning. Kungl. Krigsakademien mellan åren 1792 och 1866. 2005.
221. *Janne Holmén*: Den politiska läroboken. Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget. 2006.
222. *Joakim Malmström*: Herrskapen och den lokala politiken. Eds socken, ca 1650–1900. 2006.
223. *Patrik Winton*: Frihetstidens politiska praktik. Nätverk och offentlighet 1746–1766. 2006.
224. *Anna Hansen*: Ordnade hushåll. Genus och kontroll i Jämtland under 1600-talet. 2006.
225. *Johanna Widenberg*: Fäderneslandets antikviteter. Etnoterritoriella historiebruk och integrationssträvanden i den svenska statsmaktens antikvariska verksamhet ca 1600–1720. 2006.
226. *Erik Axelsson*: Historien i politiken. Historieanvändning i norsk och svensk EU-debat 1990–1994. 2006.
227. *Anders Sundin*: 1809. Statskuppen och regeringsformens tillkomst som tolkningsprocess. 2006.
228. *Stefan Lundblad*: Hedersam handelsman eller verksam företagare. Den ekonomiska kulturens omvandling och de ledande ekonomiska aktörerna i Gävle 1765–1869. 2007.
229. *Sara Hansson*: I den goda världens namn. Sinnesslövärd i 1950-talets Sverige. 2007.
230. *Fredrik Thisner*: Militärstatens arvogods. Officers-tjänstens socialproduktiva funktion i Sverige och Danmark ca 1720–1800. 2007.
231. *Laura Palosuo*: Yellow Stars and Trouser Inspections. Jewish Testimonies from Hungary, 1920–1945. 2008.
232. *Johannes Westberg*: Förskolopedagogikens framväxt. Pedagogisk förändring och dess förutsättningar, ca 1835–1945. 2008.
233. *Karin Kvist Geverts*: Ett främmande element i nationen. Svensk flyktingpolitik och de judiska flyktingarna 1938–1944. 2008.
234. *Hanna Enefalk*: En patriotisk drömvärld. Musik, nationalism och genus under det långa 1800-talet. 2008.
235. *Jonas Lindström*: Distribution and Differences. Stratification and the System of Reproduction in a Swedish Peasant Community 1620–1820. 2008.
236. *Jonas Larsson Kraus*: Att odla ett samhälle. Råby räddningsinstitut och 1840-talets sociala ingenjörskonst. 2009.

237. *Jan Mispelaere*: Guldmynnt eller äpple. Straffrättsligt ansvar för barn och ungdomar i Sverige och Nederländerna 1590–1800. 2009.
238. *Bo G Hall*: Perspektiv på Patron. Bruksägaren och statsministern Christian Lundeberg (1842–1911). 2010.
239. *Stina Bohman*: Omsorg om livet. Spädbarnsdödlighetens förändring i Ådalen under 1800-talet. 2010.
240. *Andreas Åkerlund*: Mellan akademi och kulturpolitik. Lektorat i svenska språket vid tyska universitet 1906–1945. 2010.
241. *Anne Berg*: Kampen om befolkningen. Den svenska nationsformeringens utveckling och socio-politiska förutsättningar ca 1780–1860. 2011.
242. *Per Sandin*: Ett kungahus i tiden. Den bernadoteska dynastins möte med medborgarsamhället ca 1810–1860. 2011.
243. *Sven Olofsson*: Till ömsesidig nytta. Entreprenörer, framgång och sociala relationer i centrala Jämtland ca. 1810–1850. 2011.
244. *David Ludvigsson (red.)*: Historiker i vardag och fest. Historiska föreningen i Uppsala 1862–2012. 2012.
245. *Lars Garpenhag*: Kriminaldårar. Sinnessjuka brottslingar och straffrihet i Sverige, ca 1850–1930. 2012.
246. *Christopher Pihl*: Arbete. Skillnadsskapande och försörjning i 1500-talets Sverige. 2012.
247. *Fredrik Lilja*: The Golden Fleece of the Cape. Capitalist expansion and labour relations in the periphery of transnational wool production, c. 1860–1950. 2013.
248. *Cristina Prytz*: Familjen i kronans tjänst. Donationspraxis, förhandling och statsformering under svenskt 1600-tal. 2013.
249. *Peter Ericsson, Fredrik Thisner, Patrik Winton och Andreas Åkerlund (red.)*: Allt på ett bräde. Stat, ekonomi och bondeoffer. En vänbok till Jan Lindegren. 2013.
250. *Fredrik Thisner*: Indelta inkomster. En studie av det militära löneindelningsverket 1721–1833. 2014.
251. *Tomas Högberg*: Ett stycke på väg. Naturavvållning med lotter i Västmanlands län ca 1750–1850. 2015.
252. *Susanna Erlandsson*: Window of opportunity. Dutch and Swedish security ideas and strategies 1942–1948. 2015.
253. *Pontus Rudberg*: The Swedish Jews and the victims of Nazi terror, 1933–1945. 2015.
254. *Theresa Johnson*: Vårt fredliga samhälle. "Lösdriveri" och försvarslöshet i Sverige under 1830-talet. 2016.
255. *Elin Hinnemo*: Inför högsta instans. Samspelet mellan kvinnors handlingsutrymme och rättslig reglering i Justitierevisionen 1760–1860. 2016.
256. *Iva Lučić*: Im Namen der Nation. Der politische Aufwertungsprozess der Muslime im sozialistischen Jugoslawien (1956–1971). 2016.
257. *August Aronsson*: Löfte, tvist och försoning. Politikens spelregler i 1300-talets Norden. 2017.

